

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI YENİ SAĞ POLİTİKALAR VE İCRAATIN
İÇİNDEN PROGRAMLARININ (1984-1989)
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğçe Köksal

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI**

**1980 SONRASI YENİ SAĞ POLİTİKALAR VE İCRAATIN
İÇİNDEN PROGRAMLARININ (1984-1989)
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğçe Köksal

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Oya Tokgöz

Ankara-2006

TEŐEKKÖR

Bu çalıőmanın tamamlanmasına kadar geçen zorlu sűrete ve hayatımın her aőamasında, űzveri ve destekleriyle varlıklarını hep yanımda hissettiđim aileme, űzellikle de çalıőma őartlarımın olabildiđince kolaylaőmasını sađlayan sevgili anneme; akademik tecrűbesi ve yol gűstericiliđiyle çalıőmama katkıda bulunan deđerli hocam Prof. Dr. Oya Tokgűz'e; tezin son őeklini almasında destek ve emeklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Ayőe İnal ve Doç. Dr. Nilűfer Timisi'ye; araőtırmanın kuramsal çerçevesini geliőtirmemde ve kaynaklara ulaőmamda yardımlarını esirgemeyen ve yalnızca akademik birikimiyle deđil, űzverisi ve sabrıyla hep yanımda olan sevgili hocam Doç. Dr. iler Dursun'a teőekkűrű bir borç bilirim. Bu zorlu sűrete ellerinden gelen her tűrlű yardımı yapan, zor zamanlarda manevi desteklerini hiçbir őekilde esirgemeyen tűm arkadaőlarıma ve ihmal ettiđim dostlarıma da, gűsterdikleri sabırdan űtűrű binlerce teőekkűr. İyi ki varsınız...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR

İÇİNDEKİLER.....i

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAPİTALİZMİN BUNALIMI VE YENİ SAĞ KAVRAMI..... 12

1.1. KAPİTALİZMİN BUNALIMI..... 12

1.2. YENİ SAĞ..... 21

1.2.1. Yeni Sağın Ekonomik Bağlamı: Yeni Liberalizm..... 26

1.2.2. Yeni Sağın Siyasal Bağlamı: Yeni-Muhafazakarlık..... 32

1.3. BATI DÜNYASINDA YENİ SAĞ: ‘THATCHERİZM’ VE
‘REAGANİZM’.....38

1.3.1. Thatcherizm.....38

1.3.2. Reaganizm..... 41

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE YENİ SAĞIN İDEOLOJİK, SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK ÇERÇEVESİ: ANAP ÖRNEĞİ.....	45
2.1. TÜRK SİYASAL HAYATININ 80 ÖNCESİ BELİRLEYİCİLERİ: SOSYO- EKONOMİK TEMELLER.....	46
2.1.1. 1980 Öncesi Türk Ekonomisi.....	46
2.1.2. Türk Devletinin Sınıfsal ve Toplumsal Niteliği.....	51
2.2. 1980’Lİ YILLAR VE YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ.....	58
2.2.1. 12 Eylül Askeri Darbesi ve 24 Ocak Kararları.....	64
2.2.2. 1983 Seçimleri ve ANAP.....	67
2.2.2.1. ANAP’ın Ekonomi Politikası.....	70
2.2.2.2. ANAP’ın İdeolojik ve Siyasal Söylemi.....	73
2.2.2.3. ANAP ve Muhafazakarlık.....	75
2.2.2.4. ANAP, Kültür ve Demokrasi.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEDYA ARAŞTIRMALARINDA İDEOLOJİ, DİL, ANLAM VE SÖYLEME YÖNELİK ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR.....	79
3.1. ALTHUSSER VE GRAMSCİ’DE İDEOLOJİ.....	79

3.2. İDEOLOJİ, DİL, ANLAM VE SÖYLEM İLİŞKİSİ: KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLER.....	94
3.2.1. Metin, İdeoloji, Dil ve Anlam.....	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İCRAATIN İÇİNDEN PROGRAMLARININ ÇÖZÜMLENMESİ...	115
4.1. Siyasal Felsefenin İfadelendirilme Biçimi ve Stili.....	122
4.2. Anlatı Yapısında Kullanılan Retorik Stratejiler.....	145
4.3. Karşıtlıklar.....	154
4.4. Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimleri.....	162
4.5. Öznenin Çağırılması.....	172
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	185
ÖZET.....	197
ABSTRACT.....	198

GİRİŞ

I. KONUNUN TANIMLANMASI

1980 Sonrası Yeni Sağ Politikalar ve İcraatın İçinden Programlarının (1984-1989) Değerlendirilmesi” adlı bu tez çalışması, yeni sağ ideolojinin dünyada ortaya çıkışı ve temel nitelikleri, bu olgunun 1980 sonrası Türk ekonomik ve siyasal hayatında ne tür dönüşümleri beraberinde getirdiği ve yeni sağ ideolojinin Turgut Özal’ın söyleminde nasıl inşa edildiği çerçevesinde yürütülmüştür. İdeolojinin söylemsel kuruluşu ise, Anavatan Partisinin (ANAP) iktidarı sırasında yayınlanan ve Özal tarafından sunulan, İcraatın İçinden Programları örneğinden yola çıkılarak çözümlenmiştir.

1980 yılı ve sonrasındaki süreç, Türkiye tarihinde hep bir dönüm noktası olarak görülmüş ve ülkede kökleşmiş kurumların, değerlerin, normların bu dönemden itibaren büyük değişikliklere uğradığı sürekli olarak dile getirilmiştir. Kuşkusuz, ülkedeki dengelerin altüst oluşunun nedenleri de çoğunlukla Turgut Özal’a ve uygulamaya geçirdiği politikalara bağlanmıştır. Gerçekten de Özal’la birlikte Türkiye, “Özal’dan önce” ve “Özal’dan sonra” şeklinde ifade edilebilecek kadar net dönüşümler yaşamıştır.

Bu değişimler kimileri tarafından ‘çağ atlamak’ şeklinde algılanarak büyük ölçüde desteklenmiş, kimileri tarafından da ülkedeki kültürel değerleri yozlaştırdığı, uygulanan ekonomi politikalarıyla bir yandan kısa sürede ‘köşeyi dönenler’ yaratırken, diğer yandan halkın çoğunluğunu iyice yoksullaştırdığı ve büyük bir sosyo-ekonomik dengesizliğe neden olduğu gerekçesiyle sıkça eleştirilmiştir. Öte

yandan, bütün bu dönüşümler ve yenilikler zaman zaman Özal'ın kişiliğiyle, vizyonu, cesaretiyle ve zekasıyla eş değer tutularak açıklanmaya çalışılmıştır. Oysa bunlar, ne bir kişinin zekasına ya da şahsına indirgenebilecek ne de 'kendiliğinden olmuş' türünden bir açıklamayla kavranabilecek kadar basit olgulardır. 1980'li yıllarda uygulamaya koyulan politikaların oluşum süreci, aslında tarihsel olarak çok daha gerilere, 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Yani, söz konusu uygulamaların temelinde, dünya çapında yaşanan kapitalist yapı dönüşümlerinin sonuçları yatmaktadır.

1980 sonrasında Türkiye'de 'büyük yenilik' olarak öne sürülen ve ekonomiyi temelli düzluğe çıkaracak 'kurtarıcı' politikalar olduğu iddiasıyla ortaya atılan bu uygulamalar, 1970'lerin ortalarında kapitalist sistemde yaşanan büyük bir bunalımın neden olduğu ekonomik ve sosyo-politik değişimlerle aynı dönemde gündeme gelmiştir. Söz konusu süreç, Batı dünyasında İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yılların sonlarına kadar uygulanan ve *refah devleti* ya da *sosyal devlet* olarak adlandırılan toplumsal politikaları güçlendiren Keynesçi iktisat öğretisinin,¹ yaşanan ağır kriz sonucunda çöküntüye uğradığı döneme işaret etmektedir.

Batılı ülkelerde hızla güvenilirliğini yitiren refah devleti anlayışı, 1980'li yıllara doğru değişik bir ekonomik, siyasal ve sosyal yapılanma gereksinimine neden olmuştur. Böylece kapitalist sistemin krizi, kendi ideolojisini şekillendirmiş ve 80'li yıllarda tüm dünyaya egemen hale gelen yeni sağ kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Temelini 19. yüzyıl liberalizminden alan bu yaklaşım, ekonomik bağlamını yeni liberalizmin (neo-liberalizm) siyasi bağlamını ise, yeni muhafazakarlığın oluşturduğu, 1980 sonrasında hegemonik, politik ve ideolojik

¹ Çiler Dursun, **TV Haberlerinde İdeoloji**, Ankara, İmge Yayınları, 2001, s. 89.

çerçevesine işaret etmektedir.² Devlet müdahalesinin azaltılması, serbest piyasacılık, rekabetçi bireycilik, özelleştirme gibi liberal öğelerle; aile, din, düzen, ahlak kavramlarına vurgu yapan gelenekçi muhafazakar değerleri³ bünyesinde eklemlenmeye girişen yeni sağ doktriniyle beraber, devletin kamusal hizmetlerden geri çekildiği, ekonomik ve toplumsal alanın piyasa güçleri tarafından belirlenmeye başladığı bir sürece girilmiştir. Bu politikalar, yaşanan tüm ekonomik sorunları çözüme kavuşturacağı iddiasıyla savunulmuş ve başta Batılı ülkeler olmak üzere, tüm dünyada gelişimini sürdürmüştür.

Türkiye’de de bu dönemden itibaren geliştirilen söylem, serbest piyasa ekonomisine eklemlenmek, korumacılığı bırakarak dünyayla bütünleşmek, devleti küçülterek özel sektörü ekonominin motor gücü yapmak ve yapısal değişimi tamamlamak gibi yeni liberal savlara dayandırılmıştır.⁴ Dolayısıyla, bu politikaların kökenini ve ideolojik kimliğini ‘yeni sağ’da aramak gerekmektedir. 80’li yıllarla birlikte uygulamaya koyulan yeni sağ politikaların Türkiye’deki en etkili temsilcisi olarak bilinen Turgut Özal, hazırladığı 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte uluslararası sermayenin istekleri doğrultusundaki bir ekonomik politikalar bütünü Türkiye gündemine sokmuş ve böylece ekonomide yapısal dönüşüm sürecini başlatmıştır.

İdeolojik boyuttaki şiddetli toplumsal çatışmalar sonucunda yönetime el koyan 12 Eylül askeri rejimi ise, 24 Ocak istikrar programını tümüyle benimsemiş ve rejim değişikliğinin yarattığı koşullar altında söz konusu politikalar rahatça uygulanarak, gelişme imkanı bulmuştur. Buna göre, Türkiye gibi üçüncü dünya ülkeleri yeni sağ dönüşüm sürecinde Batı örneklerinden farklı şekilde, otoriter-

² Dursun, 2001, s. 87-88.

³ Alev Özkazanç, “Yeni Sağ”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken**, (15), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 1218.

⁴ Dursun, a.g.e., s. 14-15.

faşizan rejimlerle karşılaşmış ve ekonomiyi yeniden yapılandırmak görevini üstlenen askeri rejimler, bu ülkelerde yeni sağın ortaya çıkış ve yükseliş koşullarını belirlemiştir.⁵ Türkiye'ye özgü ekonomik, politik ve toplumsal şartlar nedeniyle, yeni sağın ülkeye yerleşme ve kendi meşruiyetini kurma süreci Batı'dakinden farklı şekilde gelişse de, yeni sağın söylemsel öğeleri ve ilkeleri, bunların Türkiye'nin toplumsal ve tarihsel koşullarından kaynaklanan özgül eklemlenmeleri,⁶ sonuçta kendisini 'haklılaştıran' ve 'doğallaştıran' bir ideolojiye dönüşebilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte siyasal propagandaya verilen önemin artması ise⁷, Başbakanlığının ilk yıllarında siyaset sahnesinde olduğu kadar propaganda sahnesinde de tek başına ve rakipsiz olan Özal'ın, televizyonu adeta bir ANAP videosuna çevirmesine neden olmuş⁸, böylece yeni sağın söylemsel öğeleri ve ilkeleri ülkede yaygın şekilde dağıtılma imkanı bulmuştur. Bunun sonucunda, yerli ve uluslararası sermayenin iktisat politikası modeli, 'ulusal' hedefler olarak ve 'alternatifsizlik' savlarıyla Türk toplumunun tüm kesimlerine 'pazarlanmış' ve emekçi sınıfları dahi geniş ölçüde etkilemiştir.⁹

⁵Özkazanç, 1996, s. 1219.

⁶Dursun, 2001, s. 15.

⁷Oya Tokgöz, "Türkiye'de Siyasal Reklamcılık: Bir Örnek Olarak Anavatan Partisi Gazete Siyasal Reklamları", **A.Ü. BYYO Yıllık**, Ankara, 1989-1990, s. 255.

⁸Hasan Cemal, **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1989, s. 195.

⁹Korkut Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1991, s. 77-78.

II. AMAÇ VE ÖNEM

1980 yılı Türkiye için yeni bir sayfanın açıldığı dolayısıyla da, 80 öncesi ve sonrasına ilişkin hakim anlatıların çeşitli karşıtlıklar yoluyla (genelde 80 sonrasına dair olumluluk içeren ya da tam tersi) ifadelendirildiği bir milattır. Aradan geçen yaklaşık yirmi beş yıllık süreye rağmen, günümüzde hala Özal'ın mirasıyla ilgili tartışmaların zaman zaman gündeme getirilmesi, bu dönemin ve uygulamalarının gerçekçi ve çok boyutlu bir şekilde değerlendirilip, kavranması gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Bu anlamda, 1980 sonrası Özal'lı yıllar, araştırma yapılmaya değer bir konudur.

Elbette ki, Özal'ı tüm bu oluşumların ve değişikliklerin belirleyici etkeni değil, dünya çapında benimsenen bir anlayışın taşıyıcısı ya da Türkiye temsilcisi olarak görmek gerekmektedir. Bu bağlamda, böylesine etkili bir yapısal dönüşümün beslendiği siyasal ve felsefi kaynak olarak yeni sağ ideolojinin temel nitelikleri, ortaya çıkış koşulları ve gerekçeleri, bu çalışmanın ana ilgi odaklarından birini oluşturmaktadır. Kuşkusuz, yeni sağın açılımlarını uluslararası bağlamından soyutlayarak ve yalnızca Türkiye'ye özgü koşulları göz önünde bulundurarak açıklamak oldukça yetersiz kalacaktır. Bu anlamda, bir ideolojinin ortaya çıkışı ve inşa edilişi ardındaki somut çıkarları anlayabilmek¹⁰, hem iç hem de dış belirleyicileri ayrıntılı şekilde ortaya koymayı gerektirmektedir.

Kapitalizmin tarihsel gelişiminin ve yapısında meydana gelen değişikliklerin sergilenmesi, yeni sağ bünyesinde eklemlenen liberal ve muhafazakar öğelerin 'yeni' biçimlerinin ayrıntılı şekilde ortaya konulması, bu olgunun yükselişini ve ilintili

¹⁰ Dursun, 2001, s. 15.

olduğu dinamikleri açıklamakta yol gösterici olması bakımından önem taşımaktadır. Diğer taraftan, yeni sağın ekonomik, siyasal ve kültürel öğelerinin pratiğe dökülme aşamasında karşımıza temel aktörler olarak çıkan Thatcher ve Reagan'ın uygulamalarına kısaca değinmek, benzer bir ekonomik politika ve siyaset anlayışı sunan Özal dönemi hakkında genel bir fikir sahibi olmak bakımından gerekli görölmektedir.

Yeni sağın gelişim sürecini Türkiye ekseninde açıklayabilmek ise ancak, iç belirleyicilerin de ayrıntılı şekilde ortaya koyulmasıyla mümkün kılınabilir. Bu çaba, Türkiye'de yeni sağın ideolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik çerçevesini çizebilmek adına önem taşımaktadır. Bu anlamda, 1980'lerdeki ekonomi ve bölüşüm politikalarının belli bir önemi ve önceliği bulunması nedeniyle, 80 öncesi Türk ekonomi yapısının genel özelliklerini ele alarak başlamak faydalı görölmektedir. Ayrıca, Batı ve Doğu toplumlarının farklı yapılara ve farklı gelişme süreçlerine sahip olması, Batının gelişim evrelerini yansıtan kavramların aynı şekilde Türk toplumuna uygulanması konusunu da analiz etmeyi zorunlu kılmaktadır. Buna göre, Türk devletinin sınıfsal ve toplumsal niteliklerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

Ek olarak, rejim değışikliğiyle birlikte ülkede oluşan koşulların, ekonomideki yapısal dönüşüme ve ANAP'ın iktidara geliş sürecine hangi şekillerde etki ettiğine dair bir değerlendirme, 80 sonrasındaki mevcut durumu net bir biçimde sergileyecektir. Özal döneminde uygulanan politikaların ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik dilinin nasıl kurulduğunu ANAP örneği üzerine odaklanarak araştırmak ise, yeni sağa dair söylemsel öğeleri ve ilkeleri genel hatlarıyla çizebilmeye yardımcı olacaktır.

Diğer taraftan, 80'lerdeki gibi etkili bir yapısal dönüşüm, bunun sonuçlarından olumsuz şekilde etkilenecek kitlelerin de bu politikalara destek vermesini, en azından politik eylem gücüyle ayak bağı olmamasını gerektirmektedir.¹¹ Bundan hareketle, Türkiye'de 1980'li yıllarla beraber egemen hale gelen yeni sağ söylemin, uygulanan ekonomik politikalar nedeniyle iyice yoksullaştırdığı (yani fiilen karşısına aldığı)¹² toplumsal kesimlerin desteğini nasıl sağladığı ve kendisini nasıl meşrulaştırdığı sorusu önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmanın ana amaçlarından biri, yeni sağın ideolojik inşa sürecini İcraatın İçinden Programları üzerinden yapılacak bir çözümlemeyle sergilemektir. Böylesi bir çaba, Özal söylemi içindeki belirli ideolojik anlamların nasıl ve hangi biçimlerde yapılandığını ortaya koyabilme hedefini taşımaktadır. Böylece, yeni sağ ideolojinin çeşitli söylemsel öğelerle eklemlenerek oluşma, biçimlenme ve sabitlemesi, neleri dışlayarak veya bünyesine katarak inşa edildiği¹³ ve toplumsal rızanın/uzlaşımın (kamuoyu desteği) üretiliş süreci açık hale getirilecektir. Dolayısıyla da, ülkede egemen hale gelen bir ideolojinin kendisini hangi biçimlerde 'haklılaştırdığı' ve 'doğallaştırdığı' sergilenebilecektir.

Söz konusu hedefler doğrultusunda yapılacak bir çözümlemenin öncelikle sağlam bir kavramsal çerçeveye oturtulması gerekmektedir. Bu nedenle, ideoloji ve medya arasındaki ilişkiye odaklanan bir bakış açısı üzerinden yola çıkmak daha anlamlı ve geçerli bir çaba olacaktır. Buna göre, çalışmanın kuramsal temeli medyayı; nesnel, tarafsız, dengeli olarak niteleyen liberal paradigmaya muhalif şekilde, ideoloji ile medya arasındaki ilişkilere odaklanan eleştirel paradigmada

¹¹ Dursun, 2001, s. 15.

¹² Erol Mutlu, "Özal ve Özalıcılık", **Mürekkep**, sayı: 3-4, Kış-Bahar 1995, s. 51.

¹³ Dursun, a.g.e., s. 16.

yatmaktadır. Çalışmada ideoloji, söylem yoluyla kazanılan, onaylanan ya da yeniden üretilen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Yani, toplumsal sistem içinde kurulan egemenlik ilişkilerinin sadece maddi kaynakların dağıtımının denetlenmesiyle değil, aynı zamanda bu ilişkileri haklı ve gerekli gösterecek anlam sistemlerinin üretilmesi yoluyla da kurulduğuna¹⁴ işaret edilmektedir. Bu nedenle Gramsci ve Althusser'in katkılarıyla oluşan bir ideoloji kavramlaştırmasından yola çıkmak anlamlı olacaktır. Bu tarz bir çözümleme, genel bir dil perspektifine yönelmeyi ve dil sorununu ideolojik ve söylemsel boyutu içinde ele alıp, incelemeyi de zorunlu kılmaktadır. Çizilen çerçeve dahilinde yapılacak bir analiz, ideolojinin işleyişini mikro çözümleme düzeyinde sergileyebilmeyi olanaklı hale getirecektir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın önemi, Türkiye'nin 1980 sonrasında yaşadığı süreç ve Özal dönemiyle ilgili olarak daha önce yapılan bir çok betimleyici çalışmanın ötesinde, çözümleyici nitelikte bir araştırma olmasında yatmaktadır. Türkiye'de, özellikle İcraatın İçinden Programları üzerine yapılmış incelemelerin sayısının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kapsayıcı bir kavramsal çerçeve dahilinde yapılan bu çalışma, söz konusu programların görünen hedeflerinden farklı olarak hangi yönde iş gördüğünü, değişik bir bakış açısıyla değerlendirmeyi sağlayacak bir kaynak oluşturacaktır.

¹⁴ Tekeli, 1994, aktaran Dursun, 2001, s. 262.

III. VARSAYIM

Özal söyleminde toplumsal uzlaşının inşa süreci, çeşitli söylemsel stratejiler yoluyla ve egemen ideolojinin hegemonyacı söylemlerinin tanımladığı ortak duyuşsal anlamların üretilmesiyle gerçekleştirilmektedir.

IV. YÖNTEM

Bu çalışma, yeni sağın ideolojik inşa sürecini, İcraatın İçinden Programları üzerinden yapılacak söylemsel bir çözümlemeyle sergilemeyi amaçlamaktadır. Çözümlemenin bu programlar üzerinden gerçekleştirilmesinin tercih edilme nedeni, bunların, yeni sağ ideolojinin bütün söylemsel öğeleriyle birlikte analiz edilmesini olanaklı kılabacak verilere sahip olması bakımından döneminin en iyi örneklerinden biri olarak düşünülmesidir. 1984-1989 yılları arasında ayda bir kez yayınlanan programların tümünün çalışmaya dahil edilme nedeni ise, Özal söyleminde meydana gelen değişimlerin, kırılmaların ya da sürekliliklerin ortaya koyulabilme amacıdır.

Kuşkusuz, ideolojinin çözümlenmesi aşamasında görüntülerin ürettiği anlamların ve simgesel inşaların da önemi yadsınmamalıdır. Ancak, kaynak toplama aşamasında bir çok kuruma başvurulmasına karşın, program kasetlerine ulaşılammış dolayısıyla da çözümleme program metinleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, metinlerin büyük bir bölümünün elde edilebilmesine rağmen, 1988 yılına ait tek bir program metnine ulaşılabilmiş ve çözümleme dahilinde toplam 48 program incelenmiştir.

Bu noktada öncelikle, çözümlenecek programların birer medya metni olma özelliği taşımadığının altı çizilmelidir. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'nun, 19. maddesi gereğince yayınlanmaya başlayan¹⁵ ve Özal hükümeti tarafından özel kesime hazırlatılan programlar, çeşitli medya formlarından farklı bir özellik göstermektedir. Buna göre, İcraatın İçinden Programlarının hazırlanıp yayınlanmasında, medyanın anlam oluşturmasıyla ilgili değil, siyasetin medyayı doğrudan kontrolüyle ilgili bir durum söz konusudur.

Programlara uygulanan ideolojinin söylemsel çözümlenmesiyle hedeflenen, egemenlik ilişkilerini sürdürmeye hizmet eden düzenlenmiş anlamları ve anlamların oluşturulmasında kullanılan stratejileri ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla, söylemin hem biçimsel özelliklerini, hem dilsel yapılarını hem de bağlamını içerecek kapsamlı bir analiz gerçekleştirilecektir.

V. PLAN

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ana konusu, kapitalizmin tarihi boyunca geçirdiği üç bunalım dönemi ve bunların sonucunda gerçekleşen dönüşümlerin yeni sağ kavramının ortaya çıkışı üzerindeki etkileridir. Yeni sağın ekonomik bağlamını oluşturan yeni liberalizmin ve siyasal bağlamı yeni muhafazakarlığın temel niteliklerinin sergilendiği bu bölümde ayrıca, yeni sağın Batı dünyasındaki örneklerinden 'Thatcherizm' ve 'Reaganizm'in ana hatlarına da yer verilmektedir.

¹⁵[internet] Mevcut olduğu adres: <http://www.hukukcu.com/bilimsel/genelkanunlar/2954.html>, [veri tabanına danışılan tarih: 18 Eylül 2005].

Türkiye’de yeni sağıın ideolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik çerçevesinin ANAP örneği üzerinden değerlendirildiği ikinci bölümde öncelikli olarak, Türk siyasal hayatının 80 öncesi belirleyicileri irdelenmektedir. 1980 öncesi Türk ekonomi yapısının ana hatları ile Türk devletinin sınıfsal ve toplumsal niteliğinin ortaya koyulmasının ardından, 12 Eylül askeri darbesi, 24 Ocak kararları ve 1983 seçimlerinde ANAP’ın iktidara gelişı üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, 1980’li yıllarla beraber yeni sağıın ülkedeki yükselişinin aşamaları sergilenmektedir. Ayrıca, ANAP’ın ekonomi politikası, ideolojik ve siyasal söylemi, muhafazakarlığa bakış açısı ile kültür ve demokrasi anlayışı da, bu bölümde ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada yararlanılan ideoloji kavramlaştırmasının sunulduğu üçüncü bölümde ise, medya araştırmalarında ideoloji, dil, anlam ve söyleme yönelik çağdaş yaklaşımlar tartışılmaktadır. Gramsci ve Althusser’de ideoloji kavramının hangi anlamlara geldiğine değinilmesinin ardından, ideoloji, dil, anlam ve söylem ilişkisinin kuramsal ve kavramsal temelleri üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ise, çizilen kuramsal ve kavramsal çerçeve dahilinde yapılacak çözümlemenin ana hatları ortaya koyulmaktadır. Analiz için belirlenen kategoriler ışığında örneklere yer verilmekte ve İcraatın İçinden Programlarının söylemsel çözümlemesi gerçekleştirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN BUNALIMI VE YENİ SAĞ KAVRAMI

1.1. KAPİTALİZMİN BUNALIMI

Ekonomik açıdan en genel tanımıyla ‘üretilen mal ve hizmetlerin giderek metalaşması ve üretimin geniş pazarlara girerek, değişime katılması’¹⁶ şeklinde ifade edilen kapitalizm, tarihi boyunca bir çok bunalımla karşı karşıya kalmıştır. Uzunluğu ve sonuçları göz önüne alındığında ise, kapitalist sistemin oldukça önemli üç ana bunalım dönemi geçirdiği söylenebilir. Modern devletin ilk büyük iktisadi bunalımı, 1873-1896 arasındaki süreçte yaşanmıştır. *Büyük Depresyon* adıyla anılan dönem, 19. yüzyıl ortalarının kapitalizminden, ‘emperyalizme’ ya da ‘tekelci kapitalizme’ doğru bir dönüşümü ifade etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu süreçte genel bir bunalım değil, içsel bir yön değişikliği yaşanmıştır.¹⁷

İlk bunalım döneminden itibaren devletin ekonomideki rolü ve işlevi de değişime uğramış, sermaye birikiminden ve sermayenin kendini yeniden üretmesini sağlayacak genel koşullardan sorumlu olan devlet, altyapı tesislerinin kurulması, sosyal sigorta örgütlerinin oluşturulması ve iş güvenliğinin sağlanması gibi sorunlu konularla ilgili olarak da görevlendirilmiştir.¹⁸ Sermayenin ikinci büyük bunalımı ise, iki dünya savaşı arasındaki süreçte yaşanmış ve özellikle 1929-1933 yılları arasındaki dönemde dünyanın bir çok yerinde etkisini göstererek, doruk noktasına

¹⁶Gencay Şaylan, **Post-Modernizm**, Ankara, İmge Kitapevi, 2002, s. 130.

¹⁷Sungur Savran, **Dünya Kapitalizminin Bunalımı**, der. Sungur Savran ve Nail Satlıhan, İstanbul, Alan Yayınları, 1988, s. 78.

¹⁸Dursun, 2001, s. 87.

ulaşmıştır.¹⁹ 1873'lerin ilk büyük depresyonuna karşılık bu süreçte, kar oranlarının düşüşü yanında sanayi üretimindeki büyüme oranı gerilemiş, 'ticaret hacmi'²⁰ daralmış ve Sterline dayalı dünya para sistemi çöküntüye uğramıştır. Hepsinin ötesinde, kapitalist sistem sadece dış tehditlerle değil, devletlerin kendi işgücü piyasalarından kaynaklanan iç gerilim tehdidiyle de karşı karşıya kalmıştır.²¹ Toplumsal yapı içindeki bu sorunlar devletin rolü üzerindeki etkisini ise, yasa ve düzen işlevinin ağırlık kazanması şeklinde göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin yeni bir iktisadi bunalıma gireceği beklentisi yaygınlaşmışsa da, hakim kanının aksine 60'lı yılların sonuna kadar hızlı bir sermaye birikimi gerçekleşmiş ve dünya ölçeğinde genelleşen bir büyüme yaşanmıştır. Buna rağmen, söz konusu genişleme dönemi gerçekte ne ekonomik ne de toplumsal açıdan sorunsuz ve parlak bir sürece işaret etmiştir.²²

“...burjuva düşüncesinin yarattığı imgenin aksine, bu dönemde kapitalizmin çelişkilerinden arınmış, pürüzsüz biçimde işleyen ussal bir sistem haline geldiği söylenemez...sınıf toplumunun çelişkileri bu dönem boyunca da süregitmiş, daha çok kapitalist dünyanın az gelişmiş alanlarında ortaya çıkan savaş ve devrimler, sistemin zaaflarının sürekli habercisi olmuştur...salt iktisadi açıdan bakıldığında bile, tablo sunulduğu kadar parlak değildir. Genişleme süreci, kapitalist ekonominin 19. yüzyıldan beri görülmekte olan çevrimsel deviniminin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Hızlı birikim evrelerini ani biçimde daralmaların izlemesi, bu dönemde de görülmektedir.”

¹⁹1929'da New York borsasının çöküntüye uğramasının ardından kriz, kısa sürede -o dönemin tek planlanmış ekonomisi olan SSCB dışında- tüm dünyaya yayılmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkeler kadar az gelişmiş ülkeleri de etkisi altına alan bu derin bunalım, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve hemen her ülkede işsizlik, görülmemiş düzeylere ulaşmıştır. (Savran, 1988, s. 23.)

²⁰İkinci Dünya Savaşına kadar, dünya kapitalist sisteminde ve ona bağlı uluslararası iş bölümünde ticaret sermayesi ağırlıktadır. Bu dönemde, sermaye dolaşımındaki kısıtlamalar ve hizmet alışverişinin yeteri kadar gelişmemesi nedeniyle mal alışverişi, uluslararası iş bölümünü yaratan temel süreç olmuştur. (Geray, 1994, aktaran Dursun, 2001, s. 88.)

²¹Urs Müller-Plantenberg, “Kapitalizmin Üçüncü Büyük Bunalımının Tarihsel ve Siyasal Bir Yorumu”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 28.

²²Savran, a.g.e., s. 23-24.

Başka bir açıdan Sungur Savran'ın vurguladığı nokta ise, emperyalist ülkeler arasındaki kıyasıya rekabetin bunalımın derinleşmesi üzerindeki etkisidir. 19. yüzyılın büyük gücü Britanya İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu konumunu yitirmesi, iki dünya savaşı arasındaki süreçte emperyalist sistemi yönlendirecek bir hegemonik güç unsurunun ortadan kalkmasına neden olmuştur. Böylelikle, emperyalist ülkeler arasındaki rekabet kolaylaşmış ve bunalım daha da derinleşmiştir.²³

1945'ten sonra ise, savaştan yara almadan çıkan Amerika'nın ekonomik, siyasi ve askeri önder olarak dünya sahnesine yerleşeceği bir dönem başlamıştır. "Marshall Planı tipindeki programlar yoluyla ve hızlı sermaye akışıyla, Avrupa'yı savaş sonrası dönemde yeniden canlandırma görevini üstlenen Amerika, siyasi ve askeri üstünlüğüyle birlikte bir anlamda dünya burjuvazisi için bir güvence olmuştur. 1945 sonrasında Amerikan hegemonyası kendisini, parasal alanda dünyadaki sıkıntılara karşı karar alabilecek uluslararası organların (IMF ve Dünya Bankası gibi) oluşturulmasında göstermiştir."²⁴ Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte 'klasik iktisat öğretisi'²⁵ güvenilirliğini yitirmeye başlamış ve yerini 'Keynesçi iktisat öğretisi'ne bırakmıştır.

²³ Savran, 1988, s. 27.

²⁴ a.g.e., s. 28.

²⁵ Liberal iktisadın öncülüğünü, laissez-faire'ci politik iktisat anlayışının temellerini atan İngiliz düşünürü Adam Smith yapmıştır. Klasik iktisat, tekelci olmayan bir serbest pazarın hem etkin hem de uzun vadede herkesin çıkarına en iyi hizmet eden bir süreç olduğunu öngörmektedir. Kişilerin sınırsız bir mübadele özgürlüğü içinde kendi çıkarlarını geliştirmek üzere hareket ettikleri piyasa mekanizmasında, gizli bir el yardımıyla kamu yararının da gerçekleşmesi sağlanır. Böyle bir ortamda, herkesin çıkarları arasında bir uyum ortaya çıkar. Klasik iktisat basit, uyumlu ve yararlı bir tabii düzen (piyasa düzeni) öngörmektedir. Geleneksel iktisat bilimi, piyasanın başka bir boyutu olan bireysel özgürlüğün bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasa, kendi amaçlarını gerçekleştirmek ve çıkarlarını geliştirmek isteyen bireylerin özgür iradelerine dayanan, sınırsız sayıdaki mübadelelerin oluşturduğu bir düzen olarak görülebilir. Bu çerçevede, sözleşme özgürlüğü kendini, bir yandan bireysel özgürlüğün iktisadi alandaki bir devamı olarak, öte yandan serbest piyasa düzeninin temel dayanağı olarak göstermektedir. (Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1998, s. 9.)

Savaş sonrası dönemden 1970'lerin sonuna kadar kapitalist ülkelerde uygulanan bir ekonomik politikayı savunan Keynesçi akımın temel nitelikleri ve devletin bu süreçteki rolü genel olarak şöyle özetlenebilir:²⁶

“Keynesçi politikalar, ekonominin kısa dönemdeki üretim ve istihdam düzeyiyle ilgilenmiştir. Ekonomide tam istihdamı sağlayacak müdahalenin devlet tarafından yapılması gerekliliğini savunan görüşe göre, pazar ve rekabete dayalı işleyişin, devlet karışmadığı sürece ideal dengeye ulaşması boş bir hayaldir. Devlet müdahalesinin olmadığı durumlarda, iflas ve işsizliğin sistemin ayrılmaz bir parçası haline geleceğini savunan bu politikada, devletin konumu ve işlevi bütünüyle değişmiş, bu değişiklik siyasal ve toplumsal süreçte de oldukça etkili olmuştur.”

Keynesçi ekonomi politikaları, genellikle sosyal demokrat ve işçi iktidarları tarafından uygulanmış ve *refah devleti* ya da *sosyal devlet* olarak adlandırılan toplumsal politikaları güçlendirmiştir.²⁷ “Gelir dağılımında adalet, tam istihdam ve sosyal güvenlik dokusunu oluşturmak gibi konular, sosyal refah devleti ekonomi politikalarının temel kaygıları haline gelmiştir.”²⁸ Böylece, Amerika ve diğer kapitalist ülkelerde giderek yaygınlaşan refah devleti uygulamaları çerçevesinde işçiler ve yoksullar, sosyal güvenlik ve sosyal yardım programlarına dahil edilmiştir.

Bu gelişmeler, siyasal hakların toplumsal bazda yaygınlaşmasını ve siyasal sistemin çoğulcu bir temsil sistemine dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle, başta işçi sınıfı olmak üzere tüm toplumsal sınıflar, demokratik sistem dahilinde meşru olarak seslerini duyurmaya ve gereksinimlerini ortaya koyabilmeye

²⁶Stewart, 1993, aktaran Dursun, 2001, s. 88.

²⁷Keynesçi ekonomi politikaları ve refah devleti anlayışı, muhafazakar partiler ve bu ideoloji yandaşları tarafından da, sosyalizm ve komünizme karşı etkin bir önlem olduğu gerekçesiyle, uygulamada desteklenmiştir. (a.g.e., s. 89.)

²⁸ a.g.e., s. 88-89.

başlamıştır. Yani, işçi sınıfı emek piyasasındaki gücünü arttırmıştır.²⁹ Bu anlamda, ekonomik gelişme için devlet müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapan refah devleti anlayışının ve Keynesçi politikaların, sermaye ile işçi sınıfı arasında sağlanan toplumsal bir ‘uzlaşım’ın temellerini attığı söylenebilir. Dolayısıyla, söz konusu uzlaşma denemesi, ‘belli bir sınıfa özgü olmayan bireyin mantığı’yla ilgilenen liberalizmin baştan kabul edemeyeceği bir alana işaret etmektedir.³⁰

Songül Sallan Gül de, bu dönemde klasik Marksist yaklaşımda öngörülen kapitalistler ile işçi sınıfı arasındaki aşırı kutuplaşmanın yerini bir tür uzlaşımın aldığına altını çizerek, refah devleti politikalarının temelinde yatan anlayışı şöyle özetlemiştir:³¹

“Refah devleti, toplumsal risklere karşı çalışanları ve diğer toplumsal grupları, sosyal güvenlik sistemi içine alarak koruma ve onlara temel bir yaşam seviyesi sağlama görevi üstlenmiştir. Keynes, kapitalist sistemin bir savunucusu olmasına karşın, piyasanın kendi haline bırakıldığında, toplumsal kaynakların tam istihdam edileceği bir denge oluşturmadığı görüşünden hareket etmiştir. Eksik istihdam durumunda Keynes’in önerisi, devlet müdahalesi yoluyla önlemlerin alınmasıdır. Keynesçi refah devleti, serbest piyasa ekonomisinin başarısız olduğu alanlardaki üretim eksikliğini gidermek, serbest piyasa sürecinin doğurduğu eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri hafifletmek istemiştir.”

Keynesçi politikalar ve sosyal devlet uygulamaları, 1945-1973 yılları arasında egemen olan ve genellikle *Fordizm* olarak adlandırılan üretim biçimiyle belli bir uyumluluk göstermiştir. Kısaca bir birikim rejimi olarak tanımlanabilen Fordizmin ana hatlarını ise, Henry Ford ortaya koymuştur. “Fordizmin temel

²⁹Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşamın Piyasa!**, İstanbul, Etik Yayınları, 2004, s. 146.

³⁰Elmar Altvater, “Yeni Liberal Karşı Devrimin Mübtezelliği” **Kriz, Neo Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985. s. 44.

³¹Gül, a.g.e, s. 147-148.

nitelikleri genel olarak, türdeş ürünlerin seri üretimi, aynı işin aynı kişi tarafından defalarca aynı şekilde yapılması, işten becerinin alınması ve türdeşleşme gibi etkenlerle, geniş ölçekli ekonomiden kaynaklanan üretkenlikteki artış olarak sıralanabilir.”³² Yani, seri üretim sisteminde ürün ve görevler standartlaştırılmıştır. Fordizmin korunmuş bir ulusal pazar sistemiyle bağlantılı olduğunu söyleyen Robin Murray, seri üretimin kitlesel tüketimi önceden varsaydığını belirtir. Yani, tüketiciler standartlaşmış malları satın almakta istekli olmalıdır. Bu sistem, “seri üretim yapanların içerde sabit giderlerini karşılamalarını mümkün kılar. Dünya piyasasında ise, marjinal maliyetler temelinde ya da yabancı sermaye kullanarak, mevcut modellerin kopyalanması yoluyla rekabete girmelerine olanak tanır.”³³

Bunlara ek olarak, “ulus devlet içinde takip edilen devletçi/müdahaleci politikalarla üretimin ve verimliliğin artırılması, ekonomik sistemin sosyal biçimi olan işçi-işveren ilişkileri, işçi örgütlenmesi için uygun ortam, devletin işgücü üretiminin devamı için altyapı sağlayıcı harcamalarda bulunması ve işçi-işveren ilişkilerinde arabuluculuk yapması”,³⁴ Fordist sistemin belli başlı unsurları arasındadır. Buna göre, Fordist birikim rejimi, örgütlü emek ve devlet arasındaki kapsamlı bir uzlaşmaya dayanan Keynesçi uygulamalar içinde yeniden üretilebilmiştir.³⁵ Dolayısıyla, refah devleti uygulamalarının hem ekonomik düzenlemelere hem de politik bir sürece işaret ettiği söylenebilir.

³² Fordizme göre, çok sayıda mal üreten daha büyük fabrikalar, tek tek her ürünü az sayıda üreten küçük fabrikalardan daha ucuz üretim yapabilir. İşgücünün türdeşleşmesi, her işçinin yerinin kolaylıkla bir başkası tarafından doldurulmasını, işten becerinin çıkarılmasını ve işin çok sayıda kişi tarafından daha verimli yapılmasını sağlar. (Mehmet Yüksel, **Modernite, Post-Modernite ve Hukuk**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2002, s. 23.)

³³ Robin Murray, “Fordizm ve Post-Fordizm”, **Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 47-48.

³⁴ Jessop, 1994, aktaran Gül, 2004, s.149.

³⁵ Şaylan, 2002, s. 144.

Bu çerçevede, Çiler Dursun'un da belirttiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesçi ekonomi politikaları, az gelişmiş ülkelerde de söz konusu uygulamaların beraberinde getirdiği korumacılık, uzun genişleme dönemi boyunca global olarak burjuvazinin çıkarlarına cevap verebilmiştir. Bu dönemde; dünya ticareti, sanayi üretimi, emek üretkenliği gibi ekonominin ana göstergelerindeki büyüme hızlarıyla birlikte kapitalizm, tarihinin 'altın çağı'nı yaşamış ve sermaye birikiminin bu parlak dönemi tüm dünyada Keynesçi ekonomi politikalarına atfedilmiştir.³⁶ Böylelikle, Keynesçi iktisat anlayışı sonucunda nitelik değiştiren devlet yapısıyla birlikte bunalım dönemlerinin geride kaldığı ve kapitalizmin ussal bir sistem olduğu fikri evrensel çapta yaygınlaşmıştır. Yani, "devletin doğasının değiştiği, refah devletinin yoksulluk, işsizlik ve sefaletin kökünü kazıdığı düşüncesi"³⁷ tüm dünyada egemen bir kanı haline gelmiştir.

Diğer taraftan, Keynesçiliğin getirdiği bu olumlu hava ancak 1970'li yılların başına kadar sürebilmiş ve bu dönemden itibaren kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en ağır kriz sürecine yani, üçüncü bunalım dönemine girmiştir. 1969-70 yıllarında Amerika'da, 'üretimdeki düşüşe karşı fiyatlardaki artış' ya da 'durgunluk içinde enflasyon' olarak tanımlanan *stagflasyon* dönemi başlamıştır. "1971'deki uluslararası para sisteminin çöküşünü, 1974-75'te dünya ekonomisindeki ani daralma izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan 60'lı yılların sonlarına kadar süren, kapitalizm tarihinin en görkemli dönemlerinden biri böylece sona ermiştir. Bunalımsız kapitalizm ve refah devleti olguları, bu tarihten sonra hızla gözden düşerek yerlerini yepyeni ideolojilere* bırakmıştır."³⁸

³⁶ Dursun, 2001, s. 89.

³⁷ Savran, 1988, s.19.

* Çalışmada yararlanılan ideoloji kavramı, ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³⁸ Savran, a.g.e., s. 20.

Depresyon ve enflasyonun bir arada yaşandığı üçüncü bunalım döneminin önceki bunalımlardan farkı, aşırı üretim gerçekleştiren sektörlerde de fiyatların yükselmesi ve işsizlik sorununun gittikçe büyümesidir. Keynesçi uygulamaların kapitalist sistem içindeki geçerliliğinin sorgulanmaya başladığı bu dönemde, sermaye birikimi teknolojik yatırımlara yönelmiş³⁹ ve istihdam olumsuz yönde etkilenmiştir. Bir anlamda, 1974 yılında kapitalizm aşırı birikim bunalımıyla karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak, devletin kamusal hizmetlerden geri çekildiği, ekonomik ve toplumsal alanın piyasa güçleri tarafından belirlenmeye başladığı bir sürece girilmiştir.⁴⁰

Yaşanan bu büyük kriz, Keynesçi uygulamaların beraberinde getirdiği uzlaşma döneminin de sonunu hazırlamış ve bunalım toplumsal düzen üzerindeki etkisini, refah devleti anlayışının çöküntüye uğraması şeklinde göstermiştir. 1970'lerin sonu, devletin ekonomik alandaki rolünün değişime uğradığı bir yeniden yapılanmaya işaret ederken, yeni liberal ekonomi politikaları da bu süreçte güç kazanmaya başlamıştır.

Keynesçiliğin kapitalist ekonomiye yaklaşımında, temel ve yöntemsel bir boşluk bulunduğunu belirten Savran, refah devleti uygulamalarının yaşanan krizin gerçek doğasını kavrayamadığına işaret etmiştir.⁴¹

³⁹Uzun genişleme döneminin Keynesçi istihdam politikaları, işsizliği azaltarak sınıflararası güç ilişkilerinde önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu dönemde işçilerin emek yoğunluğunun artırılması yoluyla üretkenliğin artırılmasına; grevler, kitlesel eylemler ve benzeri yöntemlerle direnmeleri, onları yeni bir disiplin altına alabilecek teknolojik atılımı sermaye için zorunlu kılmıştır. (Dursun, 2001, s. 90-91.)

⁴⁰a.g.e., s. 87-91.

⁴¹Savran, 1988, s. 35-36.

“Keynesçiliğin kapitalist ekonomi tahlilinin merkezinde dolaşım alanı vardır. Üretim sürecine, bu süreç içinde sınıflararası ilişkilere ve bu sürecin çelişkilerine, Keynesçi teoride yer verilmez. Keynesçi düşünce bu yüzden, üretim sürecinin çelişkilerinden kaynaklanan çağdaş bunalımın doğasını anlayabilmek için yeterli gereçlerle donanmamıştır. İşte yeni sağ olgusu, burjuva düşüncesinde doğan bu boşluğu doldurmuştur. Keynesçi düşünce, kapitalizmin iktisadi işleyişinden doğan sorunların, ussal biçimde davranan ve ekonomiye yeterli biçimde müdahale eden devlet tarafından ortadan kaldırılabileceğini savunur. Başka bir deyişle, devlet müdahalesi yoluyla kapitalizme ussal ve uyumlu bir nitelik kazandırmak olanaklıdır. Yeni sağ düşünceyse, Keynesçiliğin bu temel görüşünü tersine çevirir.”

Diğer taraftan, mevcut birikim rejiminin giderek işlevsiz hale gelmesine yol açan bu ekonomik dönüşümler sonucunda, Fordist sistemde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle, 1973 petrol krizinden sonra yükselişe geçen ve *Post-fordizm* olarak adlandırılan sistem, sermayenin bu dönemde ihtiyaç duyduğu yeni bir dönüşüme yanıt olarak ortaya çıkmıştır. “Bu dönemde, seri üretim yoluyla üretilen mallara yönelik ilgi azalırken, kişiye özel sipariş niteliği taşıyan, özellikle tasarım ve kalite olarak yüksek standartlara sahip ürünlere ilgi artmıştır. Bu da, daha kısa üretim süresi ve daha küçük üretim sistemlerini gerektirmiştir. Dolayısıyla, küçük fabrikalara doğru bir yönelim ortaya çıkmış ve daha fazla beceriye sahip, daha iyi eğitim görmüş çalışanlara olan ihtiyaç artmıştır.”⁴²

Post-modern düşünörlere göre, Post-fordist birikim sürecine dönüşümü sağlayan temel özellik, bilişim ve iletişim alanında ortaya çıkan teknolojik devrimdir. Gencay Şaylan, 1980’li yıllarda sosyal demokrat ya da sosyalist partilerin azalan etkinliğiyle ve buna paralel olarak sendikal harekette ortaya çıkan gerilemeyle, teknolojik devrimden kaynaklanan gelişmeler arasında kolaylıkla ilişki

⁴²Post-fordizm, standartsızlaştırma, kitesizleştirme ve bürokratiksizleştirme olarak da ifade edilebilmektedir. Bu sistemde, yasaların yerine piyasa yasaları konulmuş ve böylece sermaye, ulusal politikaların kontrolünden çıkarılmıştır. (Yüksel, 2002, s. 24-25.)

kurulabileceğine dikkat çekmektedir. Şaylan, bilimsel-teknolojik devrimin ve üretim sürecine giren otomasyon gibi yeniliklerin, emeğin üretim sürecindeki rolünü, işlevini ve ağırlığını köklü bir biçimde değiştirdiğini ve teknolojik devrimin, siyasal yaşamı da ciddi ölçüde etkilediğini belirtmektedir.⁴³

Bu çerçevede, yeni sağın ortaya çıkış zeminini, dünya çapında yaşanan üç büyük kriz dönemi sonucunda gerçekleşen ekonomik ve sosyo-politik değişimlerin hazırladığı söylenebilir. Yeni sağın ortaya çıkışı, 1940'lı yıllardan başlayarak 1970'lerin ortalarına kadar süregelen ekonomi politikalarının ve bu uygulamalar çerçevesinde gündeme gelen sosyal devlet anlayışının çöküşüyle aynı döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla, 1980'li yıllarda tüm dünyaya damgasını vuran bir kavram olarak tarihteki yerini alan yeni sağ olgusunun, çöküntüye uğramış eski politikalara alternatif bir çözüm önerisi ve bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

1.2. YENİ SAĞ

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yılların ortalarına kadar yaşanan uzlaşma döneminin çöküş nedenlerini klasik liberal görüşten yola çıkarak cevaplayan Norman Barry, '*mutabakat*' terimiyle ifade ettiği bu süreçte, hedefler ve değerler konusunda gönüllü ya da gönülsüz bir tür anlaşmanın mevcut olduğunu vurgulamaktadır. Barry'e göre mutabakat döneminde, devletin ekonomik hayatın öngörülme yen değişimleri karşısında kişileri koruma görevini diğer kuruluşlardan daha başarılı bir şekilde yerine getirdiği görüşü genel olarak benimsenmiştir. Yani, uzlaşma döneminin

⁴³ Şaylan, 2002, s. 138-149.

temel özelliği toplumsal adalet kavramıdır⁴⁴ ve bu süreçte gelir dağılımının sadece piyasa güçleriyle belirlenmesine bir karşı çıkış mevcuttur. “Ekonomik büyüme, düşük enflasyon, yaygın politik katılım, daha fazla sosyal ve ekonomik eşitlik, insan hakları gibi unsurlar, devletin ekonomi politikasının temel hedefleri haline gelmiştir. Ancak, istenecek sosyal adaletin ve eşitliğin derecesi, uzlaşmanın tarafları arasında büyük görüş ayrılıkları yaratmıştır.”⁴⁵

Barry’e göre, bu sürecin en önemli özelliği sadece devletleştirme ve refah devleti uygulamalarının hızla yaygınlaştırılması değil, aynı zamanda bu olguların sosyal sorunlarda karar verme metodu olarak ortaklaşa kabul edilen, ‘politikanın üstünlüğü’ görüşünden kaynaklanmasıdır. Söz konusu politik yaklaşım, ekonomik ve sosyal sorunların çözüm yolu olarak, piyasa ya da geleneksel kuralları izleme yönteminin kesin olarak reddedilmesinin ifadesidir. Barry kısaca, sosyal refah devleti yapısıyla öne çıkan mutabakat dönemi politik düşünce ve uygulamalarının, kişisel özgürlükler üzerine değil, genel politika ve pratikleri üzerine kurulduğunu belirtir.⁴⁶

Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun genişleme döneminin başarısını bütünüyle Keynesçi politikalara atfetmenin sakıncaları üzerinde duran Savran ise, söz konusu sürecin çok boyutlu öğelerini ihmal etmeme gerekliliğine dikkat çekmektedir. Savran’a göre, savaş sonrası dönemde kapitalizmin yaşadığı ‘altın çağ’, Keynesçi müdahalelerin yanı sıra başka dinamiklerin ve koşulların da yarattığı bir sonuçtur.⁴⁷

⁴⁴Norman P. Barry, **Yeni Sağ**, çev. Dr. Cevdet Aykan, Ankara, TİSAMAT, 1989, s. 2.

⁴⁵ a.g.e., s. 2.

⁴⁶Bu noktada, mutabakatın otoriter olmadığı belirtilmelidir. Bu dönem, karar vermede tek bir alternatif yönetime yani, demokratik seçimlerin ya da baskı gruplarıyla hükümet arasındaki pazarlıklar şeklindeki politikaların uygulandığı bir sürece işaret eder. (a.g.e., s. i-10.)

⁴⁷ Savran, 1988, s. 30.

Bunalım döneminin getirdiği değişimlerle birlikte, Amerika ve Avrupa'daki sosyal demokrat iktidarların kriz karşısında yeterince başarı gösterememeleri, 1980'li yıllara doğru sermayenin yeniden değerlendirilmesini ve siyasal egemenliğin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Bu amaçla değişik bir siyasal, sosyal ve ideolojik çerçeve hazırlama çabasına girişilmiş, muhafazakar partilerin sosyal demokratlara karşı kazandıkları güç, yeni sağın yükseliş dönemini hazırlamıştır. Böylece, “devletle sendikalar arası ilişkilerin değişime uğradığı, kurulu korparatif yapıların devlet tarafından çözümlü, dağıtıldığı ve sosyal demokrasi ile sendikalar arası ilişkilerin sorunlu bir döneme girdiği süreç başlamıştır.”⁴⁸

Bir başka deyişle, bu dönemde siyaset açısından varılan sonuç şudur: “Bugünkü bilgilerimizle, hükümetlerden ziyade piyasalara güvenmek daha iyidir ve hükümetler olabildiğince sınırlanmalıdır.”⁴⁹ Bu çerçevede, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki mali bunalımı ortadan kaldırmak amacıyla bir takım istikrar programları oluşturulmuştur. Söz konusu programlar kapsamında, “vergi gelirleri tüketim vergilerine kaydırılmış, hükümetlerin tam istihdama yönelik yükümlülüklerinden vazgeçilmiş, sosyal güvenlik alanında toplumsal mücadelelerle elde edilen haklara karşı savaş açılmış ve sermaye birikim sürecinin yeni kar alanlarına doğru özendirici biçimde yönlendirilmesi amaçlanmıştır.”⁵⁰ Yani, ‘devletin mali krizi’, ‘kamu sektörünün krizi’ ya da ‘kapitalist ekonomi sisteminin krizi’ gibi farklı adlarla anılan bu dönem, kendi ideolojisini şekillendirerek, yeni sağ kavramını tarih sahnesine çıkarmıştır.

⁴⁸ Ragıp Zarakolu, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 7.

⁴⁹ Andrew Gamble, “Özgürlüğün Ekonomi Polisiği, **Mürekkap (1)**, Çev. H. Yetkiner, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 52.

⁵⁰ Zarakolu, a.g.m., s. 8.

Belirli liberal ve muhafazakar söylemlerin birleşimi olarak görülen yeni sağ, ‘*yeni liberalizm*’ ya da ‘*yeni muhafazakarlık*’ olarak da adlandırılabilen, siyasi ve düşünsel akımdır. Temelini 19. yüzyıl liberalizminden alan bu yaklaşım, ekonomik bağlamını yeni liberalizmin, siyasi bağlamını ise muhafazakarlığın oluşturduğu, 1980 sonrasında hegemonik, politik ve ideolojik çerçevesine işaret etmektedir.⁵¹ Alev Özkazanç’a göre, yeni sağ kavramı Batı’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan refah devletinin, Batı modernliğinin karmaşık çelişki ve ikilemlerini derinleştirmesiyle birlikte ortaya çıkan iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi sorunlarına karşı oluşan bir tepkidir. Bu anlamda, sorunları çözme vaadi olarak düşünsel ve siyasi düzeylerde beliren, bir dizi sağ dönüşümü ifade etmektedir.⁵²

Özkazanç, yeni sağın refah devletine yönelik bir saldırı olmanın ötesine geçerek, bazı modern tarihsel eğilimleri de frenlemeye ve tersine çevirmeye kalkıştığına vurgu yapmıştır. Yani, 1980 başlarında döneme damgasını vuran bu radikal dönüşümler, siyasal güç dengelerini sarsan çok boyutlu bir yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Özkazanç’ın yeni sağın niteliği konusunda gerçekçi bir diğer belirlemesi de, yeni sağın 19. yüzyıldan beri gelişen ve refah devletinde en olgun haline ulaşan liberalizm-demokrasi sentezine karşılık, liberalizmi muhafazakarlıkla eklemlenmeye girişmiş olduğudur. Böylece, “Keynesçi ekonomi, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal adalet ve eşitlikçilik gibi ideolojik pratikler, bir yandan liberalizmin; serbest piyasacılık, çıkarıcı ve rekabetçi bireycilik, öte yandan da muhafazakarlığın; gelenek, düzen, otorite ve disiplin gibi değerleri karşısında gerilemiştir.”⁵³

⁵¹ Dursun, 2001, s. 87-88.

⁵² Özkazanç, 1996, s. 1218.

⁵³ a.g.m., s. 1218.

1960'ların ve sonrasında toplumsal muhalefet hareketleri siyasal bir dönüşüme neden olmadan sönerken, bu hareketlere karşı oluşan sağ tepki kendine siyasal kanallar bulabilmiştir. Gerçekten de Keynesçi refah devleti uygulamaları, siyasal alanda demokrasi ve çoğulculuk kuramının⁵⁴ gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Ancak, demokrasinin 'katılımcı' yanının gittikçe şekli bir hal alışı ve büyük çoğunluğun politikaya yabancılaşması, yeni sağın gerçek gücünün ötesinde ağırlık kazanmasına neden olmuştur.⁵⁵

Bu çerçevede, yeni sağın temel niteliklerine genel olarak bakılacak olursa, belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri, 'sosyal fayda' kavramının geri plana itilmiş olmasıdır. Sosyal haklar, sınıf barışı, sosyal devlet gibi Batı dünyasında benimsenen değerleri hedef alan, bireysel ve ekonomik özgürlüklere vurgu yapan yeni sağ anlayışa göre devlet, toplumsal konularda müdahaleci bir nitelik taşımamalıdır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi konuların piyasa mekanizmasıyla yönetilmesi gerekliliğini savunan yeni sağ düşünce, devletin ekonomiye karışması halinde, ekonominin doğal dengesinin bozulacağını ifade eder.

⁵⁴Çalışmalarının çoğunda modern kapitalizmin gelişimine odaklanan Max Weber'in fikir babalığını yaptığı çoğulculuk kuramı, Klasik Marksizm'e karşı bir tepki olarak düzenlenmiştir. Tarihsel materyalizmi reddeden Weber, sınıf çatışması ve toplumsal sınıf kavramlarından çok, fikir ve değerlerin sosyal değişim üzerindeki etkileri üzerinde durmuştur. Buna göre kişi, sadece toplumsal sınıfın değil, farklı sosyal, siyasal, kültürel ve tarihsel ortaklıkların üyesi olabilmektedir. (Anthony Giddens, **Sociology**, UK, Polity Press, 1997, s. 10-1.)

⁵⁵Zarakolu, 1985, s. 8.

1.2.1. Yeni Sağın Ekonomik Bağlamı: Yeni Liberalizm

Yeni sağın ekonomik bağlamını oluşturan yeni liberalizm, 1980'lerden sonraki süreçte tüm dünyada hakimiyetini kuran yeni sağın en önemli dayanak noktalarından biri olmuştur. Gül'e göre yeni liberal anlayış, liberalizmin 1870'lerden 1970'lere kadar olan süreç içindeki gelişimine bir eleştiri getiren ve kendi alternatiflerini ortaya koymaya çalışan 'yeni' bir biçimdir. "Yeni liberalizmin felsefi temelleri akademik çevrelerde oluşturulmuş, düşünce kuruluşları ve medya tarafından görüşleri yaygınlaştırılarak, geniş kitlelere duyurulmuş ve ekonomik politikalarda söz sahibi olma şansı bulmuştur."⁵⁶ Liberal düşüncenin tarihsel gelişimi göz önüne alındığında ise, yeni liberalizmin 'klasik liberalizm'⁵⁷ ve 'sosyal liberalizm'den⁵⁸ sonra üçüncü sırada yer aldığı söylenebilir.

⁵⁶ Gül, 2004, s. 34-35.

⁵⁷ Klasik liberalizm, 17. ve 18. yüzyıllarda şekillendirilen siyasal bir teori olarak gelişmiş ve bir bilim olarak iktisadın katkılarıyla zenginleşmiştir. Gelişimi esas olarak tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanan klasik liberalizmin iktisadi boyutu ise, kendini piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü biçiminde göstermiştir. Aydınlanma felsefesi ve rasyonalizm ise, bu geleneği besleyen kaynaklar olarak göze çarpmaktadır. Klasik liberaller, iktisadi alandaki en uygun siyasetin asgari ölçekteki devlet olduğunu savunmaktadır. (Erdoğan, 1998, s. 4.) Klasik liberal düşüncenin fikir babaları John Locke, Adam Ferguson, Adam Smith, J. Stuart Mill ve Isaiah Berlin gibi düşünürlerdir. Bu düşünürler aynı zamanda, Anglo-Sakson dünyasında gelişmiş olan liberal düşüncenin de fikir babalarıdır. Liberal düşüncenin iktisadi, siyasal, ahlaki ve sosyal değerlerinin temelleri bu düşünürler tarafından atılmıştır. Yeni liberalizm, sosyal liberalizm ve liberteryanizm gibi kavramlar, liberalizmde ana çizgi olarak kabul edilen klasik liberalizmin birer yan kulvarı olarak gelişmişlerdir. Modern dünyanın iktisadi anlayışı olan serbest pazar ekonomisi ile siyasal projesi olan demokrasi düşüncesinin temel unsurları, klasik liberal çizgi etrafında şekillenmiştir. (Ömer Çaha, "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Yeni Türkiye**, 25, 1996, s. 39-40.)

⁵⁸ Klasik liberalizmin devlet karşısındaki negatif tutumu, bütün toplumsal sorunların piyasa içinde çözüleceğini ve adaletin, piyasanın tabii düzeninin işleyişi içinde gerçekleşeceğini varsayıyordu. Ancak, sanayi devriminden sonraki süreçte yeni alt sınıfların, özellikle de işçi sınıfının yaşam koşullarının zorlaşması, bu sınıfların siyasete katılımı ve sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları sorununu gündeme getirdi. Liberalizm artık burjuva sınıfının çıkarlarıyla paralel görünen bir ideoloji olmaktan çıkarak, genel toplumsal ve siyasal felsefe haline gelmeye kendini mecbur hissetmeye başladı. 19. yüzyılın ortalarından sonra etkili olmaya başlayan Marksist ve diğer kolektivist tepkilerin de etkisiyle, zamanla liberal geleneği yeniden yorumlayarak, ona sosyal ve pozitif bir içerik kazandırmak isteyen bir akım doğdu. Thomas Hill Green, Kant ve Hegel'in idealist felsefesinden etkilenerek "pozitif özgürlük" anlayışını temel alan sosyal liberalizmde, devletin rolü arttı ve böylece devlete aktif görevler tanıyan bir liberal anlayış geliştirilmiş oldu. Sosyal liberallerin etkisiyle 20.

Yeni liberal anlayış çerçevesinde; devletin sınırlandırılması, piyasa-devlet ilişkileri, bireyin seçim özgürlüğü ve sosyal adalet gibi konular, sosyal liberallerden farklı şekilde ve onlara alternatif bir tavır sergilemek amacıyla yeniden ele alınmıştır.⁵⁹ Andrew Gamble'a göre, yeni liberal siyasal iktisadın temel önermeleri şöylece özetlenebilir: "Müdahale işe yaramaz, piyasa ekonomisine bütün alternatifler kusurludur, hükümet başarısızlıkları piyasa başarısızlıklarından daha yaygındır, hükümet müdahalesi adaletsizdir."⁶⁰

Hayek, Friedman, Barry gibi yeni liberalizmin öncü düşünürleri, söylemlerini bir ideolojiden çok klasik liberal geleneğin devamı niteliğindeki bilimsel bir kuram ve hatta klasik liberalizmi hatalarından arındıran gerçek liberalizm olarak nitelendirmiştir.⁶¹ Mustafa Erdoğan'a göre de yeni liberalizm, sosyal liberalizm ve refah devleti doğrultusunda kendini gösteren toplumsal 'sapma'ya karşı, klasik liberal tezlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir. Bu yeni yönelişte, serbest piyasanın değeri yeniden vurgulanmış ve liberal düşüncenin ilgisi toplumdan uzaklaşarak, yeniden bireye odaklanmıştır. Bu nedenle yeni liberalizm, klasik siyaset ve iktisat teorisinin bir restorasyonu ve aslına dönüş hareketi olarak görülebilir.⁶²

yüzyılın başlarından itibaren, bireysel özgürlük ve negatif devlet üzerindeki geleneksel liberal vurgunun yerini, "toplumsal özgürlük" ve "aktif devlet anlayışı" almaya başladı. Bu dönemde, klasik liberalizmde iyice gözden düşmüş olan kolektivizm yeniden önem kazandı. (Erdoğan, 1998, s. 10-13.) Liberalizmin sosyal boyutunu oluşturan normlar, iktisadi boyutları yönünde oluştu. Sosyal liberalizm anlayışına göre, liberalizmin öngördüğü iktisadi, siyasi ve ahlaki projelerin gerçekleşmesi için liberal bir sosyal ortama gereksinim vardı. Sosyal liberalizmin esas aldığı ilkelerin en önemlilerinden birini ise, "kendiliğinden düzen" kavramı oluşturuyordu. Kendiliğinden düzen, herhangi birinin müdahil olmadığı, toplumun kendi dinamikleri içinde geliştiği, insanların kendi doğal görüntülerini rahatlıkla sergileyebildiği, toplumun kendiliğinden bir değişim süreci yaşadığı toplum düzeniydi. (Çaha, 1996, s. 53-55.) Sosyal liberal görüşlerin büyük çoğunluğu, liberal, sosyal demokrat ve hatta muhafazakar hükümetler tarafından da yürütülen Keynesçi politikalarla gerçekleştirildi. Ancak, 1970'lerin başlarında bir çok ülkede yaşanan enflasyon krizleri, yüksek kamu harcamaları ve düşük büyüme eğilimleri 1973 petrol kriziyle birlikte, sosyal liberal politikaların başarı düzeylerinin yoğun olarak tartışılmaya başlanmasına neden oldu. (Gül, 2004, s. 36.)

⁵⁹a.g.e., s. 36.

⁶⁰Gamble, 1994, s. 50.

⁶¹Barry, 1997: 5; Hayek, 1983: 30-31, aktaran Gül, a.g.e., s. 1.

⁶²Erdoğan, a.g.e., s. 14-19.

Erdoğan'a göre yeni liberaller, klasik iktisatçıların piyasanın etkinliğiyle ilgili temel görüşlerini korumakla birlikte onlardan farklı olarak, piyasanın bazı alanlarda başarısız olduğunu kabul etmekte ve devletin rolünü, eğitim, sağlık gibi alanları da kapsar biçimde algılamaktadır. Yeni liberal iktisatçıların geliştirdikleri 'devletin ekonomik teorisi',⁶³ bu kabulün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, bu teori çerçevesinde de, devletin piyasaya müdahalesi sınırlı olarak algılanmaktadır çünkü, ekonominin devlet tarafından yönetilmesi ve buna bağlı olarak merkezi planlama, özellikle modern veya karmaşık ekonomilerde başarısız olmaya mahkumdur: "İşbölümüne dayanan modern bir ekonomide, hükümetin bütün ekonomiyi planlayacak bilgiye sahip olması imkansızdır çünkü, bilgi büyük oranda yayılmıştır. Devlet müdahalesi ise, piyasanın deneme-yanılmaya dayanan kendiliğinden işleyiş sürecini ve bu mekanizmanın istikrarını bozmaktadır."⁶⁴

⁶³ Piyasa düzeninin işleyebilmesi, devletin içte ve dışta barışı korumasına ve adil kurallar koymasına bağlıdır. Böylece, kendiliğinden işleyen bu düzenin iç mantığında devlete de bir yer verilmektedir. Klasik iktisat teorisi geliştikçe, önce "gizli el" bir sezgi olmaktan çıkarılarak, genel denge modeli çerçevesinde matematiksel olarak açıklanmış, daha sonra da modelin var saydığı koşullar, piyasanın devlet müdahalesi gerektiren sınırları olarak teorik temele oturtulmuştur. Bundan "devletin ekonomik teorisi" doğmuştur. Aslında bu görüş, klasik iktisadın insanların isteyebileceği veya ihtiyaçları olan her şeyi en etkin biçimde üretebileceğine ilişkin varsayımına ters düşmektedir. İlk defa iktisatçı Pigou'nun 1920'lerde gündeme getirdiği piyasanın kısmi etkinsizliğine ilişkin görüş, daha sonraki iktisatçıların tarafından teorik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Devletin ekonomik teorisi, esas olarak iki gerekçeye dayandırılmaktadır. Birincisi, üretim sürecindeki yan etkilerle ilgilidir. Yan etki, üretimin özel marjinal maliyetiyle, marjinal sosyal maliyeti arasındaki farkın bir bedel olarak topluma yüklenmesini ifade eder. Örneğin, en az maliyet yönetimini kullanan bir üreticinin, hava kirliliğine sebep olarak, daha büyük bir maliyeti topluma yüklemesi bir olumsuz yan etki örneğidir. İkinci gerekçe, kamusal malların varlığıdır. Kamusal mal, bir kişinin tüketmesinin başkalarının yararlanmasını azaltmayacağı, herkese açık olan milli savunma, iç güvenlik ve yargı gibi hizmetlerdir. Bunların devletçe sağlanmasının sebebi, piyasanın bu alanlarda başarısız olmasıdır. Görülüyor ki, bu teori, devlet faaliyetlerini soyut bir ahlaki ilkeyle değil, piyasa mekanizmasının sonuçlarını optimal bir duruma yaklaştırmak üzere düzeltmek gerektiği fikriyle temellenmektedir. Bu görüşün, devletin etkinliğini hipotetik bir sözleşmeye dayandırdığı söylenebileceği gibi, faydacı bir temele oturttuğu da düşünülebilir. (Erdoğan, 1998, s. 9-20.)

⁶⁴ a.g.e., s. 25.

Diğer taraftan Marksist yaklaşımlar, yeni liberalizmin bunalıma ilişkin teşhis ve çözüm önerilerini, Keynesçilikten farklılık gösterse de, Keynesçi anlayışın karşıtı ancak simetriği olarak yorumlamaktadır.⁶⁵

“Bu simetri, devlete ilişkin bakışlarından kaynaklanmaktadır. Her iki görüşte de devlet, ekonomiye dışsal bağlarla bağlıdır ve ekonominin hareketinden bağımsız bir niteliği vardır. Bu iki görüş, aynı sınıfsal çıkarların farklı konjonktürlerdeki ifadeleri olarak değerlendirilmektedir. Birinde devlet müdahaleciliğinin gerekliliğinin vurgulanması diğesinde ise eleştirilmesi, sermayenin farklı dönemlerindeki gereksinmelerine verilen farklı yanıtlar ve üretilen farklı çözüm yolları olarak nitelenmektedir. Marksist yaklaşıma göre, yeni liberalizmin sermayenin 1970 sonrası dönemdeki gereksinimlerine yanıt vermesi ve burjuvazinin bu tarihsel dönemdeki çıkarlarıyla uyum halinde olması nedeniyle, söz konusu akım ve çeşitlemeleri güç kazanmıştır.”

En genel anlamıyla yeni liberalizm; birey, seçme özgürlüğü, serbest piyasa toplumu, laissez- faire (bırakınız yapsınlar) ve en az hükümet gibi noktalardan oluşan bir siyaset olarak görülebilir.⁶⁶ Yeni liberal teorilerde para, sistemin istediği akılcı davranışları düzenleyen bir toplum ilkesi olarak sunulur.⁶⁷ Bu akımın önde gelen entelektüel temsilcilerinden olan ve kimi zaman ‘Rasyonel Tercih Okulu’, ‘Virjinya Okulu’ ya da ‘Politik Piyasa Okulu’ olarak adlandırılan ‘Kamu Tercih Okulu’nun yaklaşımı, “kamu sektöründe karar alma süreçlerinin analizi ve mikro ekonomik teorinin bu süreçteki politik-bürokratik eylem ve davranışlara uygulanması üzerine kuruludur. Bu noktada, tüm seçmenler ya da karar vericiler (politikacılar ve bürokratlar), kişisel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireyler olarak algılanır.

⁶⁵Dursun, 2001, s. 91-92.

⁶⁶Andrew Belsey, “Yeni Sağ, Toplumsal Düzen, Yurttaşlık Hakları”, **Mürekkep 1**, Çev. H. İçeren, Ankara, Özyurt Matbaacılık, 1994, s. 4.

⁶⁷Altwater, 1985, s. 61.

Dolayısıyla politik süreç, bir ‘alış-veriş’ süreci olarak açıklanır.”⁶⁸ Bu çerçevede, kamu tercihi yaklaşımının bütün olguları birey davranışıyla açıklamak istediği belirtilmelidir. Buna göre, “toplum ya da devlet gibi yapılar, ancak onları oluşturan bireylerin davranış, tercih ya da deneyimleri anlaşılabilir. Ayrıca, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kapitalist düzen, sadece kişilerin kendi tercihlerinin bir sonucu olarak oluşuyorsa kabul edilebilir.”⁶⁹ Burada ‘insan’ olarak kastedilen, kolektif varlıklar değil, ‘birey’ olarak insandır ve hiçbir kolektif varlığın (devletin) kendi başına, bireylerin amaçlarından ayrı bir amacı olamaz.⁷⁰

Başka bir serbest piyasacı akım olan Avusturya Okulu temsilcileri de, tüm sosyal sorunlara, belirsizliklere ve hızlı teknolojik değişikliklere karşı, pazar mekanizması ilkelerinin uygulanması gerektiğini ileri sürer. Bu okulun önde gelen düşünürlerinden Hayek’in en büyük vurgusu, ekonominin nasıl politikleştirildiği üzerinedir. Hayek’e göre, ekonomik kararların kamu yetkisine bırakılması ve hükümetin piyasaya müdahalesi, enflasyonu oluşturan ana etkidir.⁷¹ Hayek, yeni liberalizmin politik değerlerinin başında gelen özgürlük kavramını, en basit ifadeyle ‘zorlamama’ ve ‘bireye müdahalesizlik’ olarak tanımlanan, ‘*negatif özgürlük*’⁷² anlamında kullanmaktadır.⁷³

⁶⁸Gül, 2004, s. 38-39.

⁶⁹Barry’dan aktaran a.g.e, s. 39.

⁷⁰Bireylerin amaçlarını özgürce gerçekleştirdikleri piyasa içinde, ancak bireylerin ortak bazı ihtiyaçları kendiliğinden karşılanmazsa, o zaman devlet söz konusu bireysel ihtiyaçları karşılamak amacıyla bazı mal ve hizmetleri üretebilir. Devlet, piyasanın başarısız olduğu noktada kaynakların optimal tahsisi içindir ve ancak bu faaliyet sınırı içinde kaldığı ölçüde meşrudur. (Erdoğan, 1998, s. 14-19.)

⁷¹Gamble, 1994, s. 49.

⁷²Bu kavram, toplumsal yaşam içinde bireyin her türlü zorlamadan azat olmasına işaret eder. Negatif özgürlük esas olarak, birey üstü varlıkların bireye müdahalesinin engellenmesi gerekliliğini savunur. Çünkü, rasyonel bir varlık olan birey, kendisi için en doğruyu ve iyiyi seçme kabiliyetine sahiptir. (Çaha, 1996, s. 42.)

⁷³Desmond, S. King, **The New Right**, Chicago, The Dorsey Press, 1987, s. 28-29.

Piyasa ekonomisinin, bireysel özgürlüğün doğal sonucu olduğunu belirten Erdoğan'a göre, özgürlüğün diğer bir boyutu da, bireylerin birbirleriyle serbestçe mübadele etmeleri anlamındaki iktisadi özgürlüktür. Buna göre, girişim ve sözleşme özgürlüğü ile mülkiyet hakkı, iktisadi özgürlüğün içeriğini oluşturmaktadır. Bu özgürlükler ise ancak serbest piyasa ekonomisinde fonksiyonel hale gelebilmektedir.⁷⁴ Yeni liberal yaklaşımın ana unsurlarından bir diğeri de büyüme kavramıdır. Bu anlamda devlet, hantal yapısıyla büyüme önündeki en önemli engeldir. Hayek'e göre devlet, yasalara uymaya zorlanmalı ve bürokrasinin etki alanını genişletmek için yasaları istediği gibi kullanması engellenmelidir.⁷⁵

Hukuki sınırlamalar, siyasal iktidarın keyfi şekilde kullanılmasını önlemek açısından önem taşır. Bireysel hakların temel güvencesi olarak görülen hukuk devleti, piyasanın işleyişi bakımından da aynı derecede önemli bir yere sahiptir. Piyasanın özerk ve etkin olarak işleyebilmesi için, devletin keyfi müdahalelerinden korunmuş olması gerekir.⁷⁶ Bu çerçeveden bakılacak olursa, "tam rekabet koşullarının sağlanamaması ve piyasanın kendi dengelerini yaratacak yasal düzenlemelerin yapılamaması halinde, kamu harcamaları artmakta ve devlet, ekonomik faaliyetlerini en aza indirmek yerine genişleterek, hantallaşmaktadır."⁷⁷

⁷⁴Erdoğan, 1998, s. 25.

⁷⁵Chantal Mouffe, "Demokrasi ve Yeni Sağ", **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985. s. 71.

⁷⁶Erdoğan, a.g.e., s. 27-28.

⁷⁷Yeni liberaller, bu sorunun ekonomik aktörlere serbestlik sağlanarak açığa çıkacak potansiyelin kendi işleyişi içinde gelişmesiyle çözülebileceğini savunurlar. Buna ek olarak, devletin bu aktörlerin özgürlüğünü sağlamakla kalmayıp, öne çıkan bireyciliği ve ekonomik girişim özgürlüğünü hukuksal yöntemler düzenleyerek arttırması gerekliliğini vurgularlar. (Uğur Ersoy, **Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, H.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 14.)

1.2.2. Yeni Sağın Siyasal Bağlamı: Yeni-Muhafazakarlık

Yeni sağ görüşün siyasal bağlamını oluşturan muhafazakarlık anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yeni boyutlar kazanmış ve geleneksel muhafazakarlıktan ayrı olarak, yeni muhafazakarlık tartışmaları içinde gündeme gelmeye başlamıştır. 70'li yıllarla birlikte, “sosyal adaletin büyük rol oynadığı sosyal demokrat topluluk duygusu, egemen ideolojideki içerik kayması sonucu liberal demokrasiden liberal tutuculuğa doğru yoksullaşmıştır. Böylece, sağ akımın başarısı açısından yeni bir ideolojik alan ortaya çıkmıştır.”⁷⁸ Başka bir deyişle, sosyal refah devletinin bunalım karşısındaki başarısızlığı ve devlete karşı duyulan tepkideki artış, yeni liberal ve yeni muhafazakar akımların menfaatleri doğrultusunda iş görmüştür.

Geleneksel muhafazakarlık; “politik, liberteryen, ekonomik, toplumsal, kültürel türlerine ve tarihsel süreçte ülke deneyimlerinde kazandığı farklı anlamlara rağmen, bütünlüğü ve öğretisi özelliği olan düşünsel ve politik bir akımı ifade eder.”⁷⁹ Aydınlanma döneminde, Fransız Devrimi'ne karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve liberalizmi hedef alan muhafazakarlık kavramı,⁸⁰ geleneksel toplumsal formasyonların değerine vurgu yapar. Muhafazakarlığın asıl tepkisi, modern toplumun liberal bakış açısına dayanan bireyci-sözleşmecî ve rasyonalist yapısıdır.

⁷⁸Mouffe, 1985, s. 78.

⁷⁹Gül, 2004, s. 71.

⁸⁰Teori olarak muhafazakarlık, monarşist ve dinci akımlardan büyük ölçüde ayrılmış, liberalizm ve sosyalizm karşısında kendi bağımsız önerileri bulunan bir öğreti olarak kabul edilmektedir. Muhafazakarlık esas olarak, “akıl çağı” ve “aydınlanmanın” keskin din karşıtlığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakarlığın başta gelen düşünürü ve kurucusu olan Edmund Burke'nin, Fransız Devrimi'ne ve onun yaydığı fikirlere yönelttiği eleştirisi, daha sonraki muhafazakar yazarların temel dayanağı olmuştur. (Erdoğan, 1998, s. 56-58.)

Dayanışmacı, cemaatçi ve hiyerarşik yapısıyla ‘geleneksel toplumun’⁸¹ değerlerini benimseyen muhafazakarlara göre, “modern toplumun rasyonalist ve laik bireyciliği; geleneksel dini ve ahlaki değerler ile aile ve mesleki zümre dayanışmasını tahrip eder, böylelikle toplum çözülür.”⁸² Buna paralel olarak, kapitalizm de klasik muhafazakarlarca, ‘gelişimi yıkıcı olan bir süreç’ olarak tanımlanır. “Kapitalizm, geleneksel toplumun bütün normlarını, uygulamalarını ve kurumlarını giderek yıkar ve kitlesel bir sanayi toplumu yaratır. Dolayısıyla, kapitalizmin para ilişkileri, bağlılık ilişkilerine dayalı olan eski ve sağlam ilişkileri bozar.”⁸³

Bu anlamda klasik muhafazakarların, bireyden çok topluma öncelik verdikleri ve geleneksel inançların üzerine vurgu yaptıkları söylenebilir. Erdoğan, muhafazakar anlayışta aile, din, siyaset ve kültür gibi kavramların yerini şöyle açıklamaktadır.⁸⁴

“Muhafazakar teoride, aile ve dinin yeri büyüktür. Bu anlayışa göre aile, hem toplumun temel birimi, hem de geleneksel ahlakın koruyucusudur... Din ise, sadece bireysel bir inanç olarak değil, aynı zamanda toplumsal işlevleri olan bir kurum olarak da değerlidir. Bu öğretiye göre, hiçbir toplum dinden bağımsız olarak var olamaz... Muhafazakarlıkta, siyasetin alanı sınırlıdır. Siyasi muhafazakarlığın bir yönü, ‘milliyetçi’ olmasıdır...Kültürün sürekliliğine vurgu yapan bu anlayışa göre, toplum ve onun kültürü sürekli bir oluş içindedir ve ulusal kimlik, geçmişten bugüne uzanan sürekliliğin bir ürünüdür... Muhafazakarlar, akla karşı güvensizlik duyar, tecrübe ve geleneğin, toplumsal sorunların çözümünde akıldan daha işe yarar olduğunu kabul eder.”

⁸¹Geleneksel toplum, toplumsal ve ahlaki bağların aile, dini cemaat ve mesleki zümreler gibi ‘aracı’ kuruluşlarla korunduğu, ‘uyumlu ve düzenli’ bir toplumdur. Bu toplumda din, aile, ahlaki ve manevi bağlar insanları bir arada tutar. (Erdoğan, 1998, s. 58.)

⁸²a.g.e., s. 58.

⁸³Gl, 2004, s. 78.

⁸⁴Erdoęan, a.g.e., s. 58-62.

18. ve 19. yüzyıllarda gelişen klasik muhafazakar anlayışın bahsedilen özellikleri, 1950'li yıllardan itibaren değişime uğramış ve bu dönüşümler sonucunda yeni muhafazakarlık olarak adlandırılan kavram ortaya çıkmıştır. Yeni muhafazakar kavramı ilk kez, 1973 yılında sosyalist Michael Harrington tarafından yazılan bir makalede kullanılmış ve bu çalışmada yeni akımın temsilcileri, 'liberal bakış açılı muhafazakarlar' olarak tanımlanmıştır.⁸⁵

Helmut Dubiel'e göre yeni muhafazakarlık; kültürel temel tasavvurların, sosyal-felsefi insan imgelerinin, sosyo-bilimsel teori metinlerinin ve ampirik tariflerin yoğunlaştırılarak, içinde siyasi savlar haline getirildiği bir paradigmadır. Bu anlamda, genel kabul görmüş kanının aksine, yeni muhafazakarlık bir teori değildir. Dubiel'e göre teori kavramının, kendi aralarında birbirlerinden türetilen merkezi temel varsayımlardan, tündengelimle elde edilmiş bir hipotezler yapısı vardır. Yeni muhafazakarlığın ise, böyle bir bilişsel merkezi hipotezlerin üretilmesi için kuralları yoktur. Yani, yeni muhafazakarlık siyasi sorunların çözümüne yönelik bir toplum öğretisidir. Bu öğretinin birliği kendi içinde değil, eleştirdiği şeydedir. Bu anlamda, yeni muhafazakarlık bir tepki oluşumdur.⁸⁶

Yeni muhafazakar anlayışın esası, modern toplumla uyum sağlama yönünde bir girişime yönelmiş olmasıdır. Bu yaklaşım, geleneksel değerler üzerindeki vurgusunu alıkoymakla birlikte, sosyal ve kültürel konulara daha 'ılımlı' bir bakış açısı getirmeyi tercih etmiştir. Erdoğan, yeni muhafazakar öğretinin din üzerindeki aşırı vurguyu yumuşattığından bahsetmektedir. Barry ise, yeni muhafazakarlık ve din

⁸⁵Gül, 2004, s. 79.

⁸⁶Helmut Dubiel, **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1998, s. 13.

ilişkinine, Erdoğan'dan daha farklı bakmaktadır. Barry'e göre, yeni muhafazakar anlayış dinden tamamen bağımsız bir kavram haline gelmiştir.⁸⁷

“Muhtemelen, yeni (çağdaş) muhafazakarlığın tarifinde üstünde durulacak ilk nokta, onun laik niteliğidir. Bu biraz tuhaf görünebilir çünkü, geleneksel olarak muhafazakarlık ya tabii hukukun ve politik ahlakın kaynağı olarak ya da, istikrarlı bir toplumun sosyolojik gereği olarak din ile ilişkilendirilmiştir...Ancak, yeni muhafazakarlık (modern) doktrininin dinden tamamen bağımsız hale gelmesi, onun dikkate değer bir başarısıdır.”

Yeni muhafazakarlar, geleneksel muhafazakarlardan farklı olarak, toplumsal hayatta girişimciliğe önem vermiş ve serbest piyasanın insan kişiliğine ya da değerlerine olumsuz etkileri olduğu düşüncesine karşı çıkmışlardır. Ekonomik alanda bireysel girişim özgürlüğüne verdikleri bu değer, geleneksel muhafazakarlığın cemaatçi dayanışma olgusunu değişime uğratmıştır.⁸⁸ Öte yandan, geleneksel muhafazakarların liberalizme karşıt bir anlayış olarak eşitlik ilkesine kuşkuyla bakışları,⁸⁹ yeni muhafazakarlarda görülmez. Yani, fırsat eşitliği ya da yasa önünde eşitlik ilkeleri, yeni muhafazakar akımın temsilcileri tarafından benimsenmiştir.⁹⁰

Alan Wolff, donmuş bir siyasa doktrin olarak nitelediği geleneksel muhafazakarlığın, serbest piyasa ekonomisini ve kapitalizmin ana kurumlarını benimseyen yeni muhafazakarlar için bir çok konuda sorun yarattığını ifade etmektedir. Bunun nedeni ise, bir yandan serbest ticareti öte yandan da gelenekleri

⁸⁷Barry, 1989, s. 99.

⁸⁸Erdoğan, 1998, s. 62.

⁸⁹John Gray, **Liberalism**, England, Open University Press, 1989, s. 83.

⁹⁰Gül, 2004, s. 83.

savunmanın olanaksızlığıdır.⁹¹ Yeni muhafazakarlığın liberal bir muhafazakarlık karakteri göstermesi, bireysel özgürlüğe yer vermesinden kaynaklanır. Erdoğan, bu konuda bir noktaya dikkat çekerek, ‘aşırı’ özgürlüğün toplumsal uyumu zedeleyeceği fikrinin yeni muhafazakarlar tarafından da terk edilmediğini belirtmekte ve yeni muhafazakar anlayıştaki birey kavramının, liberal anlamdaki ‘özerk’ bireyden çok, ‘toplumun üyesi’ olan birey anlamında kullanıldığını işaret etmektedir.⁹²

Hayek, ‘Özgürlüğün Anayasası’ adlı kitabının, “Niçin Muhafazakar Değilim?”⁹³ başlığını taşıyan makalesinde, liberalizm ve muhafazakarlık arasında kesin bir ayrıma gitmektedir. Ancak, bu iki doktrini birbirinden ayırma isteği, muhafazakarlık ve liberalizm arasındaki bazı benzerliklerin göz ardı edilmesi bakımından sakıncalı olabilir. İki kavram arasındaki ortak nokta, devlete yönelik tavırdan kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Yeni muhafazakar görüşün devlet vurgusu, liberalizme benzer şekilde sınırlı bir devlet anlayışına dayanır. Ancak yeni muhafazakarlar, burada sözü edilen sınırlı devletin piyasa açısından geçerli olduğunu savunur ve bu alanın dışında devletin, toplumsal ve ahlaki işlevlerini devam ettirmesi gerektiğini düşünürler.⁹⁵

Yeni liberalizm ve yeni muhafazakarlığın ana esaslarının belirlenmesinin ardından ortaya çıkan sonuç, yeni sağ ideolojinin temellerini oluşturan bu iki

⁹¹Alan Wolff, “Reaganizmin Anatomisi/ Sosyoloji, Liberalizm ve Radikal Sağ”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985, s. 138.

⁹²Erdoğan, 1998, s. 64.

⁹³Hayek, muhafazakarlığı, değişme karşısında alınan bir *tutum* olarak değerlendirmektedir. Muhafazakarlığın, doğası gereği hangi yöne yönelmek gerektiği konusunda bir seçenek sunmaması, Hayek’in muhafazakarlığa getirdiği eleştirinin temel noktasını oluşturmaktadır. Hayek’e göre, muhafazakar tutum, arzu edilmeyen gelişmelerin yavaşlatılmasında etkili olabilir ama başka bir değişme yönü göstermediği için, bu eğilimlerin devam etmesini önleyemez. Muhafazakarlar, değişmeye tümüyle karşı değildir. Onların karşı olduğu, daha çok toplumsal düzeni alt üst eden, geleneksel otorite, meslek ve sınıf yapılarını yıkan devrimlerdir. Muhafazakarlar, sosyal değişme karşısında daima tedirgindir. (Hayek, 1960, aktaran a.g.e., s.56-57.)

⁹⁴Barry, 1989, s. 96-97.

⁹⁵Erdoğan, a.g.e., s. 65.

kavramın, kendi içlerinde aslında birbirleriyle çelişik öğeler barındırıyor olmasıdır. Ancak, liberalizm ve muhafazakarlık, yeni sağ doktrini içinde birbirlerine eklenilebilmiştir. Bu eklenme, bir başka ortak noktadan, ortak bir düşmana sahip olmalarından ileri gelir. Bu ortak düşman ise, sosyalizmdir.

19. yüzyıl muhafazakarlığı, yapısından ileri gelen özellikle anti-kapitalist nitelikteyken; 20. yüzyıldaki muhafazakarlık içgüdüsel bir tavırla anti-sosyalist olmuştur. Yeni muhafazakarlık, o dönemde gittikçe güçlenen sosyalizme karşı savaş verebilmek için kapitalizmle barış yapmıştır.⁹⁶ Sosyalizmin, bir yandan kapitalizmi besleyen kurumlar üstündeki yıkıcı etkisi, diğer yandan da tutucu değer ve kurumlar üzerindeki tehdidi, liberalleri ve muhafazakarları bu ortak düşman karşısında birleştirmiştir.⁹⁷ Bu bağlamda, geleneksel muhafazakarlık kapitalizm karşıtı bir nitelik sergilerken, yeni muhafazakarlığın anti-sosyalist bir görünümde olduğunun altını bir kez daha çizmek önemlidir.

Bu çerçevede yeni sağ düşünce, 1970 sonrasında sağ görüşün liberal-muhafazakar bir çizgide birleştiğine işaret etmektedir. “Yeni liberaller, serbest piyasa kurallarının geçerliliğini sağlamayı amaçlamış yeni muhafazakarlar ise, sosyal güvenliğin temeli olarak gördükleri aile ve dinsel kurumları canlandırarak, toplumda güç kazanmalarını hedeflemiştir. İki kesim de sorunların nedenini piyasanın başarısızlıklarına değil, refah devleti ve kitle demokrasisinin gerçekleştirilmesi için girişilen devlet müdahalelerine bağlamıştır. Bu da, onların ortak uzlaşma alanını oluşturmuştur.”⁹⁸

⁹⁶Wolff, 1985, s. 138.

⁹⁷Andrew Gamble, **The Free Economy and the Strong State**, Durham, Duke University Press, 1988, s. 54.

⁹⁸Gül, 2004, s. 85-86.

Gül, yeni liberalleri ve yeni muhafazakarları ortak noktada buluşturan konuları şöyle özetlemiştir:⁹⁹

“Hem yeni liberaller hem de yeni muhafazakarlar için politika, partiler arası bir yarışma sistemi, demokrasi de iktidarı ele geçirme yöntemidir. Yeni liberalleri, yeni muhafazakarlarla belirli noktalarda uzlaştıran bir diğer konu da, bireylerin kendi refahlarını sağlarken başvurmalarını tavsiye ettikleri yerel birimler ve topluluklardır. Benzer olarak, hem yeni liberallerin hem de yeni muhafazakarların eşitlik anlayışı, fırsat eşitliği ve kanun önünde eşitlik ilkelerine dayanır. İki görüş de eşitliğin, dikkatsizce ve savurgan bir şekilde yapılan yüklü kamu harcamalarıyla ve hantallaşmış bürokrasi üzerine dayanan refah devleti anlayışıyla gerçekleştirilmesine karşı çıkar.”

1.3. BATI DÜNYASINDA YENİ SAĞ: ‘THATCHERİZM’ VE ‘REAGANİZM’

1.3.1. Thatcherizm

İngiltere, Batı dünyasında yeni sağın yükselişine şahit olan önemli ülkelerin başında gelmektedir. 1975 yılına kadar, Keynesçi politikaları benimseyen ve uygulayan İngiltere, refah devletinin kapsamını genişleten ve refah devletini büyük ölçüde ‘millileştiren’ bir ülke olmuştur. “Kapitalizmin üçüncü bunalım döneminde ise, refah devleti ihtiyaç içinde olanlar için bir güvenlik ağı olmaktan çıkmış, gerçekte orta sınıfı kollayan karışık bir yeniden dağıtım organizasyonu haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda, İngiltere’de Keynesçi görüşler reddedilmiş ve

⁹⁹ Gül, 2004, s. 87-88.

enflasyonun önlenmesi yegane amaç haline gelmiştir.”¹⁰⁰ 1975 yılında Muhafazakar Partinin başına geçen ve 1979’daki seçimlerde büyük bir zafer kazanarak iktidara gelen Margaret Thatcher’la birlikte İngiltere, Keynesçi anlayışı terk etmiş ve Thatcher hükümetinin uyguladığı yeni sağ politikalar doğrultusunda, üç dönem boyunca yönetilmiştir.

Thatcher’ın izlediği politikaları adlandırmak için kullanılan ‘Thatcherizm’ kavramının, “güçlü liderlik ve her tür uzlaşya muhalefet olma; serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, kamu harcamalarının ve vergilerin azaltılması gibi yeni liberal öğeler ile geleneksel değerlerin savunucusu olma ve sendikal düşmanlık”¹⁰¹ gibi anlamlara işaret ettiği söylenebilir. Thatcherizm üzerine yapılan bazı analizler bu akımın, vatandaşın bürokrasiden bıkkınlığı ve sosyal devletin örgüt ağından memnuniyetsizliği ölçüsünde yükseldiğini göstermektedir.¹⁰²

Thatcherizmin politik gündemini, öncelikli olarak sendika reformu oluşturmuştur. “Thatcher, İngiliz ekonomi politikasını yani; hükümet, işverenler ve sendikalardan oluşan üçgeni, bir refah yaratım aracı ve toplumsal birliğin garantörü olmaktan çok sanayi, çatışma ve çekişme makinesine dönüşen bir alan olarak görmüştür. Thatcher’cı politika, bir bakıma İngiliz ekonomisinde oldukça gereksinim duyulan bir modernizasyonu gerçekleştirme çabasıdır.”¹⁰³ Thatcher, 1970’lerin ortasına kadar canlılığını koruyan politikalara karşı bir savaş başlatmış ve ülkedeki toplumsal, siyasal, ekonomik ilişkileri yeniden düzenleyeceğini açıkça belirtmiştir.

¹⁰⁰ Barry, 1989, s. 116-155.

¹⁰¹ Gül, 2004, s. 215.

¹⁰² Stuart Hall bu konuda şöyle yazıyor: “İnsanlar devlete, giderek faydalı bir kurum olarak değil, tam tersine bir yük gözüyle bakmaya başladı ve devlet bir refah kurumu olarak değil, giderek ‘tekelci sermayenin’ devleti olarak varlığını korudu.” (Mouffe, 1985, s. 78.)

¹⁰³ John Gray, **Küresel Kapitalizmin Aldatmacaları**, çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Om Yayınevi, 1999, Bölüm 2, s. 35-79. [internet] Mevcut olduğu adres: <http://www.turkab.net/kure/wjgray2.htm> [veri tabanına danışılan tarih: 26 Ekim 2003].

Thatcher'cı anlayışa göre devletin amacı, “iş gücünü de içeren serbest piyasaya, kendi kendini düzenleyebileceği bir kurallar ve tüzükler çerçevesi sağlamaktır. Buna göre, işçiler ve piyasa arasında duran aracı kurumlar olan sendikaların rolünün değiştirilmesi ve zayıflatılması gerekmektedir.”¹⁰⁴ Bu dönemde, eğitim, basın yayın organları ve toplu konut projelerine verilen devlet desteğini geri çekmeye başlayan Thatcher, ekonomik politikalarıyla uyumlu bir biçimde, “fakirliğin ve işsizliğin bireylerin sorumsuzluğundan kaynaklandığını ve bu bireysel konumdan dolayı, kişilerin utanç duyması gerektiğini ileri sürmüştür.”¹⁰⁵ Bu bağlamda, Thatcherizm'in bireyciliği yalnızca bir ekonomik ideoloji değil, aynı zamanda toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin ahlaki bir yaklaşımdır.¹⁰⁶

Bireyciliğin, gerek piyasa ekonomisini gerekse toplumun piyasalaştırılmasını haklılaştıran bir olgu olması, Thatcherizm'in bu kavrama verdiği önemin başlıca nedenidir. Thatcher'cı anlayışa göre, “ekonomik etkinliğin örgütlenmesine yön veren piyasa tercihleri, kaynakların verimli dağıtımını sağlamanın bir koşulu olarak, yüksek verimliliğin yakalanması adına yaşamsal bir öneme sahiptir. Bireylerin, tüketme fırsatları genişletildiğinde daha sıkı çalışacaklarına vurgu yapan Thatcher, girişimcilerin üretimi nasıl örgütleyeceklerini seçmekte özgür olmaları halinde de, işletmelerin daha verimli çalışacağını savunmuştur.”¹⁰⁷

Gül'e göre Thatcher dönemi, İngiliz refah devletinde çok köklü bir değişime neden olmamıştır. Yani, yeni sağ projenin tam olarak başarıya ulaştığını söylemek güçtür. Ancak Thatcher, serbest piyasanın egemenliğini kurma yolunda ve

¹⁰⁴ Gray, 1999, s. 35-79.

¹⁰⁵ Banu Helvacıoğlu, “Neo-Liberal Siyasi Ahlak: Beterin beteri vardır”, **Birikim Dergisi**, (Haziran), Ankara, 2002, s. 44.

¹⁰⁶ Charlie Leadbeater, “İktidar Kişiyi”, **Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 132.

¹⁰⁷ a.g.m., s. 133-134.

girişimciyi desteklemeye yönelik politikalarda önemli adımlar atmıştır. “Bu dönemde İngiltere’de, kamu sektörünü küçültme ve kamu harcamalarını kısma girişimlerine rağmen, sosyal güvenlik harcamaları artmıştır. Yeni liberal politikalar da genelde, özelleştirme dahilinde uygulanmıştır.”¹⁰⁸

1.3.2. Reaganizm

İngiltere’ye benzer şekilde, Amerika’da da 1970’lerin sonlarına kadar refah devleti anlayışı sosyal yardım programları yoluyla sürekli geliştirilmiş ve belirleyici rol oynamıştır. Bu politikaların gözden düşüşüyle birlikte gelişen yeni sağ akımın Amerika’daki temsilcisi ise, Ronald Reagan’dır. 1981 yılında, Cumhuriyetçi Partinin başkanı olarak girdiği seçimlerde yüksek oy farkıyla başa gelen Reagan’ın iktidarı, iki dönem boyunca sürmüştür. Başkan Reagan’ın uyguladığı yeni sağ politikaların ekonomik boyutuna ‘Reaganomiks’; felsefesine ise, ‘Reaganizm’ adı verilmiştir.¹⁰⁹

Amerika örneğinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, Amerikan nüfusunun bireyci ideolojinin egemenliğindeki Batı eyaletlerine kayışının, yeni sağın iktidara gelmesini etkileyen ana unsurlardan biri olduğudur. Bu dönemde, toplumsal işbirliği, dayanışma, toplumsal refah gibi kavramlar, yabancı ülkelere ithal edilen ve Amerikancı olmayan görüşler olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁰ Reagan, içerde gelişmeyi dışarıda yayılmayı öngören bir siyasal platformda, hem hızlı değişim sağlamayı, hem de gelenekleri korumayı hedeflemiştir.¹¹¹ Yeni liberal politikalar

¹⁰⁸ Gül, 2004, s. 217-225.

¹⁰⁹ a.g.e., s. 244.

¹¹⁰ Wolff, 1985, s. 158.

¹¹¹ a.g.m., s. 155-156.

doğrultusunda serbest piyasa sistemini geliştirmek, ihracat ve sermaye birikimini teşvik etmek ve girişimci sınıfı destekleyici önlemleri almak, Reagan döneminde uygulanan yeni sağ projenin temel unsurlarını oluşturmuştur. Federal devletin harcamalarını kısmak içinse, kamuyu küçültme, sosyal güvenlik harcamalarını ve programlarını azaltma yoluna gidilmiştir.¹¹² Mike Davis'e göre, Reagan yönetimi, Amerikan toplumundaki bütün ayrıcalıklı tabakaların çıkarlarını birleştirmek gibi bir hayalin peşinde koşmuştur. Reagan ekonomisi, sıkıntı ve zorluğu ayrıcalıklı olmayanların sırtına biraz daha yükleyerek, ayrıcalıklı olanların ihtiyaçlarını zahmetsizce karşılamak gibi bir hayale kapılmıştır. Buna göre Davis, Reaganizm'i, orta sınıfa bir süre sıkıntıdan sonra refah vaat eden Thatcherizm'in tersine, 'irrasyonel' olarak tanımlamaktadır.¹¹³

Wolff, bir toplumdaki sınıfsal güç dengelerinin, muhafazakar hareketlerde anti-kapitalist eğilimin mi, yoksa anti-sosyalist eğilimin mi ağır basacağını etkilediğini belirtmektedir. Amerika'da ise, muhafazakarlığın anti-sosyalist öğeleri ağır basmaktadır.¹¹⁴ Bunun nedeni, bu dönemde Amerika'nın, Sovyetler karşısında güçlü bir dünya lideri olduğunu ispatlama amacıdır. Reagan'ın, savunma alanında güçlenmeye büyük önem vermesinin de nedeni budur.

Diğer taraftan, Amerikan sağının ekonomi ve dış politika programlarına yaygın bir halk tabanı bulmaktaki başarısı, kültür ve aile sorunlarıyla ilgili duyarlılığu harekete geçirmesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁵ Devletin çekileceği alanlara; aile, kilise

¹¹² Gül, 2004, s. 244.

¹¹³ Mike Davis, "Yeni Sağın Yükselişi ve Yeni Sağ", **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 132.

¹¹⁴ Wolff, 1985, s. 138-139.

¹¹⁵ a.g.m., s. 146.

ve geleneksel dayanışma kurumlarının yerleştirilmesini öngören¹¹⁶ Amerikan muhafazakarlığını, bir zamanlar kendisini sınırlamak isteyen liberalizm tarafından savaş sonrası dönemde ayakta tutulan ve sonuçta iktidara getirilen bir ekonomik ve siyasal kalkınma seçeneği olarak kavramak gerekir.¹¹⁷

Bu çerçevede, Thatcher ve Reagan iktidarlarının ortak noktalarından en önemlisi, ikisinin de ekonominin ötesinde, toplum politikasının da değişimini hedefleyen bir eğilim içinde olmasıdır. İki ülke politikasının da ardında, yeni sağ yaklaşımının ana unsurlarından olan; esnekleştirme, düzensizleştirme, özelleştirme ve piyasalaştırma stratejileri yatmaktadır.¹¹⁸ Soyut terimler içinde ele alındığında, Thatcher ve Reagan'cı anlayışın 'süper-sömürü' stratejisine dayandığı söylenebilir. Her iki politika da, "yedek işçi gücünün yeniden biçimlendirilmesini, sendikaların belirli bölgelerdeki geleneksel güçlerinin kırılmasını, toplumsal harcamaların kısıtlanmasını ve kısıtlayıcı düzenlemelerin azaltılmasını amaç edinmiştir."¹¹⁹ Ancak, Thatcher ve Reagan bu hedeflere varmak için, ayrı yollar ve değişik baskılar uygulamıştır.¹²⁰

"Thatcherizm'in karşısında, son on yılda hakları ile kurumları karşısındaki saldırıları püskürtmüş bir işçi sınıfı vardır. Bu nedenle, İngiltere'deki Muhafazakar Parti, ekonomik bunalımı uzatmak ve işsizlik oranını yükseltmek yoluyla, işçi sınıfının gücünü tüketmek ve örgütlenmesini parçalamak stratejisini uygulamıştır. Oysa, Amerikan işçi sınıfı son on yıl içinde, Avrupa'dakine oranla büyük bir suskunluğa gömülmüştür. Böylece Reaganizm, işçi sınıfının en az örgütlü ve en az para alan kesimlerine planlı saldırılar düzenleyerek, ekonominin sektörlerine devlet yardımı sağlama, aşırı militarizasyonun mali yüküne aktarma yapma ve işçilerin gelecekteki eylemlerine karşı önlem alma çabasına girişmiştir."

¹¹⁶ Gül, 2004, s. 244-246.

¹¹⁷ Wolff, 1985, s. 149.

¹¹⁸ Barry, 1989, s. 163.

¹¹⁹ Davis, 1985, s. 133.

¹²⁰ a.g.m., 133-134.

Öte yandan, Thatcher'a benzer bir ekonomik politika, siyasal ahlak ve siyaset anlayışı sunan Reagan'ın, bu politikaları uygularken yok etmeyi hedeflediği kesim İngiltere'deki gibi gücünü işçi sınıfından ve kamu kuruluşlarından alan gruplar değil, tarihsel olarak ilericiyi temsil eden liberal demokratlardır.¹²¹ İki ülkenin yaşadığı tecrübelerin değişiklik gösterdiği bir başka nokta ise şudur: “Amerika’da sendikaların önemi, tarihsel ve politik yönlerden İngiltere’ye oranla, daha azdır. Irk sorunu ise, İngiltere’de açıkça önemsiz değilse de, Amerika’da anayasal ve politik anlamda farklı bir öneme sahiptir.”¹²²

Bunlara ek olarak, Amerikan muhafazakarlığının, İngiliz muhafazakarlığına göre daha fazla liberal tema içeren bir yapı sergilediği belirtilmelidir. Yeni sağ içinde liberal öğelere eklemlenen; gelenek, düzen, otorite ve disiplin gibi muhafazakar kavramların, İngiltere yeni sağı üzerindeki etkisi Amerika’ya oranla daha belirgindir.¹²³

¹²¹Bu kesim, 1960’ların sonlarında yeni toplumsal hareketler olarak ortaya çıkan kadın ve zenci hakları için mücadele edenleri içerdiği gibi, aynı zamanda akademik çevrelerde ve basın yayın organlarında konuşma ve düşünme özgürlüğünü savunanları ve ABD’nin dünya üzerindeki hegemonyasını sorgulayanları kapsamaktadır. En geniş tanımıyla; uluslararası boyutta direnen “halklarla” dayanışma içinde olan, barış yanlısı kişilerden, gruplardan ve göçmenlerden oluşmaktadır. (Helvacıoğlu, 2002, s. 45.)

¹²² Barry, 1989, s. 163-164.

¹²³ Ersoy, 2002, s. 22-23.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞIN İDEOLOJİK, SİYASAL VE

SOSYO-EKONOMİK ÇERÇEVESİ: ANAP ÖRNEĞİ

Türkiye’de 1980 yılı ve onu izleyen süreç, ülke için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Söz konusu dönemdeki hakim anlatıya damgasını vuran lider ise, Turgut Özal’dır. Özal, 1980’lere kadar süregelen siyasal ve ekonomik uygulamaları çöküntüye uğratan politikaların savunucuları Thatcher ve Reagan’ın, Türkiye’deki yansıması olarak görülmektedir. 1980’li yılların siyasal arenasında hegemonyasını kuran yeni sağ uygulamaların Türkiye temsilciliğini üstlenen Özal, ülkede yaygın kabul görmüş kurumsal ve toplumsal doku dengelerini büyük değişime uğratmıştır.

Özkazanç’ın da belirttiği şekilde, dünya çapında kapitalizmin ve buna bağlı olarak refah devletinin yaşadığı krizin ardından ekonomi, yeni liberal politikalar çerçevesinde yeniden yapılandırılmış, devlet ve siyasal sistem ise bu yeni düzene otoriter bir niteliğe bürünerek ayak uydurmuştur. Bu çerçevede yaşanan değişimler beraberinde, toplumsal rızanın sağlanmasında otoriter-popülist ideolojilerin önem kazandığı yeni bir projeyi gündeme getirmiştir.¹²⁴

Diğer taraftan, yeni sağın oluşumunu inceleme noktasında, Batı dünyasında ve Türkiye gibi çevre ülkelerde yaşanan değişik süreçleri ve farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir. Türkiye gibi çevre ülkeler, kapitalizmin üçüncü krizini çok daha şiddetli şekilde yaşamış ve yeni sağcı partilerin iktidarında otoriter-popülist bir yöne doğru kayma eğilimi göstermiştir. Bu noktada, Batı dünyası ve çevre ülkeler

¹²⁴ Özkazanç, 1996, s. 1218.

arasındaki temel bir farklılığa işaret eden Özkazanç, Batılı ülkelerin temel burjuva-demokratik kurumların yok edilmediği bir yeni sağ dönüşüm süreci yaşarken, çevre ülkelerin bu dönemde askeri darbeler yoluyla, otoriter-faşizan rejimlerle karşılaştığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, çevre ülkelerde kriz, ideolojik boyuttaki şiddetli toplumsal çatışmaları beraberinde getirmiştir.¹²⁵ Sol ideoloji çerçevesindeki toplumsal canlanması sona erdirmek ve ekonomiyi yeniden yapılandırmak görevlerini üstlenen askeri rejimler ise, yeni sağın ortaya çıkış koşullarını belirlemiştir. Denilebilir ki, “1980’lerde Latin Amerika, Asya ve Türkiye gibi çevre ülkelerdeki yeni sağ dönüşümün ortak noktalarını, yeni sağ ile askeri rejimler arasındaki bu süreklilik ve kopuş diyalektiği oluşturmuştur.”¹²⁶ Türkiye’de de yeni sağın ortaya çıkışı ve yükselmesi, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve onu izleyen sürece denk gelmektedir.

2.1. TÜRK SİYASAL HAYATININ 80 ÖNCESİ BELİRLEYİCİLERİ:

SOSYO-EKONOMİK TEMELLER

2.1.1. 1980 Öncesi Türk Ekonomisi

Ulusal bir ekonomi oluşturma sürecine esas olarak 1930 sonrasında başlayan Türkiye’nin, 1939 yılına kadarki iktisat politikalarını, korumacılık ve devletçilik anlayışı belirlemiştir. Korkut Boratav’a göre, kapitalist dünya ekonomisini büyük ölçüde sarsan 1929 krizi, çevre ülkeler için ulusal sanayileşmeye yönelme fırsatı

¹²⁵ Özkazanç, 1996, s. 1219.

¹²⁶ a.g.m., s. 1219.

olarak da nitelendirilebilir.¹²⁷ Dolayısıyla, bu büyük bunalım döneminde Türkiye de, ekonomisini dışa kapatan ve ulusal sanayileşmeye yönelik bir politika izlemiştir. Krizin ülke içindeki yansımalarına karşı, ithalatın denetlenmesi yoluyla dışa kapalı bir ekonomik model geliştiren Türkiye gibi çevre ülkeler; un, şeker, kumaş gibi yaygın sınai tüketim mallarından başlayan ithal ikameci yatırımlarla, ilk sanayileşme hamlelerini başlatmıştır. Bu dönemde devlet; yatırımcı, işletmeci ve denetleyici bir unsur olarak ekonomik hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olmuştur.¹²⁸

Bir başka deyişle, 1929 bunalımında dünya ekonomik sisteminin niteliği ve Türkiye'nin dış ilişkilerinin biçimi nedeniyle Türkiye, devlet eliyle ithal ikameci bir sanayileşmeyi başlatabilmiştir.¹²⁹ Türk devletinin bu dönemde hemen hemen hiçbir dış borcu bulunmamaktadır. Yani, kapitalist ülkeler Türkiye üzerinde denetim sağlayabilme araçlarının en önemlilerinden birine sahip değildir. Böylelikle Türkiye, bunalımdan çıkabilmek için dışa kapalı bir ekonomik politika seçeneğini kolayca izleyebilmiş ve uluslararası iş bölümünde kendisine yeni bir yer edinme fırsatını yakalayabilmiştir.¹³⁰ 1940-45 yılları arasındaki dönem ise, İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan ancak, savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşayan Türkiye için, bütün üretken sektörlerin ve milli gelirin daraldığı bir süreci başlatmıştır.¹³¹

¹²⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, Ankara, İmge Kitapevi, 2004, s. 59-65.

¹²⁸ a.g.e., s. 64-68.

¹²⁹ 1929 bunalımında, kapitalist sistem uluslararası bütünlüğünü sürdürememiştir. Kapitalist merkez ülkeleri, uluslararası kapitalist sistemin bütünlüğünü koruma yerine, her biri kendi ülkesinin yararlarını korumaya dönük politikaları izlemeyi yeğlemişlerdir. Böylelikle, uluslararası ekonomik ilişkiler birden azalmış ve her ülke, uluslararası ekonomik düzenin baskısını hissetmeden kendi ulusal seçeneklerini uygulamakta önemli ölçüde serbest kalmıştır. (İlhan Tekeli, "Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları", **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 230.)

¹³⁰ a.g.m., s. 230.

¹³¹ Boratav, a.g.e., s. 86.

1946 yılıyla birlikte siyasal ve ekonomik alanda dönüm noktası yaşayan Türkiye, tek parti rejiminden çok partili hayata geçmiş ve ekonomik anlamda devletçi kalkınma modelini gevşeterek, ithalata yönelik bir kalkınma modeline adım atmıştır.¹³² Böylece, ülkede dışa açık liberal ekonomi anlayışının temelleri oluşturulmuş ve 1950’li yıllardan itibaren Türk ekonomisi, giderek dışa bağımlı hale gelen bir yapıya bürünmüştür: ¹³³

“1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, ...dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur. Serbestleşmeye yönelik bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, dış pazara dönük bir kalkınma anlayışı gündemdedir...dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı hale gelen ekonomik yapı, bu dönemin bir armağanı olarak Türkiye ekonomisinde kalıcı bir nitelik kazanmıştır.”

Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı’nın bitişiyle birlikte dünya ekonomisinde hegemonyasını kuran Amerika, kapitalist sistemin 1930’lu yılların deneyimini yeniden yaşamaması için, yeni bir iktisadi düzen kurma çabasına girişmiştir. Oluşturulan bu yeni düzenle hedeflenen, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar kanalıyla, özellikle çevre ülkelerin ekonomik anlamda içe kapanmalarını engellemektir. Nitekim, IMF bu dönemde borçlanmak zorunda kalan çevre ülkelerin izleyecekleri politika seçeneklerini daraltabilmiş ve bu ülkelerin ekonomik politikalarını büyük ölçüde belirleyebilmiştir.¹³⁴

¹³² Gül, 2004, s. 260.

¹³³ Boratav, 2004, s. 94-95.

¹³⁴ Tekeli, 1984, s. 231.

1947 yılından itibaren Türkiye de, Truman Doktrini ve Marshall yardımı çerçevesinde, dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme biçimine girmiş böylece, “ekonomiye her yıl büyüyen ölçülerde şırınga edilen ‘dış yardım’ ile dış açık vermeden birikim sürecini sürdüremeyen ve ithalat ihtiyacının giderek artan bölümünü dış kaynaklarla karşılayan bir ulusal ekonomi yapısı ortaya çıkmıştır.”¹³⁵ Yakup Kepenek ise, bu dönemin yaygın kanının aksine, ekonominin genel yönelişinde çok önemli değişiklikler meydana getirmediğini belirtmektedir. Kepenek, kamu girişimciliği yerine özel girişime dayalı ekonomi politikalarının öncelik kazandığı bu süreçte, özellikle sınai üretim alanında kamu girişimciliğinden vazgeçilmediğinin ve temel mallarda üretim kapasitelerinin kamu kesimi eliyle artırıldığının altını çizmektedir.¹³⁶

Buna göre, çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte başa gelen Demokrat Parti, liberal ekonomik anlayışlara yatkın gözükmeyle birlikte, devletin en büyük yatırımcı olması geleneğini devam ettirmiştir.¹³⁷ “Ülkedeki üretimi ve diğer ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek için devlet teşebbüsleri oluşturulmuş ve 1950’li yıllarda imalat sanayisindeki katma değer yarısı, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarafından sağlanmıştır.”¹³⁸ Savaş sonu genişleme konjonktürünün bitişiyle birlikte, 1954’te liberal dış ticaret politikaları da son bulmuş ve ekonomide görece bir durgunluk dönemi başlamıştır.

¹³⁵Korkut Boratav, “Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 260.

¹³⁶Yakup Kepenek, **12 Eylül’ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, Ankara, V Yayınları, 1987, s. 44.

¹³⁷İlter Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu-Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (yıl belirtilmemiş), s. 463.

¹³⁸Hasan Kazdağlı, “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 453.

Öte yandan, dış pazara yönelik ticaret politikalarının azaldığı ve tekrar ithalat sınırlamalarına gidilen bu süreçte de, ekonominin 1946 sonrasında sürüklendiği bağımlı gelişme çizgisi ortadan kalkmamıştır.¹³⁹ 1960'lı yıllardan itibaren ise, 'ithal ikameci sanayileşme politikaları'nın döneme damgasını vurduğu söylenebilir. Savaş sonrası birikim tarzının, belirli tür ülkelerdeki görünümü olarak ifade edilebilen¹⁴⁰ ithal ikameci dönemin ana hatları şöyledir:¹⁴¹

“İthal ikamesi süreci, iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşa edilmiştir. Bu modelde ücretler, bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Böylece, ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altında tutmak için bir zorunluluk yoktur. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır.”

1970'li yıllarda dünya çapında yaşanan krizin ve uluslararası sermaye piyasalarında işleyen yeni sistemin etkisi altına giren Türkiye ve benzeri çevre ülkeler,¹⁴² petrol fiyatlarındaki hızlı artışla birlikte, dış ödeme konusunda zorluk çekmeye başlamıştır. “Ülkedeki sınai üretim, dışarıdan girdi sağlamadaki güçlükler nedeniyle büyük düşüşler gösterirken, özellikle 1978-1979 yıllarında dış kredi sağlama yönündeki tüm girişimler başarısız kalmıştır. Gerçekte, Türkiye'nin başlıca dış kredi kaynakları, sanayileşme girişimlerini gereksiz bulmuş ve sanayileşmeden vazgeçilmesini önermiştir.”¹⁴³ 1970'lerin sonunda ekonomik anlamda yaşanan tüm

¹³⁹ Boratav, 2004, s. 107.

¹⁴⁰ Çağlar Keyder, “Kriz Üzerine Notlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 53-54.

¹⁴¹ Boratav, a.g.e., s. 124.

¹⁴² Nazif Ekzen, “1980 Stabilizasyon Paketinin, 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 169.

¹⁴³ Kepenek, 1987, s. 46-47.

bu zorluklar, yeni bir siyasi ve sosyo-ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir. Hem geniş halk kitlelerinin hem de sermaye sınıfının büyük zarar gördüğü bu bunalım sonucunda, ülkede yeni bir ekonomik program hazırlığına gerek duyulmuş ve bu görev de, 1980 sonrası Türk ekonomik hayatındaki politikalara damgasını vuran Turgut Özal'a verilmiştir.

2.1.2. Türk Devletinin Sınıfsal ve Toplumsal Niteliği

1980 sonrası Türkiye'sinde uygulanan yeni liberal politikaların temel vurgularından olan, 'devlet faaliyetinin sınırlanması' ve 'bürokratik yapının demokratik bir yapıya kavuşturulması' söylemi, yalnızca uluslararası ekonomik dönüşümlerle değil, aynı zamanda Türk devletinin sınıfsal niteliği ve toplumsal gelişimiyle de yakından ilintilidir. Dolayısıyla, 1980'lerde yaşananları, bu sürece etki eden toplumsal ve sınıfsal dinamikleri göz ardı ederek açıklamak yetersiz kalacaktır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Batılılaşma hedefi doğrultusunda sanayileşme ve kalkınmaya yönelik adımlar atmaya başlayan Türkiye'nin, kuruluşundan itibaren kapitalist bir devlet olmaya çabaladığını¹⁴⁴ söylemek mümkündür. Ancak, Türk devletinin sosyal ve toplumsal gelişim sürecinin, Batı'yla kıyaslandığında farklılıklar gösterdiği belirtilmelidir.

Bu çerçevede, Türkiye'ye bakıldığında karşılaşılan ve onu Batılı ülkelerden ayıran önemli özelliklerden biri, devletin sermaye birikimi konusunda zayıf olması ve bu anlamda sınıfsal niteliği bakımından burjuvazinin gelişmemesidir. "Kapitalist bir toplumsal sistemin yerleşmesinin evrensel değilse bile yaygın ön koşulu ise,

¹⁴⁴ Dursun, 2001, s. 110.

siyasi iktidar ve üst yapı sorunlarını, bir burjuva devrimiyle çözmektedir.”¹⁴⁵ Oysa, Türk devleti, siyasi, tarihi ve sınıfsal yapıları bakımından bir ‘burjuva devleti’ olma özelliği taşımamaktadır. Buna karşılık, Türk devlet yapısında genel olarak ağırlık taşıyan unsur bürokrasidir. Öte yandan, Türk burjuvazisinin gelişimi ve devletin burjuvalaşmasıyla ilgili olarak iki farklı anlayış bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilkinde göre, devletçilik geleneği doğrultusunda yoğun olarak bürokrasinin yönlendirmesiyle gelişen bir birikim sürecine sahip olan Türk devleti; siyasi yaşamda çoğulculuk, uzlaşma, seçmen desteği gibi liberal demokrasinin temel öğelerinin uzun süre dışında kalmıştır. Türkiye’nin, burjuva devletine dönüşmesi ise ancak, 12 Eylül 1980 darbesi ve sonrasındaki Özal döneminde gerçekleşmiştir.¹⁴⁶

Buna karşılık diğer anlayış, burjuva demokrasisinin temel motiflerinden olan seçmen desteğine dayanarak siyaset yapma sürecinin, Türkiye’de çok partili siyasi yaşama geçilmesi ve Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle işlemeye başladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, burjuvazinin devleti fethetme anı, 1946 yılıdır. Bu görüş çerçevesinde, Türk devletinin niteliği kuruluşundan itibaren kapitalist ve burjuva olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁷ Bir başka deyişle bu anlayış, Türkiye’de uygulanan devletçi kalkınma politikalarının, burjuva birikim modellerinden biri olarak iş gördüğünü ve özel kesime destek olacak biçimde düzenlendiğini savunmaktadır.

Türk devletinin niteliğine ilişkin ilk yaklaşımı savunanlar, bürokrasiyi devlete egemen ve onu kontrol eden bir sınıf olarak tanımlamaktadır. Buna göre, Türk bürokrasisi, 1950’lere kadar kapitalizmi vesayeti altında tutmuş ve egemen sınıf

¹⁴⁵ Boratav, 2004, s. 207.

¹⁴⁶ Dursun, 2001, s. 110-111.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 111.

olarak devleti denetlemiştir. Ancak devlet, sınıflar üzerindeki güdümlü hakimiyetini 1980'lerle birlikte terk etmiş ve burjuvazinin devleti olma sürecine girmiştir. Bu da, “küreselleşmenin dayattığı liberalleşmeyle birlikte giden ve ‘devletin krizi’ olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkaran ‘devletin burjuvalaşması’ sürecidir.”¹⁴⁸ Yani, girişimci grubun sınıfsal tabanını oluşturan burjuvazi, toplum kapitalistleştikçe ekonomik gücünü artırmış ve siyasal iktidarı da kontrolü altına almıştır.¹⁴⁹

Bu noktada, Türkiye’de bürokrasinin niteliği konusunda genel bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır çünkü, bürokrasinin dönüşümü ve rolü her toplumun özgül tarihsel koşulları içinde farklı şekilde belirlenmektedir. Türkiye’de bürokrasinin gelişimini, Tanzimat Dönemi’yle başlatmak mümkündür. Erdoğan’a göre, bürokratik modernleşme, Osmanlı ve Cumhuriyet seçkinlerinin devleti modernleştirici bir aygıt olarak görmeleri yüzünden, nitelik değişikliğine uğrayarak bir tür bürokratik diktatörlüğe dönüşmüştür.¹⁵⁰

Cumhuriyeti kuran kadroların asker ve sivil bürokrat kesimlerden oluşması ise, bürokratik eğilimin Cumhuriyet döneminde de kesintisiz sürmesine, hatta artmasına yol açmıştır.¹⁵¹ Şerif Mardin’in Osmanlı siyasetini açıklarken kullandığı ‘merkez-çevre ilişkileri’¹⁵² kavramı üzerinde biçimlenen bir siyaset geleneğine, “zamanla daha da güçlenen bürokratik yönetim geleneğinin eklenmesinin, halkın siyasal alanın dışında tutulmasına ilişkin paradigmayı Cumhuriyet döneminde

¹⁴⁸Keyder, 1994’ten aktaran Dursun, 2001, s. 112-114.

¹⁴⁹Gencay Şaylan, **Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974, s. 66.

¹⁵⁰Mustafa Erdoğan, “Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, 21.

¹⁵¹Aytekin Yılmaz, “Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 91.

¹⁵²Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, çev: Şeniz Gönen, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu-Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 123-126.

egemen hale getirdiği söylenebilir.”¹⁵³ Dolayısıyla, bürokratik yönetim geleneği, Türkiye’deki hakim siyaset pratiğini açıklayan bir kavram olarak genel kabul görmüştür. Devletin niteliğine yönelik olarak yukarıda bahsedilen ilk yaklaşımda, Osmanlı-Türkiye toplumunun gelişimi, bürokrasi ve burjuvazi arasındaki bir sınıf mücadelesi olarak görülmektedir. Bu mücadele, “iniş-çıkışlar göstermiş ve iki sınıf arasında koalisyon aşamalarından geçmiş olsa da, esas olarak ‘devleti ve ekonomiyi kim kontrol edecek?’ sorusu etrafında düğümlenmiştir. Ekonomide burjuvazinin egemenliği, bürokrasinin bir türlü giderilemeyen iktisadi varlığı (devletçilik) yüzünden tam olarak gerçekleşmemiştir.”¹⁵⁴

Burjuvazinin, güçlendikçe kendisini ideolojik düzeyde de bürokrasiden ayırt etmeye başladığının altını çizen bu anlayış, yerli sanayi burjuvazisinin gerçek gelişimine olanak veren koşulları, 1950’lerdeki ekonomi politikalarının yarattığını vurgulamayı da ihmal etmez.¹⁵⁵ Bir başka deyişle, bu görüşü savunanlar, “burjuvazinin görelî durumunun zaman içinde güçlendiğini kabul etmekte ancak, burjuvazinin ilerlediği süreçleri hemen hemen istisnasız olarak, bürokrasinin rövanş dönemlerinin izlediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, 1960, 1971 ve 1980 askeri darbeleri, bu nitelikteki bürokratik-askeri rövanş hareketleri olarak değerlendirilmektedir.”¹⁵⁶

Daha önce bahsi geçen ikinci yaklaşıma göre ise, imparatorluğun çöküşüyle birlikte devlet çarkına el koyan küçük burjuva kökenli kadrolar, zaman içinde giderek burjuvalaşmıştır. Böylece, ekonomiye egemen sınıfların devleti fethetme süreci başlamış ve çok partili rejime geçişi temsil eden 1946-47 yıllarında bu fetih

¹⁵³Erdoğan, 1998, s. 284.

¹⁵⁴Boratav, 1991, s. 16.

¹⁵⁵Keyder, 1993’ten aktaran Dursun, 2001, s. 112.

¹⁵⁶Boratav, a.g.e., s. 16-17.

süreci tamamlanmıştır.¹⁵⁷ Buna göre, “devletçilik ilkesi, toplumda sosyo-ekonomik yönden ayrıcalıklı sınıfların yararına uygun biçimde işlemiş başka bir ifadeyle, üretim güçlerini geliştirerek, kapitalist üretim biçiminin gelişimini hızlandırmıştır.”¹⁵⁸ Aynı şekilde Kemali Saybaşı’ının da işaret ettiği nokta, 1930’lu yıllarda Türk ekonomi politikasını belirleyen devletçilik anlayışının, ülkedeki kapitalist gelişme modelinin bir parçası olarak iş gördüğüdür.¹⁵⁹

“Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde devlet, birikime öncelik vererek, halk egemenliği ilkesini demokratik bir siyasal çerçevede uygulayamamış ve çok partili yaşama geçiş 1946 yılına kadar ertelenmiştir. Bu anlamda Türkiye’de çok partili hayata geçiş dönemine kadar, varlığını Meclisten alan hükümetlerin oluşturduğu bir ‘Meclis devleti’ bulunduğu söylenebilir. Buna göre, siyasal açıdan ‘Meclis devleti’ olarak tanımlanan bu kurumsal yapı, ekonomik bakımdan bir ‘birikim devleti’dir. Çünkü amaç, kapitalizmin yasal ve kurumsal çerçevesini oluşturmak, yerli sanayinin kurulmasını desteklemek ve kapitalist bir iç pazarın oluşması için gerekli sermaye birikimini gerçekleştirmeye yönelik alt yapıyı oluşturmaktır.”

Bu bağlamda, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte kapitalizmin hukuki ve kurumsal üst yapısının -çoğu kez Batı’dan aktararak ve bu yüzden ulusal bir sentez oluşturamama eleştirisine kendisini açık tutarak- ana unsurlarının inşa edildiği söylenebilir.¹⁶⁰ Yani, 1946’lı yıllara kadar süregelen ve devlet seçkinlerinin sivil topluma egemen olmalarını öngören devletçi ekonomi anlayışı, aynı zamanda diyalektik bir süreç içinde, burjuvazinin kuvvetlenmesini de desteklemiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷Boratav, 1991, s. 20.

¹⁵⁸Şaylan, 1974, s. 79.

¹⁵⁹Kemali Saybaşı, **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992, s. 150-159.

¹⁶⁰Boratav, 2004, s. 207-208.

¹⁶¹Ali Kazancıgil, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu -Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 197.

Ancak, halkın siyasal alana katılmaya başladığı çok partili hayatla birlikte, bu durum değişikliğe uğramıştır. Hem ekonomik hem de siyasi bakımdan liberalizmle uyuşmayan tek parti rejimini 1950’lerde terk eden Türkiye’de demokrasiye geçiş hareketleri, liberalizmin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.¹⁶² Böylece, “bürokrasinin elinde bulunan iktidar monopolü yıkılmış, siyasal iktidar; iş adamları, yerel toprak sahipleri ve onların temsilcileri olan yerel profesyonellerden kurulu bir siyasal parti olan, Demokrat Partinin eline geçmiştir.”¹⁶³ Dolayısıyla, Demokrat Parti iktidarı, bürokrasi ve aydın kesimin iktidar üzerindeki etkin konumlarını azaltmıştır.

Bunlara ek olarak, Türkiye’nin toplumsal ve sınıfsal niteliği bağlamında sözü edilen ikinci yaklaşımın, ‘tarihsel maddeciliğin’,¹⁶⁴ ‘artığa el koyan başlıca sınıf ya da sınıflar arası bir uzlaşma, devleti de kontrol eder’ tezine yakın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁶⁵ Buna göre, “sermaye sınıfları, 1950’lerden itibaren güçlerini artırarak toplumu yönlendirme ve yönetme işlevini aydın ve bürokratlarla paylaşmaya, hatta onları ikinci plana itmeye başlamıştır. Toplumdaki ağırlıklarını artıran sermaye sınıfları, demokratik süreç içinde iktidar olmalarını sağlayacak çoğunluk desteğini de elde etmeyi başarmış ve onların örgütlediği siyasi partiler, seçimlerde başarıya ulaşmıştır.”¹⁶⁶ Osman Ulagay, 1950’lerden sonra kırsal yapının çözülüş biçimi, kentleşme olayının gelişimi, küçük üreticiliğin kökleşmesi, sermaye gruplarının kendi içindeki dönüşümü ve ekonomik yapının biçimlenmesi gibi

¹⁶²Atilla Yayla ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Türkiye’de Liberalizm”, **Liberal Düşünce**, 10-11, 1998, s. 57.

¹⁶³Şaylan, 1974, s. 81.

¹⁶⁴Toplumsal sınıf çözümlerinde izlenen *tarihsel maddecilik* görüşünün temel önermesine göre, belli bir sınıf yapısı belirli üretim ilişkilerinden türer. Sınıflı toplumlardaki çeşitli üretim ilişkileri, dolaysız üreticiler tarafından yaratılan artı-ürüne el koymanın farklı mekanizmalarıyla tanımlanır. Artığa el koymanın bu ilk kertesini, temel bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Bu bağlamda, sınıf farklılıkları sömürü sorunsalı içinde ortaya çıkar. (Boratav, 1991, s. 9.)

¹⁶⁵Dursun, 2001, 111.

¹⁶⁶Osman Ulagay, **Özal’ı Aşmak İçin**, İstanbul, AFA Yayıncılık, 1989, s. 96.

olguları, Türkiye'ye özgü bir kapitalistleşmenin sonucu olarak görmektedir. Bu süreç, Türkiye'de Türkiye'ye özgü bir biçimde yaşanmıştır. Dolayısıyla, Ulagay'ın da belirttiği gibi, 1950'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan olayı, sermaye sınıflarının aşama aşama kendilerini kabul ettirmeleri çerçevesinde, kapitalist düzenin ülkeye yerleşmesi olarak değerlendirmek gerekir.¹⁶⁷

Diğer yandan, devletin sınıf karakteri bağlamında bahsedilen bu iki yaklaşıma da eleştiri getiren ve gerçekçi bir noktaya işaret eden Boratav, bürokrasiyi devleti yöneten sınıf olarak görmenin de, kapitalist bir toplumda devleti burjuvazinin devleti olarak nitelenenin de çözümsüzlüğüne dikkat çekmektedir. İdeoloji, kültür ve siyaset alanlarında kurulacak sınıf egemenliğinin, karmaşık ve çelişkili süreçlere bağlı olduğunu vurgulayan Boratav, devletin sınıfsal karakterine ilişkin değerlendirmesini şöyle açıklamaktadır:¹⁶⁸

“Ekonomiye egemen olan sınıf ve iktidar arasında hem ayrılık, hem de bütünlükten oluşan diyalektik bir ilişki vardır. Bu bağlamda, Türkiye'de burjuvazi bir yandan siyasi iktidarın işleyişine, hatta kaderine egemen olabilmekte; öte yandan da bu ilişkiler genel ile tekil, uzun dönemli ve gündelik çıkarlar arasında çelişkiler içerdiği için, burjuvazinin siyasi iktidarı denetlemesi kendiliğinden ve mekanik bir biçimde gerçekleşmemektedir. Özellikle önemli siyasi dönüşümler sonunda, burjuvazinin devleti yeni baştan fethetmesi ve iktidar için mücadele vermesi gerekir. Sermayenin ana gruplarının birleşik olduğu dönemlerde bu kolay olmakta, çıkar çekişmelerinin ve içsel çelişkilerin başat olduğu dönemlerde ise, burjuvazinin iktidar üzerindeki denetimi zayıflayabilmektedir.”

¹⁶⁷Ulagay, 1989, s. 97.

¹⁶⁸Boratav, 1991, s. 71.

2.2. 1980'Lİ YILLAR VE YENİ SAĞIN YÜKSELİŞİ

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, Batı dünyasında 'bırakınız yapınlar anlayışı'nı yeniden moda haline getirirken, aynı dönemde Türkiye 1980'lere kadar uyguladığı ithal ikameci birikim stratejisinin kriziyle karşı karşıya kalmıştır. İthal ikameci modelin kendi çelişkileri dünya kriziyle beraber yüzeye çıkmış ve Keynesçiliğin tasfiyesiyle birlikte, bu politikaların terk edilmesi Türkiye için zorunlu hale gelmiştir.¹⁶⁹ Yani, hem kısa süre önce geçtiği çok partili siyasal yapıyı ve demokrasiyi yaşatmaya çalışan hem de içe dönük ekonomisiyle hızlı kalkınma olanaklarını zorlayan Türkiye, 1980 yılında her iki sürecin de tıkandığı bir döneme girmiştir.¹⁷⁰

Parasal politikaların önemini vurgulayan monetarizmin baş savunucusu Milton Friedman ise, böyle bir ortamda dünya ülkelerine, devlet elinin ekonomiden çekilmesi ve piyasa güçlerinin önündeki engellerin kaldırılması halinde tüm ekonomik sorunların çözüleceğini vaat etmiştir.¹⁷¹ Böylelikle, gelir dağıtıcı ve politik haklar verici devlet tanımı da değişime uğrayarak, piyasa akılcılığına göre teknokratik bir yapıya bürünmüştür. Devletin bu yeni konumu ise, kendini meşrulaştıracak yeni bir söylemin ve yeni bir rejim tipinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır.¹⁷² 1980'lerde Thatcher ve Reagan'ın uygulamaya koyduğu yeni sağ politikalar da bu çerçevede oluşturulmuş ve Türkiye gibi üçüncü dünya ülkelere de önerilerek, bir reçete halinde sunulmuştur. Buna göre, çevre ülkelere 1980'lerin

¹⁶⁹Keyder, 1984, s. 53.

¹⁷⁰Osman Ulagay, **24 Ocak Deneyimi üzerine**, İstanbul, Hil Yayın, 1983, s. 13.

¹⁷¹Osman Ulagay, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 48-49.

¹⁷²Keyder, a.g.m., s. 54.

dünyasında başarıya ulaşmaları için önerilen, planlama yerine piyasaya, devletin öncülüğü yerine özel sektörün öncülüğüne önem vermeleridir. Hızlı bir şekilde dışa açılmaları ve kapitalist dünya sistemiyle bütünleşmeleri halinde ise bu ülkeler, uluslararası işbölümünün yararlarını tadacaklardır.¹⁷³

Sunulan bu reçetenin bir başka unsuru da, bahsedilen politikaları uygulayan ülkelerin, IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenecek olmasıdır. Böylelikle, “borçlu olan ve dış kaynağa ihtiyaç duyan ülkelere, Batı tarafından ‘çıkış yolu’ gösterilmiş ve bu reçetenin, hızlı büyüme hedefine yaklaşmaları adına kendileri için en iyi seçenek olduğu belirtilmiştir.”¹⁷⁴ Buna göre 1980’li yıllar, kapitalist sistem merkezlerinin üçüncü dünyaya tam anlamıyla egemen olmaya başladığı bir dönüm noktasıdır. Turgut Özal ise, bu çizginin Türkiye’deki en etkili temsilcisidir.¹⁷⁵

Uygulamaya geçirdiği politikalar nedeniyle, 1979 sonundan itibaren uluslararası sermaye çevrelerince büyük ölçüde destek gören Özal, bu desteği kamuoyu karşısında açıkça kendi lehinde bir koz olarak kullanmıştır.¹⁷⁶ Özal, 1980’lerde çağın koşullarını ve yönelimini doğru saptamış, doğru pazarda, doğru imajla, ‘doğru ürünü’ pazarlamıştır.¹⁷⁷ İlhan Tekeli’nin de belirttiği şekilde, 1930’lar Türkiye’si ekonomik bunalımdan çıkışı dünyaya kapanmakta bulurken, 1980’ler

¹⁷³ Ulagay, 1987, s. 270.

¹⁷⁴ a.g.e., s. 270.

¹⁷⁵ Özal, İngiltere ve Amerika’da 80 sonrası yaşanan gelişmeleri ve bu gelişmeler içinde Türkiye’nin yerini şöyle değerlendirmektedir: “1980’le birlikte, pek çok ülkede bariz değişimler meydana geldi. Bu değişimin esası ferde dönük, ferdi teşebbüse dayalı, serbest rekabete açık bir piyasa ekonomisi anlayışının gittikçe egemen duruma geçmesi olmuştur. İngiltere’de Thatcher’ın ve ABD’de Reagan’ın iş başına gelmesi başlı başına bir hadisedir...Gelişen ülkeler arasında bu değişimi ilk kavrayan Türkiye olmuştur. Türkiye, meseleyi sadece kavramakla kalmamış, bu yolda politikasını da süratle değiştirmeye teşebbüs eden ilk ülke olmuştur. 24 Ocak kararları, işte bu kavrayış ve uygulama teşebbüsünün belgesidir. Ferdin devletten daha önemli ve öncelikli olduğu, hatta bir anlamda imtiyazlı olduğu serbest pazar mekanizmasının işlerlik kazandığı bir sistem. Biz bu sistemi iktidara gelir gelmez tatbikata koymaya başladık ve Türkiye umulmadık bir süratle, değişmeye başladı. (Turgut Özal, “Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, Röportaj: Mustafa Çalık, **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1992, s. 8-9.)

¹⁷⁶ Boratav, 1991, s. 81-83.

¹⁷⁷ Vahide Pekel, “Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası”, **Mürekkep**, (1), Ankara, 1994, s. 23.

Türkiye'si çözümü, dünyanın yeni ekonomik sistemi içinde dışa açılmakta ve dünya ekonomisiyle bütünleşmekte aramıştır.¹⁷⁸ Ulagay'a göre, Batıdaki modaları yakından izleyen Türkiye, bu dönemde moda olan ideolojileri de yakından takip etmiştir. "Serbest piyasa ekonomisinin faziletlerini Türkiye'de savunanlar, ekonomideki liberalleşmenin politik liberalleşmeyi de beraberinde getireceğini ve demokrasiyi özleyenlerin ekonomide liberalleşmeyi de savunmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir."¹⁷⁹ Bu çerçevede Vahide Pekel, Türkiye'nin Özal'lı yıllarla birlikte giderek gündelik yaşamıyla da Batıya, Batıyı yönlendiren siyasal, ekonomik, kültürel sorunlara ve bunlara çözüm olarak gündeme gelen politikalara da endekslendiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

Öte yandan, tüm sınıf ve katmanlarıyla toplumun güç odaklarını hedef alan burjuvazinin, 1980-1983 yıllarında askeri yöntemlerle başlattığı ideolojik saldırısını ANAP'ın iktidara gelmesiyle tam bir zafere dönüştürdüğü söylenebilir. ANAP döneminde, "yerli ve uluslararası sermayenin iktisat politikası modeli, 'ulusal' hedefler olarak ve 'alternatifsizlik' savları ile Türk toplumunun tüm kesimlerine 'pazarlanmış', emekçi sınıfları dahi geniş ölçüde etkilemiştir."¹⁸¹ Dolayısıyla, 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik kriz, dünyanın her yerinde burjuvazinin sermayeye olan egemenliğinin artmasına neden olurken, uluslararası sermayeye bütünleşmeye çalışan Türkiye'de de bu eğilim yaşanmıştır.¹⁸² Bu çerçevede, 1980'li yılların Türkiye'sinde uygulamaya konan yeni sağ yönelimleri, Türk burjuvazinin gelişebilmesiyle birlikte düşünmek gerekmektedir.

¹⁷⁸ Tekeli, 1984, s. 234.

¹⁷⁹ Ulagay, 1983, s. 53-54.

¹⁸⁰ Pekel, 1994, s. 21.

¹⁸¹ Boratav, 1991, 77-78.

¹⁸² Hasan Bülent Kahraman, **Sağ, Türkiye ve Partileri**, Ankara, İmge Kitapevi, 1995, s. 184.

Bu dönemde, kentsel sermaye kesiminin kendi özerkliğini ortaya koyma eğilimi göstermesi, ülkede yeni bir yapılanmaya gitme gereğinin hissedilmesine yol açmıştır. Yani, 1980'lere gelindiğinde Türk bürokratik yönetim anlayışı ve yapısı, hem içte hem de dışta oluşan bir baskı altına girmiştir.¹⁸³ Diğer taraftan, burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise, Batıdan aktarılan yeni sağ olgusunun Türkiye pratiğinde gösterdiği farklılıklardır. Türkiye'ye özgü ekonomik, politik ve toplumsal şartlar, kapitalist düzenin ülkeye yerleşme ve kendi meşruiyetini kurma sürecinin Batıdan farklı olarak gelişmesine neden olmuştur.

Batılı ülkelerde burjuvazi, yüzyıllara yayılan uzun bir süreç içinde kendi değerler sistemini, kendi zevklerini ve ölçülerini topluma kabul ettirebilmiştir. Dolayısıyla, ekonomi ve politika üzerindeki egemenliğini ideolojik alanda da pekiştirebilme imkanı bulmuştur.¹⁸⁴ Oysa Türkiye'de, kapitalist düzenin sürükleyicisi olma özelliği taşıyan bu tür bir burjuva gelişim süreci yaşanmamıştır. Boratav'a göre, Türkiye'de milli denilebilecek bir burjuvazinin tarih sahnesine çok geç çıkmış olması, bu sınıfça üstlenilmesi beklenen tarihi misyonun hep başka sınıf ve tabakalara devredilmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda ise, devlet, küçük burjuva aydınları ve burjuvazi arasında, Batı modellerinden farklı karmaşık ilişkiler doğmuştur. Dolayısıyla, Türkiye burjuva demokrasisine bir türlü geçememiş¹⁸⁵ ve burjuvazinin gelişimi ülkede, Batı'dakinin tersine işlemiştir.¹⁸⁶

¹⁸³ Yılmaz , 2001, s. 93-94.

¹⁸⁴ Ulagay, 1989, s. 109-110.

¹⁸⁵ Boratav, 2004, s. 217-218.

¹⁸⁶ Kahraman, 1995, s. 203-204.

“Batıda burjuvazi bir sınıf olarak doğmuştur. Zaman içinde gelişen, kendisini ifade etmeye başlayan burjuvazi, arayışlarını somutlaştırabilmek ve güvence altına alabilmek için siyasallaşmış ve partilileşmiştir. Yani, giderek toplumsal kurumlarını oluşturmuş ve onları birer ideolojik çerçeve içinde ifade etmiştir. Oysa Türkiye’de, siyasal ve toplumsal kurumlar tepeden inme bir mantıkla ve askeriye’nin gücüyle yapılmış bir ittifakla kurulmuş, daha sonra da onları taşıyacak bir sınıf, yani burjuvazi yaratılmaya çalışılmıştır. Sonuçta burjuvazi, devletin desteği ve olanaklarıyla geliştirilmeye çalışılan, beslenen bir sınıf olmuştur.”

Bu çerçevede, Türk burjuvazisinin, tarihsel ve toplumsal şartlar sonucunda kendiliğinden değil, devlet ve siyasal iktidarların bir takım korumacı politikalarıyla oluşturulduğunun¹⁸⁷ altı bir kez daha çizilmelidir. Hasan Bülent Kahraman’a göre, burjuvazinin yukarıdan inme bir model içinde ve devlet denetiminde geliştirilmesi çabaları, bu sınıfın erginleşmesini engellemiştir. Dolayısıyla, Batı kapitalizminde çok farklı dürtülerle ortaya çıkan yeni sağ politikalar Türkiye’ye aynen aktarılınca, bu oluşum ister istemez Özal’ın öteki arayışıyla yani, atılan ekonomik adımların siyasal ideolojik üst yapısını kurma çabasıyla bütünleşmiştir.¹⁸⁸

Diğer taraftan, Özal’ın iktidara gelişini hazırlayan koşulların, İngiltere ve Amerika örneklerinden farklı şekilde geliştiğini de vurgulamak yerinde olacaktır. İngiltere ve Amerika’da yeni sağ, tüm diğer siyasal aktörlerin katıldığı, demokratik bir ortamda iktidara gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle İngiltere’de Thatcher, o dönemde oldukça etkili bir güce sahip olan işçi sendikalarının büyük direnişiyle karşılaşmıştır. Türkiye’de ise, Özal’ın iktidara geliş koşulları bir anlamda 1980 askeri darbesiyle hazırlanmıştır. Dolayısıyla, Özal’ın politika sahnesine çıkışı, siyasi parti ve politikacıların siyasetten uzaklaştırıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir.

¹⁸⁷ Adem Çaylak, “1980 Sonrası Türkiye’de Neo-Liberal Canlanma”, **Yeni Türkiye**, 25, 1996, s. 473.

¹⁸⁸ Kahraman, 1995, s. 180-207.

Özal iktidarıyla birlikte uygulamaya konulan yeni sağ politikalarla Türkiye, iktisadi liberalizm, siyasi otoriterlik ve kültürel muhafazakarlık temelinde, yeni bir ulusal birlik ve kimlik tanımına girişmiştir.¹⁸⁹ Ancak, Pekel'in de vurguladığı gibi, ekonomik ve siyasal alandaki bu köklü değişimlerin temelinde yatan düşünsel yapı, ülkede açıkça dile getirilip, tartışılmamış ve bu dönüşüm tek bir kişinin vizyonu ile açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde, yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye dayatılması süreci ve bu uygulamalar neticesinde oluşan siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik tahribat göz ardı edilmiştir. "Bu noktaya gelmekte gösterilen kararlılık, cesaret ve gözü peklilik yine Özal'ın şahsına miltleştirilerek, kamuoyuna toplumun önünde duran sorunların, ancak O'nun gibi güçlü bir liderle aşılabileceği türünden telkinler yapılmıştır."¹⁹⁰

Oysa, Türkiye'de 'büyük yenilik' olarak öne sürülen bu yeni eğilimler, ne kendiliğinden olmuş, ne de tek bir kişinin zekası ve vizyonundan doğmuştur. Dış güçlerin ülke ekonomisinde istedikleri oyunları sergileyebilmelerinin başlıca şartının liberal ekonomiye geçiş¹⁹¹ olduğu düşünülürse, ülkede yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin arka planında, Türkiye'nin Amerika ve uluslararası emperyalizmle olan ilişkisinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda, 1980'den itibaren Türk ekonomisinde yaşanan dönüşümler, çokuluslu sermayenin ülke üzerindeki etkisinden bağımsız olarak düşünülmemelidir.

¹⁸⁹Özkazanç, 1996, s. 1223.

¹⁹⁰Pekel, 1994, s. 21.

¹⁹¹M. Nazif Ülgen, **Özalizm Çıkmazını Aşmak İçin Alternatif Politikalar**, İstanbul, ARBA Araştırma Basın Yayın, 1989, s. 33.

2.2.1. 12 Eylül Askeri Darbesi ve 24 Ocak Kararları

Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz ve siyasi ortamın giderek bozulması, 1979 yılı sonunda Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinin istifasına neden olmuş ve yapılan seçimler sonucunda, Adalet Partisi hükümeti devralmıştır. 24 Ocak İstikrar Programı da, bu dönemde azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel’in Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanmış ve 24 Ocak 1980’de yürürlüğe konmuştur. Ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirleri içeren 24 Ocak kararlarıyla liberal bir ekonomik yapı devreye sokularak, uluslararası sermayenin istekleri doğrultusunda adım atılmış ve bu kararlar, 12 Eylül askeri döneminde de uygulama alanı bularak gelişmiştir.

Ağır bir ekonomik kriz aşamasından geçmekte olan Türkiye bu dönemde, “devletin iç yapısını, iktidar bloğunu ve rejimin meşruiyet temellerini sarsan ciddi bir hegemonya kriziyle de karşı karşıya kalmıştır. Toplumdaki siyasi ve ideolojik kutuplaşmaların devletin kurumsal yapısına yansımalarıyla birlikte devlet, kapitalizm için işlevsel olacak hegemonik projelerin oluşturulduğu bir alan olma niteliğini de kaybetmiştir.”¹⁹² 12 Eylül 1980’de, böylesine ciddi bir bunalım ortamında yönetime el koyan askeri hükümet; parlamentoyu, hükümeti ve siyasi partileri feshederek, yasama ve yürütme güçlerini kendisinde toplamıştır. Söz konusu dönemden, 6 Kasım 1983 milletvekili seçimlerine kadar da Milli Güvenlik Konseyi ülkede, ‘mutlak bir iktidar yapısı’ nı temsil etmiştir.¹⁹³

¹⁹² Özkazanç, 1996, s. 1219.

¹⁹³ Saybaşı, 1992, s. 176-177.

24 Ocak kararlarına ilişkin olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta, hazırlanan kararların sadece bir istikrar programı niteliği taşımasıdır. Kepenek'e göre, bunalımdan çıkış amacıyla oluşturulan istikrar politikaları kısa bir süre uygulanır ve bunun sonunda ekonomi kararlı bir ortamda yeniden büyüme sürecine girerse, gerçek anlamda istikrar programı sayılır.¹⁹⁴ Oysa, 24 Ocak kararları sadece bu dönemde uygulanmamış, 1983 yılındaki seçimlerle iktidara gelen ANAP dönemi ve sonrasındaki sürece de damgasını vurmuştur. Bu anlamda bir istikrar paketi değil, toplumsal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla da radikal bir dönüşüme işaret eden, kalıcı bir politikalar bütünüdür. Boratav da, 24 Ocak kararlarıyla ilgili olarak yaptığı değerlendirmede, aynı özelliği vurgulamaktadır:¹⁹⁵

“...bu kararlar sadece bir istikrar programı niteliği taşımamaktaydı; beynelmilel sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla ‘pazarladığı’, içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile beynelmilel ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan, bir ‘yapısal uyum’ perspektifi de taşımaktaydı.”

Boratav ayrıca, 1980 askeri darbesinin, 24 Ocak kararlarının uygulanması bakımından gerekli görülen bir rejim değişikliği niteliğine de sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni ise, Demirel hükümetinin bu programı Özal’ın ve sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda, yani sistemli ve sürekli olarak ‘emek aleyhtarı’ bir doğrultuda, uygulayabilme ve geliştirme araçlarından yoksun olmasıdır.¹⁹⁶ Bu anlamda, 12 Eylül’le birlikte gerçekleşen rejim değişikliği, 24 Ocak programının önündeki bu önemli engeli ortadan kaldırmış ve hazırlanan anayasal çerçeveye, işçi

¹⁹⁴ Kepenek, 1987, s. 32.

¹⁹⁵ Boratav, 2004, s. 148.

¹⁹⁶ a.g.e., s. 148.

sendikaları üzerinde de egemenlik kurulmuştur. Denilebilir ki, 12 Eylül rejimi Özal'ı sadece fiilen değil, resmen de 'ekonominin patronu' konumuna getirmiş¹⁹⁷ ve yoğun bir baskı yoluyla devleti otoriter-faşizan bir doğrultuda şekillendirerek, 24 Ocak 1980 istikrar programını benimsemiştir.¹⁹⁸ Dolayısıyla, 12 Eylül yönetimi, burjuvazinin ekonomik programına tartışmasız şekilde sahip çıkmıştır.

Hazırlanan 1982 Anayasası ile, ekonomik alan dışındaki özgürlüklerin tümü otoriter bir biçimde sınırlandırılmış ve sermayenin çıkarlarına uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır.¹⁹⁹ 1980 öncesindeki siyasal ve toplumsal hareketliliği bastırarak ülkede düzeni sağladığı için halk tarafından da destek gören askeri yönetim, sivil-demokratik iktidarların kolay yapamayacağı pek çok şeyi kısa sürede halledebilme olanağı bulmuştur.²⁰⁰ Kitle örgütlerinin ortadan kalktığı ve etkisizleştiği, basının denetim altında tutulduğu böyle bir ortamda, uygulanan politikalara karşı tepkiler de açık hale gelememiştir.²⁰¹ Böylece, 24 Ocak kararları, askeri darbenin yarattığı bu koşullarda daha rahat uygulanabilmiştir.

Kuşkusuz, 12 Eylül yönetiminin de 24 Ocak kararları konusundaki tavrını belirleyen unsur, Batıdan gördüğü destektir.²⁰² Bu anlamda, 24 Ocak ekonomi programının; Türkiye'ye özgü, yerel bir nitelik taşımadığının ve uluslararası sermaye kuruluşları tarafından az gelişmiş ülkelere önerilerek, 'tek yol' şeklinde sunulan politikalar bütünü olduğunun altı bir kez daha çizilmelidir.

¹⁹⁷ Boratav, 2004, s. 148.

¹⁹⁸ Özkazanç, 1996, s. 1220.

¹⁹⁹ Kışlalı, 1998'den aktaran Ersoy, 2002, s. 32.

²⁰⁰ Ulagay, 1987, s. 63.

²⁰¹ Tekeli, 1984, s. 8.

²⁰² 1980'lerin başında dış siyasal ve ekonomik konjonktür, genel olarak Türkiye'nin, özel olarak da 24 Ocak programının, Batı tarafından daha çok desteklenmesini uygun kılmıştır. Bu dönemde Doğu-Batı ilişkileri en gergin dönemini yaşamaktadır. Sovyetler, 1970'li yıllarda sürekli yükseliş çizerken, Amerika iniştedir. 1980 Eylülünde, İran-İrak Savaşı patlak vermiş ve Türkiye'nin bu bölgedeki stratejik önemi, Batının gözünde bir kat daha artmıştır. (Cemal, 1989, s. 304.)

2.2.2. 1983 Seçimleri ve ANAP

1983 senesi Türkiye tarihinde, sınıfsal siyasi çatışmaların bastırıldığı 12 Eylül askeri darbesinin ardından yaşanan, demokrasiye dönüş sürecine işaret etmektedir. Bu süreçte, Türkiye'nin siyasal haritasına damgasını vuran parti, 20 Mayıs 1983'te Turgut Özal liderliğinde kurulan ve yaklaşık yüzde 45'lik oy oranıyla tek başına iktidara gelen Anavatan Partisidir. 1983-1991 yılları arasında iktidarda kalan ANAP'ın, 1983 seçimlerindeki başarısına 12 Eylül yönetiminin katkısı oldukça büyüktür. ANAP'a rakip olabilecek partilerin seçimlere katılımının engellenmesi ve 12 Eylül öncesi siyasal kadrolara siyasetin yasaklanması, ANAP'a iktidar kapılarını açmıştır. Bu anlamda, 12 Eylül yönetimiyle gelen siyasal ve anayasal durumun, ANAP'ın seçim başarısı için rahat bir ortam hazırladığı söylenebilir.

Diğer yandan, Türk toplumunun depolitizasyon sürecinde ortaya çıkan, toplumun politik birikimini ve bilincini yok etmeyi kendisine amaç edinen ANAP, Türkiye'deki siyasal kitlenin sağ oylar üzerine oturduğunu da net bir biçimde görmüştür.²⁰³ Partinin kurucu kadrolarına bakıldığında, muhafazakar yanı ağır basan bir özellik taşıdığı açıkça anlaşılmaktadır. Levent Köker'in de belirttiği gibi, ANAP'ın kurucu genel başkanı Turgut Özal'ın, Süleyman Demirel önderliğindeki Adalet Partisi ile olan yakınlığı ve 1977 Genel Milletvekili Seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden aday olarak politikaya atılmış olması, Özal'ın siyasi çizgisinin merkez sağa yakın fakat, muhafazakar yanı ağır basan bir özellik taşıdığını ortaya

²⁰³ Kahraman, 1995, s. 179-180.

koymaktadır.²⁰⁴ 1982 Anayasasının bir ürünü olarak ortaya çıkan ANAP, serbest piyasa ekonomisi, girişim özgürlüğü, devletçiliğin terk edilmesi, yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi yeni sağ görüşleri, islamcı-muhafazakar bir görüntüyle birlikte savunarak iş başına gelmiştir. “Enflasyon ve işsizliğin ortadan kalktığı bir yapı sözü veren ANAP, asayişin sağlandığı bir toplumsal barış ortamı vaadinde de bulunmuştur.”²⁰⁵

Söz konusu hedefler doğrultusunda, bir dizi uygulama başlatan parti, kriz sonrası durumdan da yararlanarak, birbirinden farklı talepleri dile getiren toplumsal kesimlerin duyarlıklarına hitap etmeye çalışmıştır.²⁰⁶ 12 Eylül öncesi ideolojik kutuplaşmanın, milliyetçi, islamcı, liberal ve sosyal demokrat kanatlarını aynı çatı altında bir araya getirme iddiasında olan ANAP bunu, ellerin baş üzerinde birleştirilmesiyle verilen parti selamıyla simgeleştirmiştir.²⁰⁷

Ümit Cizre Sakallıoğlu’na göre ANAP’ın önemi, 1970’li yılların dört siyasi eğilimini, yeni liberalizmin ortodoksisine uyarlanmış bir biçimde bünyesinde birleştirmesindedir. Sakallıoğlu ANAP’ı, ideolojik görünmemeye özen gösteren, pragmatik ve modernleşmeden yana ancak; geleneksel değerlere saygılı, Kemalist umdelere değil, serbest piyasaya bağlı bir bürokrasiye yaslanan ve muhafazakar

²⁰⁴ Özal’ın Türkiye’de merkez sağın güçlü temsilcisi Adalet Partisi ile olan geçmiş bağlantısının yanı sıra, ANAP’ın yerel örgüt birimleri üzerinde yapılmış bir araştırmada ilginç bulgulara rastlanmaktadır. Üstün Ergüder’in 1983-89 dönemini ele alan araştırmasına konu olan 203 ANAP’lıdan 106’sı (yüzde 52,2’si), 1980 öncesi siyasi partilerin yerel örgütlerinde görev almışlardır. Bunlardan, yüzde 73’ü Adalet Partisi, her biri yüzde 8,7 oranında olmak üzere, yüzde 17,4’ü ise Cumhuriyet Halk Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi mensubudur. Bu durum, 12 Eylül askeri darbesinin 1980 öncesi siyasi partileri kapatması ve bunların üst düzey yöneticilerine siyaset yasağı koymasının normal bir sonucu olarak görülebilir. Ancak, ANAP’ın Türkiye’deki seçmen kitlesinin siyasi eğilimlerinden hangisine öncelik tanıdığı da, yine bu tablodan çıkarılabilecek bir sonuçtur. (Levent Köker, “Anavatan Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl Biterken**, Cilt 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1253.)

²⁰⁵ Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Partimonializm ve İstikrar”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu - Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 488.

²⁰⁶ Çaylak, 1996, s. 473.

²⁰⁷ Köker, a.g.m., s. 1254.

kitleleri merkezci bir anlayış etrafında sistemle bütünleştirmeyi hedefleyen bir parti olarak nitelemiştir.²⁰⁸ Bu çerçevede, ANAP'ın yeni sağ hegemonik projesinin toplumsal tabanını, kapitalizmin küreselleşme sürecine uyarlanan sermaye kesimlerinin ve 1960'ların toplumsal radikalizminin yol açtığı gelişmelerden rahatsız olan muhafazakar bir çoğunluğun oluşturduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak, “proje söylemindeki anti-devletçi, bireyci ve sivil toplumcu vurgular yoluyla, refah devletinin bürokratik müdahalelerinden şikayetçi olan toplumsal kesimlerin desteği sağlanmıştır.”²⁰⁹

Özkazanç'ın da belirttiği gibi, ANAP'ın 12 Eylül yönetimi tarafından desteklenmesini sağlayan stratejilerden biri, eskinin reddedileceğine dair verilen ‘teminat’ ve 24 Ocak'ın mimarına karşı gösterilen dış desteğin sık sık anımsatılması olmuştur.²¹⁰ Boratav'a göre, söz konusu dış destek, IMF ve Dünya Bankası'nın kendi reçetelerini uygulayarak başarılı olan bir ‘örnek ülke’ye ihtiyaç duymalarından kaynaklanmıştır. Bu anlamda, ‘örnek ülke’ olarak Türkiye’yi seçen beynelmilel sermayenin üst organları, geliştirilen politika modelinin ‘başarısını’, ülkeye yaptıkları yüksek kaynak aktarımlarıyla göstermiştir.²¹¹

²⁰⁸ Ümit Cizre Sakalhoğlu, “Türkiye’de Yeni Sağ, Siyasallaşma, Meşruiyet ve Sivil Toplum İlişkisi: Hayaller ve Gerçekler, **Toplum ve Bilim**, (68), 1995, s. 68.

²⁰⁹ Özkazanç, 1996, s. 1218.

²¹⁰ a.g.m., s. 1220.

²¹¹ Boratav, 2004, s. 161.

2.2.2.1. ANAP'ın Ekonomi Politikası

İlk önemli uygulamalarını ekonomik konular üzerine yoğunlaştıran ANAP'ın ekonomi politikası, 24 Ocak kararları ve bunların geliştirilmesi üzerine kurulmuştur. Kamuoyuna 'olmazsa olmaz' tek yol biçiminde sunulan 24 Ocak programı genel olarak; devletin küçülmesi, sosyal güvenlik harcamalarının kısılması, devlet işletmelerinin özelleştirilerek elden çıkarılması, özel işletmelerin karlarını maksimize edecek yeni düzenlemelere gidilmesi ve küçük bir azınlığın büyük bir sermaye hacmini kontrol etmesi gibi tedbirlerden oluşmuştur.²¹² Uygulanan politikaların temelinde yatan bir başka unsur da, işçi haklarının askıya alınması ve işgücünün olabildiğince düşük ücretle çalıştırılmasıdır. ANAP iktidarı döneminde, yasal düzenlemeler yoluyla işçilerin hak ve özgürlükleri sınırlanmış, örgütlü uğraşları engellenmiştir. Bu anlamda, işçi hakları ya da sendikal haklar denilen demokratik süreçler, tümüyle ortadan kalkmıştır.²¹³

Arslan Başer Kafaoğlu'na göre, Özal'cı ekonomi politikaları temelde, üretime boş vermiştir. Bir başka deyişle, Özal yönetimi ülkeye üretimin azalmasına hiç aldırmayan, sadece kar elde etmenin yeterli olduğunu telkin eden bir ekonomi politikası yerleştirmiştir.²¹⁴ Bu dönemde, kur politikası yoluyla ihracat sektörünün özendirilmesi hedeflenmiş,²¹⁵ korumacılıktan vazgeçilerek dış ticaret libere edilmeye çalışılmıştır. İç pazarın yabancı mallara açılması içinse, gümrük vergilerini azaltma yoluna gidilmiş²¹⁶ ve kamu kesimi, sermaye hareketleri serbestisinin gelişimini

²¹² Kahraman,1995, s. 173.

²¹³ Kepenek, 1987, s. 80

²¹⁴ Arslan Başer Kafaoğlu, **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1994, s.114.

²¹⁵ Ekzen, 1984, s. 170.

²¹⁶ Kepenek, a.g.e., s. 6.

sağlamaya dönük biçimde yeniden düzenlenmiştir.²¹⁷ Öte yandan, ekonominin döviz üretebilir güce kavuşturulması amacıyla, döviz taşımak suç olmaktan çıkartılmış ve serbestçe kullanılabilir hale getirilmiştir. Belirli kaynaklar toplanarak, bütçe sistemi dışında uygun görülen alanlara hızlı kaynak aktarımını mümkün kılan fon mekanizması da bu dönemde atılan adımlardan biri olmuştur.²¹⁸

Dünya Bankası ve IMF önerileri doğrultusunda uygulamaya konulan yeni sağ politikaların sanayileşmeyi engelleme yönünde iş gördüğünü vurgulayan Kepenek, 24 Ocak kararlarının Türkiye'deki sanayileşme sürecini en aza indirdiğinin de altını çizmiştir. Kepenek'e göre, bu öneriler her zaman ekonomik bunalımı önleme gerekçesine dayandırılmıştır. Ancak, gelişmiş kapitalist ülkelerin pazar sorunu göz önüne alındığında, uluslararası kuruluşların Türkiye'nin ülkelerarası işbölümündeki yerini; tarım, küçük sanayi, turizm gibi alanlarla sınırlı tutmayı öngördüğü söylenebilir.²¹⁹ Bu anlamda, Dünya Bankası ve IMF'nin istekleriyle, 24 Ocak kararları arasında tam bir uyumluluk hali söz konusudur.

Kuşkusuz bu uyumun nedeni, söz konusu ekonomik programın uygulanabilmesi için yüklü bir dış krediye duyulan ihtiyaçtır. Dış krediyi bulabilmenin yolu ise, IMF'den geçmektedir. Denilebilir ki, dış borç alabilmek 24 Ocak'ın varlık nedenlerinden biridir ve bunun sağlanması için de, dış alımın serbest bırakılması ve ülkenin yabancı malların pazarı durumuna getirilmesi şarttır.²²⁰ Bu çerçevede, Kahraman'ın da vurguladığı gibi, Özal'ın 24 Ocak'la uygulamaya koyduğu program, gizliden gizliye burjuvaziye yetkinliğini teslim eden, ona gücünü

²¹⁷ T. Güngör Uras, **Ekonomide Özal'lı Yıllar: 1980-1990**, İstanbul, AFA Yayıncılık, 1993, s. 24.

²¹⁸ Oya Ayman Büber ve Mine Söğüt, "Siyaset Merdivenleri ve Özal", **Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi**, İstanbul, Tempo Kitapları, 1993, s. 53-55.

²¹⁹ Kepenek, 1987, s. 69.

²²⁰ a.g.e., s. 47-50.

anımsatan, onu uluslararası bir konuma yerleştirmeye çalışan ve elinde tuttuğu sermayeyi kamunun denetiminden uzaklaştırması için olanaklar sunan bir dizi öneridir.²²¹ Yani, 1980’li yıllarda burjuva ideolojisi, toplum hayatına önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar egemen hale gelmiştir.²²² Bu anlamda ANAP iktidarının, “yalnızca burjuvazinin kendisini ayakta tutabilmesine olanak verecek, burjuvazinin devlet tekelinden ve denetiminden kendisini soyutlamasına yol açabilecek, dolayısıyla da kendi özgürlüğü içinde daha da gelişmesine zemin hazırlayacak bir liberalleşmeden yana olduğunu”²²³ söylemek yanlış olmayacaktır.

Demokrat Parti ve Adalet Partisi’nin belli bir noktaya kadar getirdiği fakat liberalleştiremediği burjuvaziyi bu aşamaya taşıma misyonunu üstlenen ANAP, Türk burjuvazisinin 1980’lerdeki uluslararasılaşma sürecindeki siyasal örgüt olmuştur.²²⁴ Buna göre ANAP, iletişim teknolojisinde alınan yolda²²⁵ ve yasal düzenlemelere yönelik attığı adımlarda, hep aynı güdüyle (burjuvazinin güçlenebilmesi ve sermayenin biraz daha etkinleşebilmesi için, klasik devlet yapısından gelen sorunları ortadan kaldırmak) hareket etmiştir.²²⁶ Yani, ANAP’ın Türk burjuvazisi açısından önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

²²¹ Kahraman, 1995, s. 168.

²²² Boratav, 2004, s. 156.

²²³ Kahraman, a.g.e., s. 180.

²²⁴ a.g.e., s. 181.

²²⁵ Bunun en keskin örneği medyalar, özellikle de televizyondur. Televizyonun çok kanallı hale getirilmesi, sansür gerçeğini adeta kendiliğinden işlevsiz ve anlamsız bir kavrama dönüştürmüştür. Ayrıca, devlet denetiminin mümkün olduğunca en aza indirgenmek istenmesi, medyalar üstünde de bu olgunun denetimini ortadan kaldırma düşüncesini uyandırmış, sonuçta özel televizyon kurma çabaları gündeme gelmiş ve kurulmuştur. (a.g.e., s. 181.)

²²⁶ a.g.e., s. 183.

2.2.2.2. ANAP'ın İdeolojik ve Siyasal Söylemi

1983 seçimlerinde, dört eğilimi birleştirme iddiasıyla yeni bir siyasal kimlik oluşturmaya çalışan ANAP; uzlaşma ve hoşgörüyü savunan, ekonomik sorunları kararlı ve istikrarlı bir icraatla çözeceğini vaat eden, yüzü ileriye dönük ve yenilikçi bir 'pozitif' söylem geliştirmiştir.²²⁷ Buna göre, 1980 sonrasındaki politik yaşamı biçim ve içerik olarak belirleyen başlıca iki olgu, 'yumuşama' ve 'icraat' kavramlarıdır.²²⁸ Özellikle, 'orta direğin'²²⁹ desteğini almaya yönelik toplumsal ve ekonomik sorunların vurgulanması, ANAP'ın 'sivil' imajını pekiştirmiştir.²³⁰ Kuşkusuz, bu sivil imajın oluşturulmasında, Özal'ın farklı kişilik yapısının etkisi de büyüktür.

Orhan Tokatlı'nın da vurguladığı gibi, geleneksel devlet ciddiyetinden uzak tavırları ve medyaticliği ile Özal, hukuk, diplomasi, makam, konuşma üslubu gibi protokollere hiç bir biçimde riayet etmemiş ve günlük yaşantısını politikada da aynen uygulayan bir siyasetçi olarak tarihe geçmiştir. Bu anlamda, 'halk tipi politikacı' örneği veren Özal, "bir elinde mısır öbüründe dondurma, şortla, ayağında tokyolar, Bodrum sokaklarında dolaşan bir başbakan imajı çizmiştir. Özal, bu bilinçli tutum ve davranışlarıyla, eski politikacı tipinin tam tersi olduğu mesajını vererek, şablonlara uymamaya kararlı olduğunu göstermiştir."²³¹ Geleneksel devlet anlayışına göre

²²⁷ Özkazanç, 1996, 1221.

²²⁸ Nilüfer Göle, "80 Sonrası Politik Kültür", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu - Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 509-513.

²²⁹ 'Orta direk' deyimini, ANAP tarafından, genel olarak toplumun dar gelirli kesimlerini kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır.

²³⁰ Özkazanç, a.g.m., s. 1221.

²³¹ Orhan Tokatlı, **Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özal'lı Yılları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s. 110-113.

yadırganan bu siyaset tarzı Özal'a, yeni sağın hegemonik gücünü kullanmasında büyük katkı sağlamıştır. ANAP'ın hala Özal'la özdeş tutulması ise, lider merkezli bir yeni sağ parti retoriğini ifade etmektedir.²³² Diğer taraftan, ANAP'ın ideolojik ve siyasal söylemindeki bir başka unsur, ürünü olduğu 12 Eylül askeri darbesini giderek azalan dozlarda da olsa meşru görmesidir.²³³ 1987 yılında gerçekleştirilen ve 1980 öncesinin siyasi kadrolarına ilişkin yasakların kaldırılmasıyla ilgili referandumda ANAP'ın gösterdiği tavır, bu konuda belirleyici bir nokta olarak görülebilir.²³⁴

“Özellikle Özal'ın belirleyici olduğu bu tavrıda; 1980 öncesi siyasi kadroların Türkiye'de ANAP'ın öncülük ettiği 'yenilikçi', 'dönüşümcü' atılımlara engel olacakları, ANAP'ın yerleştirmeye çalıştığı uzlaşmacı siyaset yapma anlayışına zarar verecekleri, bu eski kadroların Türkiye'nin geleceğine ilişkin olarak ANAP'a alternatif bir vizyon taşımadıkları ve ANAP'ın alternatifsizliği gibi temalar ön plana çıkartılmıştır. ANAP'ın siyasi yasakların kaldırılmasına karşı çıkması, bu yasakları getirerek kendi önünü açmış olan 12 Eylül uygulamalarını doğrudan olmasa da, onayladığı anlamını taşımaktadır.”

ANAP'ın iktidarıyla başlayan dönem, Türkiye için gerekli görülen ekonomik yenilenmenin gerçekleştirileceği bir 'geçiş dönemi' olarak görülmüştür. ANAP, ekonomik yapıdaki dönüşümün zamanla siyasal ve kültürel yapıyı da dönüştüreceğini vurgulamış,²³⁵ yaşanan geçiş dönemi nedeniyle de, politika ve hukuk gibi konuların ele alınamadığı izlenimi vermeye çalışmıştır.²³⁶

²³² Ersoy, 2002, s. 58

²³³ Örneğin, 1983 Seçim Beyannamesi'nde, 'bölücülük, anarşi ve terör sonucu büyük bir tehlikeye sürüklenmiş olan ülkenin, 12 Eylül askeri darbesiyle kurtulduğundan' söz edilmektedir. (Köker, 1996, s. 1254.)

²³⁴ a.g.m., s. 1254.

²³⁵ Veysel Bozkurt, "Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal", **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 187.

²³⁶ Taha Parla, **Demokrasi, Anayasalar, Partileri ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi**, İstanbul, Onur Yayınları, 1986, s. 161.

2.2.2.3. ANAP ve Muhafazakarlık

Parti örgütünün genellikle muhafazakar kanadın denetiminde kalmasını yeğleyen Özal,²³⁷ söylemini muhafazakarlığın tutuculuk anlamına gelmediği üzerine oturtmuştur. Yani, bu dönemde muhafazakarlık, çağa uygun olan örf ve adetlerin korunması ve çağa uygun şekilde yeniden yorumlanması şeklinde savunulmuştur.²³⁸ Diğer taraftan, islami kesim bu dönemde güçlenmiş, örgütlenmiş ve yeni boyutlar kazanmıştır. Berdal Aral'a göre bunun nedeni, Özal'ın kendisini, modern bilim ve bilginin dinsel hoşgörüyü harmanlanması neticesinde oluşacak bir islami yeniden doğuşun, Türkiye'deki 'ateşleyicisi' gibi görmesinden kaynaklanmıştır.²³⁹

Dini cemaat ve grupların varlığını demokrasinin gereği olarak gören Özal, din ve vicdan özgürlüğü olmadan, düşünce özgürlüğünün de anlamsız olacağını iddia etmiş ve Batıda olduğu gibi, dini örgütleri diğer sivil toplum örgütleriyle aynı çerçevede değerlendirmiştir.²⁴⁰ Bu anlamda, Özal'ın dini grup ve cemaatlere bakışının, Kemalist gelenekten farklı radikal bir değişim olarak ortaya çıktığı söylenebilir. "Özal döneminde dini grupların faaliyet alanları genişlemiş, o zamana kadar gizli yönetilen pek çok faaliyet açıkça yapılmış ve dini kesim, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda boy göstermeye başlamıştır."²⁴¹ Kahraman'ın da belirttiği şekilde, toplumsal alana bu derece yoğun giren islami ve muhafazakar motiflerin²⁴²

²³⁷ Cemal, 1989, s. 191.

²³⁸ Özkazanç, 1996, s. 1221.

²³⁹ Berdal Aral, "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Ya da Kopuş", **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 226.

²⁴⁰ Muhittin Ataman, "Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm", **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 359.

²⁴¹ a.g.m., s. 359.

²⁴² Özal döneminde, geleneksel İslami ve Türkçü motifler, liberal ve modern motiflerle birlikte kamusal alanda daha görünür bir hal almıştır. Örneğin, bu dönemde MEB, 1930'lu yıllarda üretilen Türk Tarih Tezine uygun tarih anlayışını, daha milliyetçi-muhafazakar bir anlayışla gözden geçirmiş ve ders kitaplarını buna uygun olarak yeniden hazırlatmıştır. (Şaban Çalış, "Hayaletbilimi ve Hayali

arka planında, küresel düzeydeki yeni muhafazakarlık düşüncesi yatmaktadır. Kahraman, bu dönemde ‘din ve cemaat ruhu’nun görülür şekilde yaygınlaşmasını, ekonomik ve sosyo-politik bir çerçeve çizerek, şöyle açıklamaktadır:²⁴³

“Söz konusu dönemde, dünya bazında ortadan kaldırılan sosyal güvenlik sistemi, kitlelerin boşlukta kalmasına neden olmuş ve onlara, ‘din ve cemaat ruhu’ sahip çıkmıştır. 1980’li yıllarda uygulanan ekonomik reçeteler, ülkede dinsel yaklaşımların etkinleşmesine neden olmuştur. Devlet, kapitalistlerin boyunduruğu altına girmiş, onların dikte ettiği reçeteleri uygulamaya koymuş ve sosyal güvenlik sisteminden vazgeçerek, geniş halk kitlelerini bir tarafa bırakmıştır. Devletten umudunu kesen, işsizliğe ve yoksulluğa bilinçle tutsak edilmiş kitleler, bu durum karşısında yeni çıkış yolları aramak gereğini duymuş, sonuç olarak da, kendi aralarında örgütlenmiş ve devletin sağlamadığı olanakları, kendi aralarında yarattıkları ‘cemaat ruhunun dayanışmasıyla’ oluşturmaya çalışmıştır.”

2.2.2.4. ANAP, Kültür ve Demokrasi

Demokrasiye ve demokratikleştirmeye yaptığı vurguya rağmen yeni sağ ideoloji, Köker’in de belirttiği şekilde, özgürlük, eşitlik ve katılım gibi temel demokratik değerleri gereğince değerlendirme yeteneğinden yoksundur. Bu anlamda, demokrasiyi basitçe bir hükümet kurma yöntemi olarak gören ANAP’ın, kültürel alanda öne çıkardığı ‘milli ve manevi değerlere bağlılık’ söyleminin, temel demokratik değerlerin uzantısı olan çoğulculuğun sınırlarına da işaret ettiği

Kimlikler: Özal, Balkanlar ve Neo-Osmanlılık!”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 395.) Bu dönemde, islami medyada bir patlama yaşanmış ve gerçekte bir meslek okulu olması gereken İmam Hatip Okulları, eğitim sisteminin ana parçalarından biri haline gelme eğilimi göstermiştir. (Cemal, 1989, s. 167.)

²⁴³ Kahraman, 1995, s. 175-176.

söylenbilir.²⁴⁴ Hasan Cemal'in de vurguladığı gibi, kültürel alanda bireyci, rekabetçi ve eşitsizlikçi söylemler geliştiren Özal; parti, hükümet ve parlamento çalışmasını dışlayarak, konutunda kendi üstüne odaklanan bir tek adam yönetimi kurmuştur. Bu da, Özal'ın demokrasi kültürünün ne denli yüzeysel olduğunu gösteren en çarpıcı örneklerden biridir.²⁴⁵

ANAP, kültür politikası söz konusu olduğunda, islami öğelerin ağırlık taşıdığı bir gelenekselcilik anlayışıyla hareket etmiştir. “Millet kavramını Türk-islam sentezine uygun bir çerçeveye oturtarak yeniden kurma girişimi, ANAP söyleminde ek bir unsurla birlikte yer almıştır. Bu ek unsur, ANAP ideolojisinin sunumunda, dinin ve dini örgütlenmelerin (tarikatlara) sivil toplumun en önemli öğelerinden biri olduğu şeklinde vurgulanmıştır.”²⁴⁶ Bireyin parayla özdeşleşen boyutunu ön plana çıkararak, kültürel boyutu bir yana bırakan Özal'a göre birey, “önce para boyutuyla varolacak, sonra kültür ve demokrasi boyutları ortaya çıkacaktır. 1980'ler bu olgunun tanığıdır ve bu dönemde, her türlü ölçüyü aşan ‘köşe dönmeçiliğe’ karşılık, çarpıcı bir kültürsüzleşme süreci yaşanmıştır.”²⁴⁷

Köker, ANAP'ın ‘dine inanan, devletine de bağlı olur’ anlayışıyla, itaatkar bir toplum ve ‘dini gelenek ağırlıklı bir kültürel kimlik’ yaratma amacında olduğundan bahsetmektedir. Bu dönemde devlet, toplum tarafından beklenen dini hizmetleri bizzat üstlenmiştir. Bu anlamda, demokratik görünümlü bir söylem içinde geliştirilen ‘hizmetkar devlet’ anlayışı, kültür politikasına, ‘devletin dini konularda destek verici şekilde devrede kalması’ olarak yansımıştır.²⁴⁸

²⁴⁴ Köker, 1996, s. 1255.

²⁴⁵ Cemal, 1989, s. 350.

²⁴⁶ Köker, a.g.m., s. 1255.

²⁴⁷ Cemal, a.g.e., s. 114.

²⁴⁸ Köker, a.g.m., s. 1255.

Bunlara ek olarak, askeri yönetimin koymuş olduğu siyasal yasakların referanduma götürülmesi ve yasakların devamı için ‘hayır kampanyası’ açılması,²⁴⁹ seçim sistemiyle ilgili mevzuatla kolayca oynanarak ANAP lehine düzenlemeler yapılması, sivil toplum örgütlerinin ve sendikaların siyasal sürece katılmaları karşısında olumsuz tepkiler gösterilmesi ve 1982 Anayasası ile 12 Eylül hukukunun demokratikleştirilmesi yönünde ciddi adımların atılmayışı,²⁵⁰ Özal ve partisinin demokratikleşme sürecinde oynadığı rolün ne kadar sınırlı olduğunu göstermesi bakımından vurgulanması gereken unsurlardır.

Sonuç olarak, bu noktaya kadar çizilen genel çerçevede, yeni sağın ortaya çıkışı, gelişimi ve temel nitelikleri, hem ulusal hem de uluslararası bağlamını içerecek şekilde ayrıntılarıyla sunulmuştur. Böylece, Türk ekonomisinin yapısal sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, kamuoyuna ‘tek yol’ şeklinde sunulan politikaların gerçekte hangi çıkarlara hizmet ettikleri ve uluslararası sermaye merkezlerinin üçüncü dünya ülkelerine önerdikleri yeni sağ reçetelerle, ülke ekonomileri üzerindeki egemenliklerini tam anlamıyla hangi biçimlerde gerçekleştirdikleri ortaya koyulmuştur.

Türkiye’de 12 Eylül askeri müdahalesi ile başlayan ve ANAP iktidarıyla devam eden süreçte, ekonomik, siyasal ve toplumsal boyutta yaşanan yapısal dönüşümler net bir biçimde sergilenmiş ve yeni sağın Türkiye’ye özgü gelişim süreci değerlendirilmiştir. Yapılacak çözülemeye yönelik olarak, ANAP’ın siyasal ve ideolojik söylemi ile muhafazakarlık, kültür ve demokrasi kavramlarına bakış açısı ele alınmış ve böylece, yeni sağa dair söylemsel öğeler ve ilkeler genel hatlarıyla çizilmiştir.

²⁴⁹ Cemal, 1989, s. 350.

²⁵⁰ Köker, 1996, s. 1257.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYA ARAŞTIRMALARINDA İDEOLOJİ, DİL, ANLAM VE SÖYLEME YÖNELİK ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

3.1. ALTHUSSER VE GRAMSCI'DE İDEOLOJİ

İdeoloji kavramına farklı bakış açıları getirerek, medya çalışmalarını belirgin şekilde etkileyen Gramsci ve Althusser, metne ilişkin çözümlenmelerde eleştirel yaklaşımın²⁵¹ gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Özellikle de, yapısalcı Marksist bakış açısını dilbilimsel gelişmelerin ışığında tekrar ele alarak ideoloji, dil ve özne sorununu dinamik ve bütüncül bir yaklaşımla tanımlama eğilimindeki kültürel çalışmalar alanında,²⁵² bu iki düşünürün görüşlerinden sıklıkla yararlanılmıştır.

Öncelikli olarak, yönetici sınıfın yapıları ve toplumsal ilişkiler sürecini geniş bir şekilde denetlediğini savunan Marksist bakışın²⁵³ öneminin yadsınmaması gerektiği belirtilmelidir. Ancak, ideoloji ve medya arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı bir perspektifte incelenmesi noktasında, klasik Marksizm'deki olumsuz/negatif ideoloji kavramı,²⁵⁴ yeteri kadar somut bir çerçeve çizememektedir.

²⁵¹Kökenleri Marksizm'e uzanan ve Frankfurt Okulu eleştirel kuramından yapısalcı medya çalışmalarına, klasik Marksizm'in ekonomi politik yaklaşımından kültürel çalışmalara kadar çeşitlenen eleştirel yaklaşımların ortak noktası, ideoloji ve medya arasındaki ilişkiye odaklanmalarındır. Bunun nedeni ise, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıfın elinde bulunan iktidarı, kendi çıkarlarının devamlılığı için düzenlenen devlet mekanizması aracılığıyla, baskıcı ya da rıza kazanıcı bir şekilde uygulanan merkezi bir kavram olarak ele almalarıdır. (Dursun, 2001, s. 19-21.)

²⁵²Ayşe İnal, **Haberi Okumak**, İstanbul, Temuçin Yayınları, 1996, s. 42-43.

²⁵³Dursun, a.g.e., s. 82.

²⁵⁴Klasik Marksizm'de ideolojiler yanlış bilincin biçimleridir. Yani, popüler ancak yanıltıcı inançların, statükoyu meşrulaştırmak ve işçilerin gerçek sosyo-ekonomik durumlarını gizlemek için, yöneten sınıf tarafından aşılmasıdır. Bu olumsuz ideoloji kavramı, terimin siyasi kullanımlarında 'yanlış, yanıltıcı ve aldatıcı inançlar sistemi' olarak kullanılır. (Teun Van Dijk, "Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım", **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, çev. Nurcan Ateş, hazırlayan: Barış Çoban-

Bu anlamda, Gramsci ve Althusser'in ideoloji nosyonuna getirdikleri farklı bakış açılarının önemi bir kez daha vurgulanmalıdır. Her iki düşünür de, ideoloji kavramını üstyapı ve onun pratikleri içinde konumlandırmıştır. Gramsci, önceleri soyut olarak nitelendirilen ideoloji kavramına maddi bir varoluş kazandırmış, Althusser de Gramsci'nin çalışmaları ışığında görüşlerini geliştirmiştir.

İletişim alanına katkılarıyla Althusser'in öncesinde yer alan Gramsci'nin temel sorunsalı, kapitalizmin devletin baskı ve şiddet içeren boyutuna rağmen, bu baskıyı nasıl meşrulaştırdığı ve görünmez kıldığıdır. Gramsci'nin ilgisi bir anlamda kapitalizmin, sivil toplum alanında kitlelerin onayına dayalı bir entelektüel ve moral egemenliği nasıl olanaklı kıldığı üzerinedir.²⁵⁵ Bu çerçevede, Gramsci'nin görüşlerinin odak noktasını, 'hakim sınıfın egemenliğini sürdürmek için genel olarak zora başvurmaması' oluşturur. Yani Gramsci, zora dayalı bir iktidar yerine bunu görünmez hale getiren iktidar biçimlerinin altını çizer. Böyle bir iktidar şeklini de, hegemonya kavramıyla açıklar.

Gramsci'ye göre hegemonya, "bir yönetici gücün kendi egemenliği için, hükmettiği insanların rızasını alma biçimidir. Gramsci, ideoloji ve hegemonya arasındaki farkı belirtirken, ideolojinin zorla dayatılabileceği üzerinde durmuştur. Bu anlamda, hegemonya ideolojiyi kapsar ancak, ideolojiye indirgenemez."²⁵⁶ Serpil Sancar Üşür'e göre, Gramsci'nin hegemonya kavramı, hakim sınıfın kültürel ve moral egemenliğinin onaya (consent) dayalı olarak kurulmuş bir ifadesidir.

Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s. 16.) Larrain'e göre Marx, sınıf ideolojilerinin çoğulluğuna göndermede bulunmamış ve Engels ile birlikte daima burjuva ideolojisinin karşısında yer almıştır. Marx'tan sonraki dönemde, ideoloji kavramının yansızlaştırılması eğilimiyle birlikte kavram, bütün sınıfların politik düşünceleri ya da bakış açıları anlamında tanımlanmaya başlanmıştır. Lenin ile birlikte ideoloji, farklı sınıfsal çıkarları açıklayan kuramsal bir mücadele alanı olarak tasarlanmış ve yansız ya da daha olumlu bir içerik kazanmıştır. (Dursun, 2001, s. 25-26.)

²⁵⁵Serpil Sancar Üşür, **İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, Ankara, İmge Yayınları, 1997, s. 29.

²⁵⁶Terry Eagleton, **İdeoloji**, çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 163-164.

Dolayısıyla, iktidarın ideolojik süreçler boyunca zihinlerde kurulan ve onaya dayanan niteliklerini vurgulayan çözümlerinin önünü açması bakımından önemlidir.²⁵⁷ Öyleyse, hegemonya kavramı, ‘zora başvurmadan inşa edilen iktidarı ve rızayı sağlama biçimlerini içeren bir süreç’ olarak da tanımlanabilir.

Bu çerçeveden bakıldığında, egemen bloğun söz konusu rızayı sağlamak için bütün toplumsal pratiklerde etkili olması gerektiği söylenebilir. Terry Eagleton, hegemonya oluşturmanın, toplumsal yaşamda birisinin kendi dünya görüşünü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayması ve bu şekilde kendi çıkarlarıyla toplum çıkarlarını büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel önderlik kurması anlamına geldiğini belirtir.²⁵⁸ Bir başka deyişle, yönetici bloğun hegemonyası yalnızca siyasal düzeyi değil, toplumsal yaşam ve düşüncenin her yönünü etkiler.²⁵⁹ Buna göre hegemonyanın bu tanımı, ideolojinin yanı sıra kültürel, ekonomik ve politik kurtuluşların bu dinamik süreçteki önemini vurgular.²⁶⁰

Diğer taraftan, siyasi partiler, basın, aile, kilise, anaokulları gibi devlet ile ekonomi arasındaki bütün aracı kurumları içeren sivil toplum, Gramsci’nin çalışmalarında kullandığı ikinci anahtar kavramdır. Egemen bloğun sivil toplumu hangi biçimlerde hegemonyası altında tuttuğu üzerinde duran Gramsci, bu kurumların, bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıtlar olarak iş gördüğünü söyler.²⁶¹ Öte yandan Gramsci, yönetici bloğun diğer sınıflar üzerindeki hegemonyasını yitirdiğinde bile, bunların bağımlılığının sürmesini sağlayan baskıcı aygıtlar (polis ve ordu) üzerindeki denetimi sayesinde iktidarı elinde

²⁵⁷ Üşür, 1997, s. 28-37.

²⁵⁸ Eagleton, 2005, s. 168.

²⁵⁹ Stuart Hall, Bob Lubbley, Gregor McLennan, **Siyaset ve İdeoloji: Gramsci**, çev. Sadun Emrealp, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 13.

²⁶⁰ Eagleton’dan aktaran İnal, 1996, s. 60.

²⁶¹ Eagleton, a.g.e., s. 165.

tuttuğunu da belirtir.²⁶² Dolayısıyla, hegemonya kavramının Gramsci’de, hem sivil toplumla hem de devletle ilişkilendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gramsci, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişki bağlamında, iki tür iktidar ilişkisini vurgulamıştır: “Devletin zora ve siyasal egemenliğe yani, diktatörlüğe dayalı iktidar alanına karşılık, sivil toplum onayına dayalı hegemonya alanı. Devlet, burjuvazinin sömürülen sınıflara karşı baskı ve tahakküm uygulama alanı iken sivil toplum ise, kültürel yönlendirme ve gönüllü hegemonya alanıdır.”²⁶³

Bu anlamda, devlet de hegemonyanın kuruluşuna katılır. Gramsci’ye göre, sivil toplum ya da devlet, hegemonyanın örgütlenişinin ve temel sınıflardan birinin rıza yoluyla destek elde edebilme mücadelesinin araçlarıdır. Buna göre, sivil toplum organları ve bunların içinde yer alan basın da birer mücadele alanıdır.²⁶⁴ Mücadele pratikleri çerçevesinde ideolojinin sivil toplum alanında işlediği söylenebilir ve bu aynı zamanda hegemonyanın da alanını oluşturur.

Öyleyse sivil toplum, sınıfların güç için çekiştiği bir savaş alanıdır. Hegemonya burada uygulanmakta ve alt yapı ile üst yapı arasındaki ilişkilerin koşulları mücadele yoluyla burada ortaya konmaktadır.²⁶⁵ Bu çerçevede, Gramsci’nin hegemonya kavramı, “kapitalist sistemde yönetici sınıfın diğer müttefik sınıfları yanına alarak, karşıt ve tabi sınıf ya da sınıflarla arasındaki mücadele pratiği içinde ulaşılan ve nihai olarak da, sistemin bir bütün olarak yeniden üretimini olanaklı kılan bir ideolojik sentez anlamına gelmektedir.”²⁶⁶

²⁶² Gramsci, 1971’den aktaran Hall, Lubble, McLennan, 1985, s. 18.

²⁶³ Üşür, 1997, s. 28-36.

²⁶⁴ Dursun, 2001, s. 33.

²⁶⁵ Hall, Lubble, McLennan, a.g.e., s. 9.

²⁶⁶ Üşür, a.g.e., s. 34.

Gramsci'nin tasarımıdaki ideoloji kavramına bakıldığında, ideolojinin 'olumsuz' kullanımlarının reddedildiği görülür. Jorge Larrain da bu konuda, Gramsci'nin eleştirel olmayan olumlu duruşunun önemine dikkat çekmiştir: "Gramsci, ideolojinin Marksist gelenekteki anlamıyla ilişkilendirilen 'olumsuz değer yargısı'nı kabul etmez ve ideolojiyi bir mücadele sorunu olarak görür."²⁶⁷ Bu anlamda, Gramsci'ye göre ideoloji, "ekonomik düzeydeki ilişkilerin basit bir yansıması değildir ve ideolojiye tarihteki bir maddesel güç olarak yeni bir önem verilir."²⁶⁸ Buna göre ideoloji, ne fikirler sistemi ne de yanlış bilinç anlamına gelir. Dolayısıyla, Gramsci'yle birlikte ideolojinin, indirgemeci sorunsalından bir kopuş gerçekleştirdiği belirtilmelidir.²⁶⁹

"Gramsci'ye göre politik özneler sınıflar değil, karmaşık kolektif iradelerdir ve hegemonik bir sınıfın eklemlendiği ideolojik öğeler, zorunlu bir sınıf aidiyetine sahip değildir. Hegemonya, doğrudan hiçbir sınıfın maddi çıkarlarına indirgenemeyecek bir sentez konumudur. İdeoloji ise, katıksız sınıfçı ve kapalı bir dünya görüşü değildir. Gramsci, ideolojinin herhangi bir zorunlu sınıf aidiyeti olmayan öğelerin eklemlenmesiyle oluştuğu görüşündedir."

Aynı şekilde, Stuart Hall, Bob Lubbley ve Gregor McLennan da Gramsci'de ideolojinin, emekçileri sürekli olarak kandırmak ve böylece bu sınıfı önceden belirlenmiş tarihsel rolünü gerçekleştirmekten alıkoymak için, bir yönetici sınıf tarafından zorla kabul ettirilen bir 'aldatmaca' olmadığını vurgulamıştır.²⁷⁰

²⁶⁷ Michele Barrett, **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2004, s. 46-76.

²⁶⁸ Hall, Lubbley, McLennan, 1985, s. 6.

²⁶⁹ Laclau ve Mouffe, 1992'den aktaran Dursun, 2001, s. 33.

²⁷⁰ Hall, Lubbley, McLennan, a.g.e., s. 11-24.

“Egemen ideoloji, kendiliğinden yönetici sınıftan kaynaklanmaz. Genellikle yönetici bloğun bölümleri arasındaki güç ilişkilerinin bir sonucu durumundadır. İdeolojiler, temellerini maddesel gerçeklerde bulurlar ve kendileri de birer maddesel güçtür. Bu çerçevede ideoloji, ayrılmaz bir parçası olduğu toplumsal formasyon gibi karmaşık ve çelişkili bir kimliğe sahiptir. Gramsci’nin ideoloji kuramı, yönetici sınıf tarafından empoze edilen bir ideoloji kuramı olmadığı gibi, Lukacs’inkine benzer bir biçimde ‘kendiliğinden olma’ ve ‘heryerdeci’ de değildir. Gramsci ideolojiyi, ‘bir yaşanan ilişki’ biçiminde tanımlar.”

Bu anlamda denilebilir ki, “bir sınıfın hegemonyasını kurması kapitalizmin yapısal özelliğinden kaynaklanmaz. Bu, kapitalist yapıların ekonomik olarak temel olan sınıflara sunduğu bir ideolojik iktidar olanağıdır.”²⁷¹

Diğer yandan, Gramsci’nin devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiye odaklanması, ideolojinin işlevi üzerine yaptığı çalışmaları da etkilemiştir. Gramsci’ye göre, ideolojinin toplumsal bloğu birleştirici bir işlevi vardır. Buna göre ideolojiyi, “içerisinde ekonomik sınıf mücadelesinin yer aldığı yapıyı ve karmaşık üst yapılar alemini bir arada tutan, bir ‘sıva-harç’ olarak”²⁷² nitelendirir. Gramsci için ideolojinin gerçekliği, siyasal açıdan harekete geçme gücünde ve sonuçta tarihsel olarak gerçekleşmesinde yatar.²⁷³ Yani, kuramsal modelinin temeli, sivil toplum ve devlet arasında kurduğu ilişkiyi, ‘tarihsel blok kavramı’²⁷⁴ aracılığıyla hegemonya nosyonuna bağlamasına dayanır.²⁷⁵

²⁷¹ Üşür, 1997, s. 31.

²⁷² Hall, Lubblely, McLennan, 1985, s. 25.

²⁷³ Gramsci, 1971’den aktaran a.g.e., 1985, s. 10.

²⁷⁴ Tarihsel blok kavramı, hem ekonomik düzeyde sınıfların yerleştiği yapıyı hem de sınıfların ve sınıf bölümlerinin birleştiği siyasal düzeyi işaret etmektedir. (Gramsci, 1971’den aktaran a.g.e., s. 6.) Tarihsel blok, belli bir toplumsal momentte, maddi toplumsal pratikler (altyapı) ile çok sayıda olası ideolojik formlar arasından, siyasal/ideolojik mücadelenin (sınıf mücadelesi) belirlediği bilinçliliğin oluşturduğu, somut ve sadece bu belli tarihsel momente özgü bütünlüktür. Yani, belli bir maddi toplumsal pratik düzeyine tekabül edebilecek, sonsuz sayıda ideolojik form mevcuttur. (Üşür, a.g.e., s. 33.)

²⁷⁵ Hall, Lubblely, McLennan, a.g.e., s. 28.

İdeolojinin doğasında yer alan ‘ortak duyu’nun (common sense) inşası ise, Gramsci’nin işaret ettiği hegemonik stratejilerden biridir. Bu, yönetici sınıfın fikirlerinin ortak fikirler olarak kabul ettirildiği, ideolojik inşa sürecidir.²⁷⁶ Ortak duyu, “hegemonyanın sivil toplumda ideoloji aracılığıyla oluşturduğu, tüm bireylere özgü ortak bir kavrayıştır. Egemen ideoloji ile ortak duyu arasında hiyerarşik olarak sabit olmayan ilişkiler, ortak duyu içersindeki sınıf çelişkilerince yürütülür.”²⁷⁷ Başka bir deyişle, temel sınıf sadece ekonomik çıkarlarını temsil etmez. Tabi sınıfların çıkarlarını da birleştirecek bir ‘ortak çıkar’ yaratır. Bu, temel sınıfın uzun dönemli çıkarları açısından gereklidir. Üşür’ün de belirttiği gibi, hegemonyanın yaratılması, ortak iradeyi oluşturacak bir dünya görüşü yaratmak için ideolojik alanın dönüştürülmesidir.²⁷⁸

“Öznelerin kurulma pratiği olarak hegemonya, farklı sınıfların dünya görüşlerinin eklemlenmesidir ve yöneten sınıfla yönetilenler arasında bir tür ideolojik homojenliğin kuruluşudur. Egemen sınıf ile tabi sınıf arasındaki bu ortak çıkar ifadesi, genel, evrensel değerler olarak kendini sunar ve temel toplumsal sınıfın tabi sınıflar üzerindeki hegemonyasını yaratır.”

Bu çerçevede, Gramsci’yle birlikte ‘düşünce sistemleri’ olarak ideolojiden, ‘yaşanan, alışılmış toplumsal pratik’ olarak ideolojiye önemli bir geçiş yapıldığı²⁷⁹ belirtilmelidir. Gramsci ideolojiyi, “sadece sistematik siyasal bir ideoloji olarak oldukça rasyonel biçimiyle değil, aynı zamanda din, ortak toplumsal anlayış ve hatta

²⁷⁶ Fiske, 1990’dan aktaran Dursun, 2001, s. 32.

²⁷⁷ a.g.e., s. 32.

²⁷⁸ Üşür, 1997, s. 31-35.

²⁷⁹ Eagleton, 2005, s. 167.

folklor biçimiyle incelemiştir.”²⁸⁰ Böylece ideoloji, “statik bir tanımdan kurtulmuş ve toplumda her gün çeşitli biçimlerde yaşanan, her gün yeniden biçimlenen pratiğin bir parçası haline gelmiştir. Bu anlamda, hiçbir ideolojik kuruluşun nihai kalıcılığı yoktur.”²⁸¹

Diğer taraftan, devletin rolü ve ‘politik olan’ üzerine odaklanan yapısalcı yaklaşımların en önemli temsilcilerinden olan Althusser’in çalışmalarında da, Gramsci kuramının izlerini görmek mümkündür. Althusser, Marksizm’e bir epistemoloji getirmeye çalışmış ve Marksizm’i çağdaş yapısalcı kavramlarla yeniden kurgulamıştır.²⁸² Althusser’in ilgisi çok genelleyici bir biçimde, kapitalist devletin varlığını nasıl sürdürdüğüyle ilintilidir. Gramsci’ye benzer şekilde, çalışmalarında ideolojiye oldukça ağırlık vermesi nedeniyle, Marksizm’i yeniden düzenleyen görüşleri temsil ettiği de söylenebilir.²⁸³

David McLellan, yazılarının çoğunu belirsiz ve muğlak olarak nitelendirse de, ideolojiyi kurumsal bir çerçeveye ve gündelik pratiklere bağlaması bakımından, Althusser’in çalışmalarının önemine dikkat çeker.²⁸⁴ Althusser’de, ‘ideolojinin görece özerkliği’ (kendi içinde özgün belirlenme mekanizmalarına sahip olan anlamında) ve ‘üst belirlenim’ kavramlarına yapılan vurgu oldukça önemlidir.²⁸⁵ Dursun’un da belirttiği gibi, Althusser’in kuramında toplumsal bütünlük kavramı, klasik üst yapı ve alt yapı modeli ile ilişkilendirilmez. “Althusser, öncelikle toplumsal bütünlük içinde ekonomik, politik ve ideolojik olmak üzere farklı düzeyleri tanımlamıştır. Bu düzeyler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken, toplumsal

²⁸⁰ David McLellan, **İdeoloji**, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 33.

²⁸¹ Üşür, 1997, s. 38.

²⁸² Jean Piaget, **Yapısalcılık**, çev. Ayşe Şirin Okyayuz Yener, Ankara, Doruk Yayınları, 1999, s. 113.

²⁸³ Barrett, 1991’den aktaran Dursun, 2001, s. 28.

²⁸⁴ McLellan, a.g.e., s. 36.

²⁸⁵ Dursun, a.g.e., s. 28.

formasyonu tek belirleyenin, ekonomik düzey olmadığını belirtmiştir.”²⁸⁶ Bu anlamda, ideolojik düzeyin toplumsal sistemi yeniden üretme işlevine vurgu yapan Althusser, ideolojik, politik ve ekonomik düzeylerin birbiri karşısındaki görece özerkliğinden bahseder. Üşür’e göre, ideolojik ve politik alanın ekonomik düzey karşısında kazandığı görece özerklik konumu, Althusser modelinin ekonomik indirgemecilik sorununa duyarlılığının bir yansımasıdır.²⁸⁷

Görece özerklik durumu Althusser’e, “ideolojiyi maddi üretimin bir yansımasına indirgeyen ‘ideoloji ekonomizmi’ ile, onu toplumsal yaşamla hiçbir bağlantısı olmayan bir şey olarak gören ‘ideoloji idealizmi’ arasında yol alma olanağı sağlamıştır.”²⁸⁸ Öte yandan Althusser, belirlenim modellerine ağırlık vermesine olanak tanıyan, alternatif bir ‘üst belirlenmiş çelişkiler kavramı’ni öne sürmüştür.²⁸⁹ Üst belirlenim yaklaşımı, basitçe ekonomik ilişkiler tarafından belirlenmeyen, kültür ve ideoloji arasında bir ilişki modeli üretir.²⁹⁰

McLellan, Althusser’in ideolojinin yanlış olma olasılığıyla değil, gördüğü işlevle ilgilendiğini belirtir. Yani, Althusser ideolojiyi, insan zihninin bir ürünü olarak değil, insanların ne düşündüğünü belirleyen yarı maddi bir varlık olarak görmektedir.²⁹¹ Dolayısıyla, ideolojinin yanlış bilinç olarak tanımlanmasına da karşıdır. İdeolojinin işlevini, yeniden üretim kavramıyla ilişkilendiren Althusser’e göre, “bir üretim tarzının unsurları ve etkenleri, bizzat sürekli olarak üretilmeli ve yeniden üretilmelidir. Burada kast edilen, sırf biyolojik veya teknik olarak değil, üst

²⁸⁶ Dursun, 2001, s. 28

²⁸⁷ Üşür, 1997, s. 41.

²⁸⁸ Eagleton, 2005, s. 217.

²⁸⁹ Barrett, 2004, s. 69.

²⁹⁰ Althusser, 1994’ten aktaran Dursun, a.g.e., s. 30.

²⁹¹ McLellan, 2005, s. 34.

yapılar alanında gerçekleşen toplumsal ve kültürel olarak yeniden üretilmiştir.”²⁹² Althusser ideolojiyi, üst yapıda yer alan ve sınıf mücadelesi içinde temellenen bir temsil (representation) sistemi olarak açıklar.²⁹³ Yani, bireylerin gerçek dünya ile kurdukları ilişkiyi yaşama biçimlerini belirleyen bir temsiller bütünüdür.²⁹⁴ Althusser’in temsiller terimini kullanması, duruma bağlı olarak imgeleri, mitleri, düşünce ve kavramları tartışma olasılığını açık bırakır.²⁹⁵ Hall da, ideolojilerin temsil sistemleri olarak tarif edilmesinin, onların özsel olarak söylemsel ve göstergesel karakterini kabul etmek anlamına geldiğinin altını çizer.²⁹⁶

“Temsil sistemleri, dünyayı kendimize ve başkalarına temsil ettiğimiz anlam sistemleridir. Althusser’in temsil sistemlerinin önemli yönü, onların tekil olmamalarıdır. Herhangi bir toplumsal formasyonda, çok sayıda temsil sistemi bulunur. İdeolojiler, tekil fikirler aracılığıyla işlemezler, bunlar söylemsel zincirler halinde, anlamsal alanlarda söylemsel formasyonlarda işlerler. İdeolojik bir alana girip, herhangi bir temsil ya da fikri seçerseniz, bütün bir dizi yan anlamsal çağrışımlar zincirinin tetiğini çekersiniz.”

Althusser ideoloji kavramını, ‘ideoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi temsil eder’ şeklinde açıklamıştır.²⁹⁷ Buna göre, “ideolojide insanlar gerçekten de kendi varlık koşullarıyla ilişkilerini değil, kendi varlık koşullarını ‘yaşama tarzlarını’²⁹⁸ ifade ederler. Bu, hem gerçek ilişkiyi hem de

²⁹²Stuart Hall, “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar”, **Kitle İletişim Kuramları Okuma Parçaları**, der. ve çev. Erol Mutlu, A.Ü.İ.F., 1997, s. 138.

²⁹³Dursun, 2001, s. 29.

²⁹⁴Üşür, 1997, s. 47.

²⁹⁵Barrett, 2004, s. 121.

²⁹⁶Hall, a.g.m., s. 141-142.

²⁹⁷Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003, s. 89.

²⁹⁸Hall, Althusser’in yaşama sözcüğüyle biyolojik ya da genetik yaşamayı değil, kültür içinde anlam ve temsili deneyimleme yaşamını kastettiğini belirtir. İdeolojiyi bitirmek ve gerçek olanı yaşamak olanaksızdır. İdeoloji her zaman gerçek dünyadaki aynı nesneyi veya nesnel durumu farklı olarak tanımlayabilir. (Hall, a.g.m., s. 142.)

yaşanan hayali ilişkiyi içerir.²⁹⁹ Yani ideoloji, gerçekliğin yanılsamalı bir temsilinden ibaret değildir. Hall'a göre, yaşanan toplumsal varoluş koşulları ile onları deneyimleme biçimi arasında birebir ilişki olmadığı için, Althusser'in bu ilişkileri imgesel (hayali) olarak adlandırması gerekmektedir.³⁰⁰

Michele Barrett ise, gerçek ve imgesel olanın ayrımına ilişkin olarak; bu ilişkilerin gerçek toplumsal ilişkileri ve insanların bu ilişkiler içinde nasıl konumlandıklarını betimlemesi anlamında gerçek; tutucu ya da devrimci iradenin ideolojide ifadesini bulması anlamında da imgesel olduğunu söyler.³⁰¹ Bu çerçevede ideoloji, “psikolojik açıdan bakıldığında, bilinçdışı düzeyde ‘yaşadığımız’ bir imgeler, simgeler ve bazen kavramlar kümesidir. Sosyolojik açıdan bakıldığında ise, her zaman maddi kurumlara gömülü olan bir dizi maddi pratik ve ritüelden (oy verme, selamlama, diz çökme vb.) ibarettir.”³⁰² Eagleton da, Althusser'de ideolojinin bir gerçekliği betimlemekten çok; bir istek, bir umut ya da bir nostaljiyi ifade ettiğini belirtir. Bütün bu duygular da, zaman zaman şeylerin mevcut durumunu betimliymiş gibi görünen bir söylem içerisinde kodlanır.³⁰³

Bu çerçevede Althusser, toplumsal ilişkilerin anlam kazanmaları için sözde ve dilde temsil edilmeleri gerektiğini, anlamın da ideolojik veya kuramsal çalışmanın bir sonucu olarak üretildiğini vurgular.³⁰⁴ Buna göre özne; dil ve söylem içinde oluşur. “İdeoloji de bu süreçten ayrılamaz. Aileden okula, din kurumlarından medyaya tüm toplumsal kurumlar, ideolojinin taşıyıcılarıdır. Bu kurumlar öznel

²⁹⁹ Louis Althusser, **Marx İçin**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, İthaki Yayınları, 2002, s. 284.

³⁰⁰ Hall, 1997, s. 142.

³⁰¹ Barrett, 2004, s. 58.

³⁰² Eagleton, 2005, s. 211.

³⁰³ a.g.e., s. 42-46.

³⁰⁴ Hall, a.g.m., s. 138.

aracılığıyla var olurlar ve pratiklerinde hem özneleri, hem de ideolojiyi üretirler.”³⁰⁵

Dolayısıyla Althusser, ideoloji ve özneyi birbirlerini karşılıklı açıklayan kavramlar olarak kullanmaktadır. Bireyleri özneler olarak adlandıran ve seslenen ideolojinin işlevi, özneyi inşa etmektir. İdeolojinin eylemi de, öznenin kendisini özne olarak tanımasına olanak sağlayarak işleyen bir süreçtir.³⁰⁶

Althusser, öznelerin kendilerinin farkına toplumsal kategoriler içinde vardığını belirtir. “Seslenen olarak kendimizi fark edişimiz ve iletişime yanıt verişimiz içinde bizler, kendi toplumsal ve bundan dolayı da ideolojik inşamıza katılmaktayızdır.”³⁰⁷ Bu anlamda, insani varlıkları birer toplumsal özne olarak kuran, ideolojinin kendisidir. “İdeoloji, bu özneleri toplumdaki egemen üretim ilişkilerine bağlayan ve yaşanan ilişkileri üreten anlamlandırma pratiklerini düzenlemenin belirli bir yoludur. Buna göre ideoloji, bu tür ilişkilerin egemen iktidarla özdeşleşmesinden başlayarak, ona karşı muhalif bir tavır almaya uzanan bütün siyasi kiplerini kapsar.”³⁰⁸

Althusser’in, ideolojinin insanları özneler olarak çağırmasına ve bireyin söylemler içinde özneye dönüşme sürecine yaptığı vurgu önemlidir. Hem medya çalışmalarına katkısı bakımından, hem de bu çalışmada yararlanılan ideoloji kavramı açısından önemli olan bu görüş, Marksizm’in zayıf kaldığı özne sorununa yeni bir boyut getirmiştir.³⁰⁹

³⁰⁵ İnal, 1996, s. 60.

³⁰⁶ Barrett, 2004, s. 143.

³⁰⁷ Fiske, 1990’dan aktaran Dursun, 2001, s. 29.

³⁰⁸ Eagleton, 2005, s. 41.

³⁰⁹ Rosalind Coward & John Ellis, **Dil ve Maddecilik**, çev. Esen Tarım, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 125-131.

“İdeoloji, Marksist pratikte ayrıntılı olarak ilgilenilmeyen bir kavram olarak kalmış ve bir ‘fikirler sistemi’ olarak ele alınmıştır. Özne ise Marksizm’de, söz konusu fikirlerin taşıyıcısı olan ‘bilinç’ şeklinde ifade edilmiştir. Oysa ideoloji, her zaman fikirlerden daha fazla bir şeydir; özneleri, toplumsal ilişkilerle özgül ilişkilerde oluşturması açısından maddi bir güçtür. Temsillerin üretiminin, bu temsiller için zorunlu olarak öznelerin üretimini gerektirdiği fikri, Althusser tarafından gösterilmiştir.”

İdeoloji bireyleri; Türk, müslüman, öğrenci, asker, kadın, genç gibi özneler olarak çağırır. “Gündelik yaşamın maddi ritüelleri içindeki somut işlevinden dolayı her bir birey, bir özne olarak kendisinin farkına varmaktadır. Bir anlamda özneler, ritüeller içindeki pratikler aracılığıyla, adlandırma, ibadet etme, oy verme, vatani savunma gibi eylemlerle kendi özne konumlarının farkına varır.”³¹⁰ İdeoloji, bu şekilde bizi belirler ve kalabalık bir bireyler yığını içinden bizzat bize işaret edip çağırarak, bireysel özneler olarak var olmamızı sağlar.

Bu noktada ortaya çıkan ‘insanın söz konusu çağırışı nasıl tanıyıp karşılık verdiği sorunsalı’na karşılık Althusser, bizim aslında her zaman zaten özne olduğumuzu ileri sürer. Çağrışımın, çağrılacak kişi konusunda hemen hemen hiç yanılmadıklarını da vurgulayan Althusser, çağrılan kişinin, çağrılanın kendisi olduğunu her zaman bildiğini ifade eder.³¹¹ Bu iki düşünce, Althusser’in çalışmalarının eleştirilere hedef olan noktalarıdır.³¹² Rosalind Coward ve John Ellis, Althusser’i, insan öznesinin çelişkili olarak inşa edilebilmesi imkanını göz ardı

³¹⁰ Üşür, 1997, s. 45.

³¹¹ Eagleton, 2005, s. 204-206.

³¹² Eagleton’a göre biz, ‘her zaman-zaten’ bir özneysek, o zaman Althusser’in çağırma ‘anı’ üzerinde ısrar etmesinin bir anlamı yoktur. Bu anlamda çağırma, kullanışlı bir kurgudan öte bir anlam taşımaz. Buna ek olarak, Eagleton, ideolojik çağırma işinin değişmez bir biçimde nasıl başarılı olduğu sorunsalı üzerinde durur. ‘Öznenin çağırısını anlayamaz ve ona karşılık veremezsek ne olacak?’ sorusunu yönelten Eagleton, bir çok şekilde çağrılabilenimizi belirtir ve Althusser’in yaptığının, genel bir özdeşleşme zorunluluğuyla, özgül toplumsal rolleri benimsememizi birbirine karıştırmak olduğunu söyler. (a.g.e., 204-206.)

etmesinden dolayı eleştirerek, ideoloji çalışmasında kendi özgül özneliğini kuran özne formasyonunun analizinde, sadece psikanalizin yol aldığını vurgular.³¹³ İdeolojinin bireyleri özneler olarak çağırdığı görüşünü alıkoyan Hall'a³¹⁴ göre ise Althusser'in öznesi, öznenin kurulduğu bir konum ve kategoridir. İdeolojik söylemler, bizi söylem içindeki özneler olarak kurarlar. Bu anlamda özne, yaşayan tarihi bireylerle karıştırılmamalıdır.³¹⁵

İdeolojinin, ancak bir özne aracılığıyla ve somut özneler için var olduğunu söyleyen Althusser'e göre, "ideolojinin hedefi ancak özne sayesinde yani, özne kategorisi ve işleyişi sayesinde imkan kazanabilir. Özne kategorisi, her tür ideolojinin kurucusudur ve ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde somut bireylere somut özneler olarak seslenir."³¹⁶

Öte yandan, Gramsci'nin devlet ve sivil toplum ayrımından yola çıkan Althusser, 'devletin ideolojik aygıtları' ve 'devletin baskıcı aygıtları' olarak adlandırdığı ikili bir kavramlaştırmaya gitmiştir.³¹⁷ Bir ideolojinin, bir aygıtta ve onun pratiklerinde var olduğunu söyleyen Althusser'e göre, "ordu, polis ve mahkemeleri içeren devletin baskı aygıtları 'zor' kullanarak işleyişlerini sürdürürken; aile, okul, sendika, medya ve benzerlerinin oluşturduğu devletin ideolojik aygıtları, ideolojiyi kullanarak işler."³¹⁸

³¹³ Coward ve Ellis, 1985, s. 125-129.

³¹⁴ Larrain, 1995'ten aktaran Dursun, 2001, s. 35.

³¹⁵ Hall, 1997, s. 140.

³¹⁶ Althusser, 2003, s. 99-102.

³¹⁷ Devletin tek bir baskı aygıtı olmasına karşın, bir çok ideolojik aygıtı vardır. İdeolojik aygıtlar çoğul olarak var olurlar ve görece bağımsız bir maddi var oluşa sahiptirler. Devlet, devletin baskı aygıtı ile ideolojik aygıtlarının, devlet iktidarının altında bir araya gelmesidir. Devlet iktidarını ellerinde bulunduranlar, devletin baskı aygıtını kullanarak doğrudan, devlet ideolojisinin devletin ideolojik aygıtlarında gerçekleşmesi ile de dolaylı olarak, sınıf mücadelesi içinde etkin olurlar. (a.g.e., s. 54-117.)

³¹⁸ İnal, 1996, s. 59.

Ayşe İnal'ın da altını çizdiği gibi, her iki aygıt da, kesin sınırlarla birbirinden ayrılmazlar. Her ikisinde de, baskı ve ideoloji bir arada görülebilir ve işleyişlerinde ağırlık hangisindeyse buna göre sınıflanırlar.³¹⁹ Öyleyse, ideolojinin işlevi, ideolojik aygıtlar içindeki öznelere, bu aygıtların pratikleri içindeki maddi eylemleriyle belirleyerek, tanımlamak ve yerleştirmektir.

Bu çerçevede, kendisine getirilen eleştirilere rağmen; “ideolojiyi, fikir ve düşünceler toplamı olarak gören gelenekle olan bağı kesmesi, ideolojinin insanlara öznelere olarak seslendiği ve ideolojinin ‘seslenen söylem’ olarak iş gördüğüne ilişkin saptaması”³²⁰ nedeniyle, Althusser'in çalışmalarının önemi bir kez daha vurgulanmalıdır. Althusser'in ideoloji konusunda geliştirdiği düşünceler, medyanın ele alınmasında da farklı çalışmaları gündeme getirmiştir. Althusser'e göre medya, ideolojinin hakimiyeti altındadır ancak bu hakimiyet, yukardan dayatılan bir yanlış bilinçlilikte ilintili değildir.³²¹

Althusser ve Gramsci'nin geliştirdiği fikirler, medya metinleri üzerindeki çalışmalara odaklanmak için ilk adımları başlatmış ve yapısalcı medya araştırmaları, ayrıntılı metin analizi için kuramsal bir alan oluşturmuştur.³²² İdeoloji, dil ve özne sorununun yapısalcı Marksist bir bakış açısıyla tanımlanmasıyla birlikte, medya metinleri ve metinlerin okunma süreçleri, özellikle İngiliz Kültürel Çalışmaları için odak noktalar haline gelmiştir. Althusser'in yapısalcılığı ve Gramsci'nin tarihsiciliğinden yararlanarak, kendine özgü bir birlikteliği sağlama çabası içinde

³¹⁹ İnal, 1996, s. 59.

³²⁰ Dursun, 2001, s. 78.

³²¹ a.g.e., s. 30.

³²² James Curan, Micheal Gurevitch, Janet Woollacott, “İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar”, çev. Meral Özbek, **A.Ü. BYYO Yıllık**, 1989, s. 246.

olan bu gelenek³²³ dahilinde çalışmalarını sürdüren Hall ise, kültürelci ve yapısalcı görüşü birleştirmiş ve ‘sınırlı bir yapısalcılık’a işaret etmiştir. Hall, Gramsci’den aldığı hegemonya kavramının karmaşık bir alanı temsil ettiğini vurgulayarak, bu olgunun, toplum içinde belli bir başat ideoloji içerisine gerçekliğin çeşitli tanımlarının sürekli olarak eklenme sürecine işaret ettiğini söylemiştir.³²⁴ Buna göre, “ne yapı ne de deneyim, ideolojiyi belirlemez ve ideoloji tarafından belirlenmez. Sınırlı yapısalcılık çerçevesinde ideoloji, bilinç biçimleri, mücadele ve pratik biçimleri arasındaki tarihsel, konjonktürel eklenmeler olarak yeniden düşünülür.”³²⁵

3.2. İDEOLOJİ, DİL, ANLAM VE SÖYLEM İLİŞKİSİ: KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLER

Toplumsal teoride ideolojiden söyleme geçiş, ‘post-yapısalcılık’ ve ‘post-Marksizm’ gibi akımların, ideoloji teorisine getirdiği eleştiriyle ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, söylem kavramının alternatif bir model olarak geliştirildiği söylenebilir.³²⁶ Teun Van Dijk’in da ortaya koyduğu şekilde, toplumsal iktidarın uygulanmasının ve korunmasının öngereği olan ideoloji, söylem yoluyla kazanılır, onaylanır ya da yeniden üretilir. “İktidar; çeşitli söylem türleri, içerikleri ve stillerine, farklı erişme derecelerine sahip olunması yoluyla, dolaylı ya da dolaysız olarak uygulanır ve

³²³ Çiler Dursun, “Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Kitap, 2004, s. 48.

³²⁴ Dursun, 2001, s. 37.

³²⁵ Lewis, 1992’den aktaran a.g.e., s. 35.

³²⁶ Barret, 2004, s. 172.

meşrulaştırılır.”³²⁷ İdeolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynayan³²⁸ söylem kavramının, dil ve ideoloji arasında kurulan ilişkiyi anlamlandırmanın bir yolu olduğu da söylenebilir. Buna göre, söylem nosyonu, cümlelerin bir araya getirilmesiyle oluşan basit bir olgu olarak nitelenemez çünkü, söylemin kendisi büyük bir cümledir³²⁹ ve belli bir bakış açısıyla verilen bir sosyal pratiği temsil etmede kullanılır.³³⁰

Söylemsel alanlar kavramı, Saussure’cü ve post-Saussure’cü dilbilimi çerçevesinde oluşan bir yapı nosyonuyla bağıntılıdır.³³¹ Bu anlamda, yapısalcı ve ardından gelen post-yapısalcı kuramların, çağdaş dilbiliminin temellerini atan ve aynı zamanda göstergebiliminin (semiology/semiotics) kurucusu olan Fransız dilbilimci Ferdinand Saussure’ün çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.³³² Saussure’ün dil teorisi, gösterge (sign) nosyonu etrafında döner. Gösterge nosyonu, bir işitim (acoustic) imgesi olan ‘gösteren’ (signifier) ve bir kavram olan ‘gösterilen’den (signified) oluşur.³³³ Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesidir. (kağıt üzerindeki işaretler, havadaki sesler) Gösterilen ise, göstergenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı kültürün üyelerinin tümü için ortakır.³³⁴

³²⁷Teun Van Dijk, “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der. ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, ARK Yayınevi, 1994, s. 274-276.

³²⁸Van Dijk, 2003, s. 13.

³²⁹Roland Barthes, “The Structuralist Activity”, in **Critical Essays**, Trans: R. Howard. Evanston, Ill: Northwestern University Press, 1972, s. 157-158.

³³⁰Norman Fairclough, **Media Discourse**, London, Edward Arnold Publications, 1995, s. 56.

³³¹Ernesto Laclau, “Discourse”, **The Blackwell Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. by. Prof. Robert Goodin and Philip Pettit, çev: M. Küçük, The Australian National University, Philosophy Programme Laclau, (tarih belirtilmemiş), s. 1.

³³²Yapısalcılığın kökleri dilbilimdedir. Göstergebilim, yapısalcılığın bir biçimidir çünkü, bizim dünyayı kendi terimleriyle anlayamayacağımızı, dünyayı ancak kendi kültürümüzdeki dilbilimsel ve kavramsal yapılarla kavrayabileceğimizi savunur. (John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev: Süleyman İrvan, Ankara, ARK Yayınları, 1996, s. 151.)

³³³Laclau, a.g.m., s. 2.

³³⁴Fiske, a.g.e., s. 66-67.

Saussure ve onu izleyen yapısalci dilbilimcilere göre, göstergeleri anlamın anahtarı, göstergelerin diğer göstergelerle olan yapısal ilişkisini anlamaktır. Yani, anlamı asıl belirleyen, bir göstergenin dışsal gerçeklikle ilişkisi değildir. Saussure, göstergenin nedensiz olduğunu vurgular. Buna göre göstergeler, keyfi ve statik bir yapı olarak ele alınır.³³⁵ Göstergenin nedensiz olması, “gösteren ile gösterilen arasında zorunlu bir ilişki olmadığını ifade eder. İlişkiyi belirleyen, (bir göstergenin uygun kullanımına ve ona verilen yanıtla ilişkin) kullanıcılar arasındaki ‘uzlaşım’lardır.”³³⁶ Bu anlamda, ‘uzlaşım’ların göstergelerin toplumsal boyutu olduğu da söylenebilir.

Saussure, söz (parole) ve dil (la langue) arasında da bir ayrıma giderek dili, herkesin ortak malı, yani toplumsal olarak niteler. Söz ise, bireyin söylediklerinin toplamıdır.³³⁷ Saussure için dil, birey tarafından yaratılmamış, onun tarafından değiştirilemeyen ve birey dışında kendi kurallarına sahip yapısal bir bütünlüktür.³³⁸ Laclau'nun da belirttiği gibi dil, hiçbir ögenin öbür öğelerden bağımsız olarak tanımlanamadığı bir sistemdir. Bu da, dilsel özdeşliklerin bağıntısal ve farklılaşmış karakterinden ileri gelir. Yani sistemin her ögesi, tamamen öbür öğelerle oluşturduğu bileşimlerin ve ikamelerin (substitutions) kuralları tarafından tanımlanır.³³⁹ “Dilde en basit bağıntı, gösterge ve anlamı arasında olduğundan ve anlamlar birbirlerine göreli olduklarından, dizgede karşıtlıklar ve farklılıklar vardır. Bir yandan da, anlam-bağıntılarının birbirlerine bağlı olması nedeniyle, eşsüremlidir.”³⁴⁰

³³⁵ Mikko Lehtonen, *The Cultural Analysis of Texts*, London, Sage Publications, 2000, s. 74.

³³⁶ Fiske, 1996, s. 77.

³³⁷ Saussure, 1985'ten aktaran İnal, 1996, s. 46.

³³⁸ Üşür, 1997, s. 75.

³³⁹ Laclau, (tarih belirtilmemiş), s. 2.

³⁴⁰ Piaget, 1999, s. 73.

Yapısalcı çalışmalar içinde, Saussure’ün dil olgusunun statik olduğu anlayışına yol açan neden, Saussure’ün ‘eşsüremlî analiz’³⁴¹ ve göstergedeki ikilik üzerine vurgu yapmış ve dile öncelik vermiş olmasıdır. Coward ve Ellis’e göre bu anlayış, onun asıl önemli keşfini gölgede bırakmıştır. Ancak, Saussure’ün yeniden okunmasıyla, “anlamlandırmanın farklılık süreci tarafından kurulmasının statik değil, anlamlandırma zinciri tarafından yeni gösterilenlerin sürekli olarak eklenmesi süreci olduğu tartışılmaya başlamıştır. Şu halde dil, sonsuz bir üretkenliktir.”³⁴²

İdeolojinin söylemsel olarak ele alınması, onun anlamlarla olan ilişkisine de gönderme yapar. Valentin Volosinov’un dil ve anlamlandırma üzerine düşünceleri, post yapısalcı yaklaşımları ve sonrasında eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem analizi konusunda çalışan dilbilimcileri etkilemiştir.³⁴³ Hall’un da belirttiği gibi, Volosinov’un çalışmaları, ideoloji ve dil alanına ‘anlam üzerine girilen mücadele’ nosyonunu dahil etmiştir. Buna göre anlam, “dünyanın dilde işlevsel yeniden üretiminin bir sonucu değil, hangi türden toplumsal vurgunun üstün geleceği ve güvenilirlik kazanacağı konusunda girilen bir toplumsal mücadelenin sonucudur.”³⁴⁴ Burada toplumsal mücadele ile bahsedilen, söylem içinde egemen olma mücadelesidir. Volosinov’a göre, dil ve ideoloji aynı şeyler değildir ancak, dil her zaman ideolojiktir.³⁴⁵

³⁴¹Saussure kuramında, eşsüremlî ve artsüremlî analiz arasında bir ayrıma gitmiştir. Eşsüremlî dilbilim; durumlarla, dizgeyle, paradigma ile ilgilenir, artsüremlî dilbilim ise; dilin evrimi, değişimi ve zaman içinde geçirdiği dönüşümlerle ilgilenir. (İnal, 1996, s. 47.)

³⁴²Coward & Ellis, 1985, s. 44-45.

³⁴³Ayşe İnal, **Haber Sosyolojisi Dersi Notları**, s. 27.

³⁴⁴Stuart Hall, “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, ARK Yayınevi, 1994, s. 86-87.

³⁴⁵İnal, a.g.m., s. 27.

“İdeolojik olmayan, yansız olan dil yoktur. Dil her zaman çok vurguludur ve bu vurguların ardında toplumsal yapı içinde ortaya çıkan iktidar ilişkilerini görmek mümkündür. Dil çoğu zaman, bu iktidar ilişkilerinin sürmesi için kullanılır ve var olan iktidar yapısına karşı çıkmak, yine dil içinde bir mücadeleyi gerektirir. Dildeki farklı vurgular, farklı iktidar ilişkilerini yansıtır. Dolayısıyla, hegemonik ilişkilere karşı çıkmak, dil içinde bir anlamlandırma mücadelesini zorunlu hale getirir.”

Böylece Volosinov, aynı dili kullanan farklı sınıfların, dilde sınıfsal mücadele sürdürdükleri görüşünün temelini atmıştır. Buna göre, yönetici sınıf göstergeyi tek vurgulu yapmak için mücadele vermektedir³⁴⁶ ve bu mücadelenin en sık görülen türü, yan anlam üzerinden gerçekleştirilendir.³⁴⁷

Althusser’in ideolojinin maddiliğine yaptığı vurgudan yola çıkan Michel Pecheux ise, söylemi maddi biçimin bir çeşidi olarak ele alır. Pecheux’a göre, “somut, verili bir söylem içinde yer alan dilsel öğeler arasındaki ilişki anlamı oluşturur. Kelimelerin, deyimlerin, ifadelerin tek başlarına bir anlamı yoktur, anlamlarını, üretildikleri söylem oluşumuyla kazanırlar.”³⁴⁸

Pecheux, kimin kullandığına ve belirli söylem yapılarına bağlı olarak, sözcüklerin anlamlarının dönüştürüldüğünü vurgular. Yani, bir yapıdaki benzer sözcük ve ifadeler, farklı ideolojik yapılar içerisinde yeniden ve farklı şekilde yorumlanabilir. Bu süreçle doğrudan ilişkili olan kavramlar ise, ‘temsil etme’ ve ‘anlamlandırma’ kavramlarıdır.³⁴⁹ Hall’a göre, temsil etme kavramı, yansıtmadan farklı bir nosyondur. “Temsil, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve

³⁴⁶Volosinov 1973’ten aktaran Dursun, 2001, s. 48.

³⁴⁷Hall, 1994, s. 88

³⁴⁸Roger Woods, “Discourse Analysis: The Work of Michel Pecheux”, **Marxist Journal Ideology and Consciousness**, 2, 1971, s. 75.

³⁴⁹John Wilson, “Politik Söylem”, **Söylem ve İdeoloji**, haz. Barış Çoban & Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s. 135.

biçimlendirme işini ima eder. Yani, söz konusu olan bir anlam üretimidir.”³⁵⁰ Temsil etme, bilebileceğimiz, inanabileceğimiz ve belki de düşünebileceğimiz şeyleri temsil etmek için dilin farklı şekillerde nasıl işlediği sorununa gönderme yapar.³⁵¹ Anlamlandırma ise, bir pratiktir ve aynı olay farklı şekillerde anlamlandırılabilir.

Larrain’ın da belirttiği gibi, Pecheux ideolojiyi, ‘bireyleri özne haline getiren bir söylem’ olarak ele alır.³⁵² Pecheux, “genel olarak öznenin kurulma anı ve öznenin söylemlerarasılığı oluşturan mevcut söylemler karmaşasının sağladığı özne biçimlerinde çağrıldığı an arasındaki ayrımı savunur. Böylelikle, dilde ideoloji mücadelesi sadece özne düzeyinde değil, kurulmuş özneler ile özgül söylemsel konumlar arasındaki kesişme noktasında da (çağırma mekanında) konumlanır.”³⁵³

Çalışmalarını psikanalizden yararlanarak oluşturan Coward ve Ellis ise, dilin başka bir şeyin taşıyıcısı değil, kendi gerçekliğine sahip bir anlamlandırma pratiği olduğunu vurgulamışlardır. Dilin gerçekliği olduğu gibi yansıtan bir araç olmayıp, tarihle ve toplumsal ilişkilerin temsiliyle bağlantılı maddi bir pratik olduğu görüşüyle beraber, dili kullanan birey de bu maddi sürecin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır.³⁵⁴ Psikanalizin iletişim çalışmalarına dahil edilmesi, ilginin metin-özne ilişkisi üzerine kaymasına neden olmuş ve Jacques Lacan’ın özne kavramlaştırmasıyla birlikte gelişmiştir. Öznenin dilde inşa edildiğini söyleyen Lacan’a göre ideolojinin görevi, “bireyi belli bir anlam için özne olarak yerine yerleştirmektir. Bu hem öznelliği olan bireyler üretmektir hem de onları, içinde çelişkili ilişkiler ve güçler

³⁵⁰ Hall, 1994, s. 67-68.

³⁵¹ Montgomery, 1992’den aktaran Wilson, 2003, s. 135.

³⁵² Larrain, 1995’ten aktaran Dursun, 2001, s. 50.

³⁵³ David Morley, “Psikanalitik Teoriler: Metinler, Okurlar ve Özneler”, **Kitle İletişim Kuramları Okuma Parçaları**, der ve çev. Erol Mutlu, A.Ü.İ.F., 1997, s. 153.

³⁵⁴ Dursun, 2004, s. 48.

bulunan toplumsal yapıya tabi kılmaktır.”³⁵⁵ Başka bir deyişle, dilin içinde oluşturulan özne, söylem içinde yer değiştiren çelişkili bir öznedir. Öznelerin konumlarının söylemsel olması nedeniyle, kalıcı olarak sabit değildir ve sabit ilişkilere giremezler.³⁵⁶ Laclau’ya göre, özgül söylemlerin çağırıcı yapısını çözmeye çağırma, ideolojik söylemlerin işleyişi ve ideoloji içindeki mücadele için merkezi bir yer tutar. Ancak, Laclau çağırmanın öznelerini psikanalitik düzeye bağlamaz: “Laclau, Althusser’in yolunu izleyerek, özneleri söylem düzeyine konumlandırır. İdeolojik bir söylemin birleştirici ilkesini oluşturan şey, çağrılmış ve söylem aracılığıyla kurulmuş olan öznedir. İdeolojideki mücadele tam da çağrılmaların eklemlenmesinde (çözümlemesinde) gerçekleşir. Buna göre, Laclau ideolojik mücadeleyi, özne ile söylemsel olan arasındaki etkileşim düzeyine yerleştirmiştir.”³⁵⁷

Eagleton ise, Marksizm ve psikanalizin, insani öznenin dil içinde oluşumunu sorgulayan, zenginleştirilmiş bir materyalizmi içeren anlamlı bir bileşim olduğunu söylemekle beraber, öznenin bu şekilde değerlendirilmesinin güçlüklerini de vurgular: “Böylesine liberter bir özne kuramı, kimi zaman anlamın kendisine anarşist bir kuşku ile yaklaşır ve yanlış bir şekilde, ‘göstergebilimsel kapanım edimi’ni, üretkenliği azaltan bir şey olarak var sayar.”³⁵⁸ Yani Eagleton, ideolojinin anlamsal kapanımını her zaman olumsuz olarak görmez.

Bu çerçevede, söylem kavramının post-yapısalcı çalışmalarda, tüm toplumsal ve siyasal yaşamın zorunlu yapıcı unsuru olarak öne çıkarıldığı belirtilmelidir. Bu yaklaşım dahilinde önemli olan bir nokta da, ‘hakikat’ karşısındaki kuşkuculuğa

³⁵⁵ Coward & Ellis, 1985, s. 136-137.

³⁵⁶ Laclau ve Mouffe, 1992’den aktaran Dursun, 2001, s. 51.

³⁵⁷ Morley, 1997, s. 153-154.

³⁵⁸ Eagleton, 2005, s. 274-275.

yapılan vurgudur.³⁵⁹ İdeolojiden söyleme geçiş; ‘dilin, gerçekliğin kendisinin sunduğu hakikat karşısında saydam olduğu ve yalnızca bu gerçeklikten doğan anlamı alımlayıcıya aktardığı görüşü’nden uzaklaşılmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, dil teorisinde gerçeklik, şeylerin anlamlandırılma tarzının sonucu ya da etkisi olarak kavranmaya başlanmıştır.³⁶⁰ Fiske’ye göre, gerçekliğin algılanması dile olduğu kadar, kültüre de özgü bir kavramdır. Yani, gerçekliğin toplumsal bir inşa olduğu söylenebilir.³⁶¹

Paul Ricoeur cümleyi, söylemin en temel birimi olarak görür ve cümledeki anlamın, göstergelerden daha büyük bir öneme sahip olduğunu belirtir. Söylemin önemi ise, anlamları yaratmasında ve gerçekliği yeniden tanımlamasında yatar.³⁶² Söylem, dil içinde şifrelenmiş ideolojiyi, toplumsal ve kurumsal olarak ortaya çıkarır. Bütün anlamlar, toplumsal olarak üretilir ve bütün söylem de, toplumsal bir ürün ve pratiktir.³⁶³ Norman Fairclough ise söylemi, hem bağdaşık ve bütünlüğü varoluşlar hem de çelişkili varoluşlara eklenmesi bağlamında, ‘heterojen ve seçmeci bir bütün’ olarak tanımlar.³⁶⁴

Diğer taraftan, Laclau ve Mouffe, gösterge ve gönderge arasındaki ilişkiyi tamamen göz ardı ederek, her şeyin söylemsel formasyon içinde gerçekleştiğinden bahsederler. Buna karşılık Fiske, söylemin dışında maddi bir dünyaya ve pratiklere dikkat çekerek, söylemin bu gerçekliklere ulaşmanın tek aracı olduğunu vurgular.³⁶⁵

Bu çerçevede, Laclau ve Mouffe eklenme mantığından yola çıkarak, söylemsel

³⁵⁹ Larrain, 1995’ten aktaran Dursun, 2001, s. 46.

³⁶⁰ Hall, 1994, s. 82.

³⁶¹ Fiske, 1996, s. 94.

³⁶² John B. Thompson, **Studies in the Theory of Ideology**, Cambridge, Polity Press, 1984, s. 176-177.

³⁶³ Fowler, 1991’den aktaran Dursun, a.g.e., s. 56.

³⁶⁴ Norman Fairclough, “Dil ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji**, der. Barış Çoban - Zeynep Özarlan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s. 158.

³⁶⁵ Laclau ve Mouffe, 1992’den ve Fiske, 1993’ten aktaran İnal, 1996, s. 94-95.

ve söylemsel olmayan pratikler arasındaki ayrımı reddeder.³⁶⁶ Ancak, araştırmanın bir önceki bölümünde belirtildiği gibi, özellikle ekonomik bağlamda gerek uluslararası gerekse Türkiye'ye özgü dinamikler, ülkede yeni sağıın ve pratiklerinin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Bu anlamda, ideolojinin söylemsel olmayan pratiklerde de işlediğine yapılan vurgu önemlidir.

Van Dijk, söylemin gücünün, çeşitli meşruluk derecelerinde ve kitle iletişim araçları yoluyla yaygın şekilde dağıtılmasında yattığını belirtir.³⁶⁷ Güçlü sınıfın, söylemin maddi üretimini, formülleştirimini ve dağıtımını denetlemeleri sayesinde, söylem üzerinde de denetim oluşturabildiğini vurgulayan Van Dijk'e göre, iktidarın uygulanması için hayati olan nokta, bilgi ve inançların ustaca yönlendirilmesi yoluyla toplumsal bilişlerin oluşumu üzerinde denetim kurulmasıdır.³⁶⁸ Söylemi bir mücadele alanı olarak tanımlayan Pierre Bourdieu ise, bu mücadeleyi iki açıdan ele alır: İç mücadele, mevcut yapıdaki söylemler seti arasında, uygun bir söylemi üretmek ve devam ettirmektir. Dış mücadele ise, destek ve güven sağlamak amacıyla yürütülür.³⁶⁹

Öte yandan, ideolojinin yalnızca politikalarla ilgili bir temsiliyetler sistemi olarak değil, aynı zamanda anlamın maskelendiği bir alan olarak görülmesi gerektiğini vurgulayan John Thompson'a göre, ideolojiyi çalışmak demek, anlamın egemenlik ilişkilerini sürdürmek için hizmet ettiği yolları çalışmak demektir.³⁷⁰ İdeolojinin kavramlaştırılmasında, Van Dijk'in tahakküm altındaki grupların çeşitli direniş biçimleri sergileyebileceklerine dair yaptığı vurgu da önemlidir. "İktidarın

³⁶⁶ Dursun, 2001, s. 52.

³⁶⁷ Van Dijk, 1994, s. 301.

³⁶⁸ a.g.m., s. 313-314.

³⁶⁹ Fairclough, 1995, s. 184.

³⁷⁰ Thompson, 1984, s. 173-194.

icrası, basitçe bir eylemin herhangi bir biçimi değil, bir toplumsal etkileşim biçimidir. Bu anlamda iktidarın, çeşitli karşı iktidar biçimleri ya da tahakküm altındaki grupların direnişleriyle ilişkili olarak analiz edilmesi gerekir.”³⁷¹ Buna göre, ideoloji kavramı içine başat sınıfların hegemonya üretimine ek olarak, ezilen grupların direniş biçimleri de dahil edilmelidir.

Bu kavramsal çerçeve içinde medya kurumları, ideoloji ve toplumsal yapıyı (yönetilen sınıfların, tahakküm altına alınmalarına kendi rızalarıyla katılmaları aracılığıyla) yeniden üreten ve haklılaştıran bir dizi ortakduyusal değer ve mekanizmalar üretir. Böylelikle, hegemonyacı bir işlev görür.³⁷² Hall ideolojinin, dikkati medyanın izleyiciler üzerindeki simgesel etkisine, hakim tanımlara ve simgesel iktidarın meşrulaştırılması ile sürdürülmesine çektiğini vurgular.³⁷³ Dursun’a göre ise, toplumsal denetim araçları olarak davranan medyada toplumsal gerçekliğe ilişkin inşalar, kurulu toplumsal düzeni desteklemek ve statükoyu meşrulaştırmakta iş görmektedir. Ancak, kitle medyası tarafından sunulan ideolojinin, basitçe başat sınıfın çıkarlarını yansıtmadığının, ezilen sınıf ve gruplardan alınan çatışmalı ve çelişkili öğeleri de içerebileceğinin altı çizilmelidir.³⁷⁴

³⁷¹ Van Dijk, 1994, s. 274.

³⁷² Pamela Shoemaker ve Stephen D. Reese, “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi”, **Medya, Kültür, Siyaset**, der. Süleyman İrvan, Ankara, ARK Yayınları, 1997, s. 116.

³⁷³ a.g.m., s. 99.

³⁷⁴ Dursun, 2001, s. 80.

3.2.1. Metin, İdeoloji, Dil ve Anlam

Kitle iletişim araçlarında ideolojik kuruluşun medya metinlerine nasıl yansıdığı konusuna duyulan ilgi, iletişim çalışmaları dahilinde yapılan araştırmaları ve çözümlenmeleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Gramsci ve Althusser'in çalışmalarıyla gelişen 'yansız ideoloji kavramı', ortada dolaşan başat fikirler, açıklamalar, yaklaşımlar, görüşler ve anlamların ideoloji ve söylem içinde nasıl kurulduğunu, medya metinleri gibi 'mikro bir düzeyde'³⁷⁵ araştırmaya olanak sağlamıştır.³⁷⁶ Siyaset ve medya konusuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar, genellikle haber metinleri üzerinden yürütülmüştür. Ancak iktidar, yalnızca haber metinlerinde değil, diğer medya metinleri ve türleri içinde de yeniden kurulmaktadır:³⁷⁷

"...iktidar kavramını genişleterek düşündüğümüzde ve ekonomik çıkarlarla bütünleşen siyasal söylemleri sorgulamaya başladığımızda, reklam metinlerinden polisiye dizilere, pembe dizilerden güldürülere, yarışma programlarından çocuk çizgi filmlerine uzanan farklı içeriklerde, toplumsal iktidarın yeniden kurulduğunu ve egemen söylemlerin öne çıktığını görmemiz mümkündür."

Kültürel Çalışmaların başlangıç döneminde kültürel metin analizleri üzerine yoğunlaşanlar, belgesel ve soap-opera gibi çeşitli medya formlarına, anlamı belirli

³⁷⁵ İdeoloji üzerine yapılmış olan klasik çalışmaların çoğu, ideolojinin işleyişinin mikro düzeyindeki hakiki yapıların ve süreçlerin ihmal edilmesi pahasına, tipik olarak toplumun makro analizlerinden kaynaklanır. Bu küresel ve yüzeysel yaklaşım, toplumsal ideolojiler ya da grup ideolojileri (ve bunların belirledikleri, gizledikleri ya da meşrulaştırdıkları iktidar yapıları) ve grup içi ya da gruplararası etkileşimin somut toplumsal pratikleri (ideolojik oluşumlarda ve dönüşümlerde söylemin oynadığı kesin rol de dahil olmak üzere) arasındaki bağın tesis edilmesini önler. (Van Dijk, 1994, s. 280.)

³⁷⁶ Dursun, 2001, s. 74.

³⁷⁷ Ayşe İnal, **Haber Sosyolojisi Dersi Notları**, s. 7.

tarzlarda düzene koyan mekanizmalar olarak yaklaşmışlardır.³⁷⁸ Metinlerde üretilen ortak anlamlar, Kültürel Çalışmalar geleneği içinde başat kültürel düzenleme ve işleyişle ilintilendirilerek açıklanmaya çalışılır.³⁷⁹ Post-yapısalcı bakış açısı metinleri, oluştukları bağlam ve metinlerarasılık (intertextuality) kavramı üzerinde durarak inceler. Buna göre, metinler gerçek anlamlarını bağlamlarına göre sağlarlar.³⁸⁰ Metinlerarasılığa yapılan vurgu ise, ‘her metnin diğerleriyle olan ilişkisine göre var olduğu görüşü’ne işaret eder. Metinler, diğerleri tarafından çerçevelenir. Böylece, her metin, çeşitli tür ve medyadaki yaygın metinler içinde var olur.³⁸¹

Fairclough’a göre, medya metinleri gerçekleri olduğu gibi yansıtmaz, üretenlerin amaçları, çıkarları ve sosyal pozisyonlarına göre çeşitli gerçeklikler inşa edilir.³⁸² Bourdieu da, ideolojilerin ikili biçimde belirlendiklerini vurgularken, ideolojilerin yalnız belli sınıf çıkarlarına göre değil, aynı zamanda üretildikleri alanda egemen olan mantıkla da belirlendiğinin altını çizer.³⁸³ Buna paralel şekilde, Graham Murdock, medya ve haber metinlerinin kapitalist ekonominin dinamikleri içinde oluştuğu ve medya sahiplerinin çıkarlarını yansıttığı görüşünü alıkoyarak, metinlerin aynı zamanda, alana egemen olan ve üretimi yönlendiren özgün mantıkla da belirlenebildiğini ifade eder.³⁸⁴

Fiske, toplumsal yaşamın uzlaşımsal olan ya da toplumun üyelerince kabul edilen kurallar tarafından yönetilen tüm görünümelerini, ‘kodlanmış’ olarak niteler.

³⁷⁸ Dursun, 2001, s. 39-40.

³⁷⁹ a.g.e., s. 59.

³⁸⁰ Lehtonen, 2000, s. 115.

³⁸¹ İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, Ankara, ERK Yayınları, 2002, s. 126.

³⁸² Fairclough, 1995, s. 103-104.

³⁸³ İnal, 1996, s. 67.

³⁸⁴ a.g.e., s. 67.

“Kültürel birer fenomen niteliğindeki kodlar, belirli bir anlam taşırlar ve anlamın metinsel yönü bakımından önemlidirler. Görüntüsel ya da simgesel göstergelerden oluşan metinlerin üretimi, temsili kodlar aracılığıyla gerçekleşir.”³⁸⁵ Kültürel olarak ortaklaşılan, mübadele edilebilir, tekrarlanabilir ve potansiyel olarak anlamlı olan bu kodlar ve uzlaşımlar, anlamlandırma süreciyle kesişir ve onu örgütler.³⁸⁶

Anlamlandırma kavramı, Kültürel Çalışmaların daha sonraki evrelerinde, okuyucu-metin ilişkisi üzerine yoğunlaşan çalışmalarla birlikte geliştirilmiştir. Bu gelenek içinde, farklı okuma biçimleri üzerinde düşünülmesi gerektiği ve metnin söylemi ile okunma biçimi arasında birebir tekabüliyet olmadığı vurgulanmıştır.³⁸⁷ Buna göre, okuyucu anlamların oluşumunda önemli bir role sahiptir. Metin, belli bir amaca göre şifrelenmiştir fakat okuyucu, her metni kendisini şifreleyenin amaçladığı anlamlandırma yönünde çözümlenmeyebilir.³⁸⁸ Yani metinde anlamı, okur ve metin arasındaki müzakere süreci belirler.³⁸⁹ Hall’a göre, metnin okunma süreci, o metnin bir tür yeniden üretimidir. Bu bağlamda, metinlerin anlamlarının okuma sürecinde oluştuğu görüşünü savunan yaklaşım, alımlama çözümlerinin gelişmesini de beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede, ideolojinin dil, özne, anlam ve söylemle ilişkili maddi bir pratik olarak kavramlaştırılması, somut çözümlerinin uygulanmasına elveren bir kuramsal zemin sağlamıştır.³⁹⁰ Mikko Lehtonen, roman, haber, film gibi günlük hayatın çok geniş alanında boy gösteren anlatıların/hikayelerin (stories) belli seçimlerle oluşturulduğunu vurgular. Yani, bir şeyi tümü ile ele alan ve içinde her

³⁸⁵ Fiske, 1996, s. 91-94.

³⁸⁶ Dursun, 2001, s. 61.

³⁸⁷ İnal, 1996., s. 43.

³⁸⁸ Erdoğan, 2002, s. 110.

³⁸⁹ Fiske, a.g.e., s. 115.

³⁹⁰ Dursun, a.g.e., s. 58.

şeyi anlatan bir metin yoktur. Dolayısıyla, anlatılar seçimler üzerine kuruludur ve bu seçimler her zaman belli bir bakış açısıyla, belli amaçlar doğrultusunda yapılır.³⁹¹ Seçimin olduğu her yerde anlam vardır ve seçilmeyen şeyler, seçilen şeylerin anlamını belirler.³⁹² Anlatıların içine “nelerin dahil edilip edilmediği, nelerin açık bir şekilde ifade edilip, nelerin görünmez kılındığı kısacası, olayların, ilişkilerin ve durumların nasıl temsil edildiği önemlidir.”³⁹³ Fairclough, tek tek sözcüklere değil, üretimin metinsel ve tarihsel bağlamına vurgu yapar.³⁹⁴ Bu anlamda, temsil etme sorunu sadece belli sözdizimsel dönüşümler etrafında yoğunlaşmak zorunda değildir. Bir kişi, göreceli yapısal seçimlerle kişisel ve politik amaçlarını gerçekleştirebilir.³⁹⁵

Metnin dilsel yapısını daha iyi görmeye yönelik yapısalcı çalışmalar içinde metinler, ortak yapısal özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla incelenir.³⁹⁶ Bir metnin analizi, hem metnin biçimiyle hem de anlamlarıyla ilgilidir³⁹⁷ ve parçalara ayırma yoluyla, metni oluşturan sembolik inşaları ortaya koyabilme amacını taşır.³⁹⁸ Van Dijk, metnin hem mikro (sözcük seçimleri, sentaks/cümle yapıları) hem de makro yapılarıyla (tematik hiyerarşi içinde olayların çerçeveleme biçimleri) birlikte, bir bütün olarak ele alınması gerektiğine vurgu yapar.³⁹⁹

Metnin mikro yapısal özellikleri arasında yer alan sözcük seçimleri ve sentaks, söylem çözümlemelerinde en çok üzerinde durulan birimleri oluşturur.⁴⁰⁰ Bu anlamda, ideolojik söylem çözümlemesinde tümce ya da metnin bir parçasıyla ima

³⁹¹ Lehtonen, 2000, s. 80.

³⁹² Fiske, 1996, s. 82-84.

³⁹³ Fairclough, 1995, s. 58-104.

³⁹⁴ a.g.e., s. 59-60.

³⁹⁵ Wilson, 2003, s. 138.

³⁹⁶ İnal, 1996, s. 75.

³⁹⁷ Fairclough, a.g.e., s. 57.

³⁹⁸ Lehtonen, a.g.e., s. 89.

³⁹⁹ Teun Van Dijk, *News as Discourse*, New Jersey, Hillsdale, 1988, s. 26-27.

⁴⁰⁰ İnal, a.g.e. s. 134.

edilen anlamları açık hale getirmek, eleştirel incelemenin güçlü bir aracıdır.⁴⁰¹ Egemen söylemlerin temsil edildiği metinlerde, metnin egemen anlamlar etrafında kapandığı söylenebilir. Kapanma, sözcük seçimleri ve cümle yapılarıyla ilişkili bir kavramdır. Dolayısıyla, anlamın metinde nasıl kurulduğu, dilin mikro birimlerinin analizini zorunlu kılar.⁴⁰²

Sosyo-kültürel hegemonya biçiminin yeniden üretiminde, söylemin oynadığı stratejik rolün analizinin hayati bir önem taşıdığına değinen Van Dijk,⁴⁰³ ideolojinin söylemin her yerinde ortaya çıkabileceğine işaret eder.⁴⁰⁴ Söylemsel iktidar, genellikle dolaylı ya da dolaysız olarak ikna edicidir ve bundan ötürü, alımlayıcıların arzulan zihinsel tasarımları inşa etmeleri ihtimalini arttıracak retorik araçları içerir. Bu strateji, tabi sınıfları ikna etme (kendilerinden istenilen eylemlerin, kendi çıkarları için gerekli olduğuna dair) amacını taşır.⁴⁰⁵ Van Dijk'e göre, politik arenada retoriğin izleri, ikna etme işlevi ve söylemin gücünde bulunabilir. Retorik, dinleyicilerin anlamalarını güçlendiren, değiştiren ve sosyal dokuyu şekillendiren bir araçtır.⁴⁰⁶ Dolayısıyla retoriğin amacı, inandırıcılık ve ikna ediciliktir.

Erol Mutlu'ya göre, siyasal retorik, siyaset adamlarının toplumsal projelerini topluma anlatma, toplumun bu projeleri kabul etmesini sağlama ve bu projeleri uygulamaya koymak için, toplumun rızasını alma amacını taşır.⁴⁰⁷ Mutlu, hakikat ve değer nosyonlarını içeren retoriğe genel bir tanım getirerek retoriği, "bilişsel haklılamaya dayanan, inandırma, ikna etme ve razı etme süreçlerinin doğasını

⁴⁰¹ Van Dijk, 2003, s. 60.

⁴⁰² İnal, 1996, s. 101-102.

⁴⁰³ Van Dijk, 1994, s. 313.

⁴⁰⁴ Van Dijk, 2003, s. 58.

⁴⁰⁵ a.g.m., s. 313.

⁴⁰⁶ Van Dijk, 1997'den aktaran Güler Ülkü, "Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi", **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Kitap, 2004, s. 373.

⁴⁰⁷ Mutlu, 1995, s. 57.

irdeleyen alan” olarak açıklar.⁴⁰⁸ Bu bağlamda, retorik analizlerinde belirlenmesi gereken, gerçekliğin inşasının ikna edici yönünün nasıl oluşturulduğudur. Metin içinde alternatif tanımları görünmez kılan ve onları baltalayan tanımları, ‘saldırgan (offensive) retorik’ olarak tanımlayan Jonathan Potter, yapılan analizlerin, hangi gerçeklerin inşa edildiği ve hangilerinin görünmez kılındığını da içermesi gerektiğini vurgular.⁴⁰⁹

Diğer taraftan, yapısalcılığın bir biçimi olan göstergebilimsel yaklaşımlar, dilsel öncüllerden yola çıkarak, medya iletilerini yapılanmış bütünlükler olarak çözümler. Metin veya iletinin, içsel yapılanması üzerine yoğunlaşan göstergebilimsel çözümleme, yapı içindeki her ögeye neyin anlam verdiğiyle ve yapının iç ilişkisiyle ilgilenir.⁴¹⁰ Bu yaklaşım çerçevesinde, anlamın toplumsal üretimi üzerine odaklanılırken, ‘gerçeklik’ bir inşa olarak değerlendirilir ve göstergeye, bu anlamların inşasında merkezi bir rol verilir.⁴¹¹

Yazılı metin çözümlemesinde, göstergebilime yönelerek, anlam mantığını yeniden formüleştiren Roland Barthes,⁴¹² ideolojinin kuruluşunu metnin yapısı içinde inceler. Barthes’ın kuramının merkezinde, düz anlam ve yan anlamdan oluşan, anlamlandırmanın iki düzeyi düşüncesi yer alır. Düz anlam, göstergenin ortak duyuşsal yani, aşıkâr anlamına gönderme yapar.⁴¹³ Yan anlam ise, düz anlama yaslanır ve bunun sonucu olarak, her ikisi de bir bütünlük içinde karşımıza çıkar. Böylelikle, ideolojik olanı gözden siler.⁴¹⁴ Fiske’ye göre yan anlam, göstergenin

⁴⁰⁸ Mutlu, 1995, s. 57.

⁴⁰⁹ Jonathan Potter, **Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction**, London, Sage Publications, 1996, s. 106-107.

⁴¹⁰ Woollacott, 1989’dan aktaran Dursun, 2001, s. 64.

⁴¹¹ Hartley, 1982’den aktaran a.g.e., s. 64.

⁴¹² Laclau, (tarih belirtilmemiş), s. 4.

⁴¹³ Fiske, 1996, s. 115-116.

⁴¹⁴ İnal, 1996, s. 55.

kullanıcıların duygularıyla, tecrübeleriyle ve kültürel değerleriyle bulunduğu anda meydana gelen etkileşimi betimler. Bu da, anlamların öznelliğe ya da öznelerarasılığa doğru kaydığı andır.⁴¹⁵ İdeolojinin kuruluşu sırasında metindeki sözcük seçimleri, çoğu kez yan anlam seçimidir. “Yan anlamlar öznel düzeyde işledikleri için, çoğunlukla fark edilemezler. Dolayısıyla, yan anlamsal değerleri düz anlamsal olgular olarak okumak oldukça kolaydır.”⁴¹⁶ Diğer taraftan, Volosinov’un görüşleri ışığında Kress, “tüm işaretlerin metaforik özellikler taşıdığını belirterek, hiçbir işaretin masum olmadığını vurgular. Tüm metinler, tüm işaretler belli çıkarları temsil eder. Dolayısıyla, düz anlamı ‘masum bir anlam’ yan anlamı ise ideolojik mücadelenin sürdüğü bir alan olarak görmek yanıltıcı bir tutumdur.”⁴¹⁷

Barthes’ın, anlamlandırmanın ikinci düzey işleyişinde üzerinde durduğu bir diğer kavram, ‘mit’tir. Barthes, birbirleriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak düşündüğü ‘mit’ nosyonunu, “bir şey üzerinden düşünmenin, onu kavramlaştırmanın ya da anlamının kültürel yolu” olarak açıklar.⁴¹⁸ Fiske’ye göre, ‘mit’i okumak toplumsal değerleri okumaktır ancak, bu değerler toplumun tüm üyelerine eşit biçimde hizmet etmezler. İnsanlar, bu zincirin anlamlarının farkında olabilirler ama, mitsel niteliğinden haberdar değildirler.⁴¹⁹ Buna göre mit, kendi işleyişini gizler ve anlamlarını doğalmış gibi sunar.⁴²⁰ Bir başka açıdan Barthes miti, sınıf-egemen bir

⁴¹⁵ Fiske, 1996, s. 116.

⁴¹⁶ a.g.e., s. 117-118.

⁴¹⁷ İnal, 1996, s. 120.

⁴¹⁸ Fiske, 1990 ve Barthes, 1998’den aktaran Dursun, 2001, s. 65.

⁴¹⁹ Fiske, a.g.e., s. 172.

⁴²⁰ Kadınların bakıp, büyütme ve koruma işini erkeklerden ‘doğal olarak’ daha iyi yaptıklarına ve bu yüzden onların doğal mekanlarının ev olduğuna, evde çocuk yetiştirmek ve çocuklarına bakmak işini üstlendiklerine ve erkeğin de yine ‘doğal olarak’ ekmek parası kazanma rolünü üstlendiğine ilişkin bir ‘mit’ söz konusudur. Bu roller böylece, en ‘doğal’ toplumsal birimi -aileyi- yapılandırır. Mit, bu anlamları doğanın bir parçası gibi sunarak, tarihsel kökenlerini gizler ve böylece bu anlamları evrenselleştirir. Bunların yalnızca değişmez değil, aynı zamanda adil görünmelerini de sağlar. Erillik ve dişillik anlamları, kapitalizmin burjuva erkeğinin çıkarlarına hizmet etmesi amacıyla geliştirilmişlerdir. Yani, 19. yüzyıl sanayileşmesinin yarattığı toplumsal koşulları anlamlı hale

dil biçimi ve anlamları toplumda yayma yolu olarak görür.⁴²¹ Dolayısıyla, Barthes'çı görüşe göre mit sınıf temellidir ve anlamları toplumsal açıdan başat olanlar tarafından, onların çıkarlarına hizmet etmek amacıyla inşa edilmiştir.⁴²²

Diğer taraftan, Roman Jakobson'ın, Barthes'a benzer şekilde geliştirdiği metafor (eğretileme) ve metonomi (düzdeğişmece) nosyonları, anlamlandırma kavramına katkıları bakımından oldukça önemlidir. Metafor, bilinmeyen bir şeyi, bilinen bir şey yardımıyla anlatmaktır.⁴²³ Bir başka deyişle, "bilinmeyenlerin 'anlamı'nı, bilinenlerin 'araçları' aracılığıyla ortaya koymaktır. Metaforda, benzerlik ve farklılık, eşanlı kullanılır. Buna göre, aracın ve anlamın aynı paradigmaya yerleştirilebilmeleri için yeterli benzerliğe, aynı zamanda gerekli karşılaştırmayı gösterebilmeleri için de, yeterli farklılığa sahip olmaları gerekir."⁴²⁴

Levi-Strauss'a göre, metafor yoluyla soyut kavramların yapıları, somut kavramların yapılarıyla değiştirilir. Bu anlamlı hale getirme sürecini, 'soyutlama mantığı biçiminde bir doğallaştırma süreci' olarak niteleyen Levi-Strauss, metaforun yaygın bir kültürel pratik olduğuna işaret eder.⁴²⁵ Fiske'nin de belirttiği gibi, metaforlar dikkat çekmezler ve insanları bilinçli bir kod açımına davet etmezler: "Dolayısıyla, daha sinsidirler ve toplumda sorgulanmadan kabul edilirler. Çünkü, yarattıkları anlam, kolaylıkla toplumun ortak duyusunun bir parçası haline gelebilir. Bu tür bir ortak duyu, doğal görünse de asla doğal değildir. Toplumsal olarak

getirebilmek amacıyla üretilmişlerdir. Ancak, mitler, anlamların eşit düzeyde, hem erkeklerin hem de kadınların çıkarlarına hizmet eder görünmelerindeki işlevi sayesinde, siyasal etkilerini gizler. (Fiske, 1996, s. 118-120.)

⁴²¹ a.g.e., s. 171.

⁴²² a.g.e., s. 170-171.

⁴²³ Lehtonen, 2000, s. 90.

⁴²⁴ Fiske, a.g.e., s. 124.

⁴²⁵ a.g.e., s. 153.

üretmiştir ve son kertede ideolojiktir.”⁴²⁶ Metonomi ise, bir parçanın bütünü temsil etmesini sağlar. Fiske’ye göre, gerçekliğin temsil edilmesi, kaçınılmaz olarak düzdeğişmeceyi gerektirir ve bu kavram, aynı düzlemdeki anlamların birbirleriyle ilişkilendirilmesiyle işler. “Metonominin seçimi çok önemlidir çünkü, gerçekliğin bilinmeyen geri kalanı bu seçimden yola çıkarak inşa edilir. Metonomilerde, genellikle gizlenen keyfi bir seçim söz konusudur. Buna göre, metafor ve metonomiler, kolaylıkla fark edilemeyen ya da gizli olan belirtisel göstergelerdir. Dolayısıyla, her ikisi de güçlü birer iletişim tarzıdır.”⁴²⁷ Metafordan farklı olarak metonomi, devamlılığa yani, eklemliliğe dayanır ve metafordan çok daha doğal görünür.⁴²⁸ Metonomi, gerçekçi etki yaratmak için dizimsel olarak işlerken, metafor imgelemsel etki yaratmak adına paradigmasal olarak çalışır.⁴²⁹

Bunlara ek olarak, anlamın kurulma sürecini sergileyen unsurlardan bir diğeri de, metnin içinde yer alan karşıtlıklardır. Van Dijk, ideolojik yapıyı gösteren en önemli göstergelerden birinin, ‘Biz ve Onlar karşıtlığı’ olduğunu belirtir: “İdeolojiler, insanları ve toplumu tipik şekilde kutuplaşmış terimlerle örgütler. Grup üyeliği öncelikle, kimin bizden olup olmadığıyla ve kendimizi; eylemlerimiz, amaçlarımız, kurallarımız ve kaynaklarımızla başkalarından nasıl ayıracağımızla ilgilidir. Toplumsal olarak temel olan, ‘Öteki’ler ile kıyaslandığında, hangi konumda olduğumuzdur.”⁴³⁰

Bu çerçevede, bir çözümleme yöntemi olarak söylem analizinin, tek bir disiplinle ilintili olmadığının altı çizilmelidir. Van Dijk’in de vurguladığı gibi,

⁴²⁶ Fiske, 1996, s. 127.

⁴²⁷ a.g.e., 127-129.

⁴²⁸ Erdoğan, 2002, s. 125.

⁴²⁹ Fiske, a.g.e., s. 131.

⁴³⁰ Van Dijk, 2003, s. 56.

söylemin kapsamlı analizi, hem metni hem de söylemin içinde yer aldığı toplumsal formasyonları yani, bağlamını içermelidir.⁴³¹ Söylem çözümlemesi, dil içinde kurulan güç/iktidar ilişkilerinin nasıl üretildiğini açıklamaya yönelik ve bu ilişkilerin eleştirisinden yola çıkan bir analiz yöntemidir.⁴³² Dolayısıyla, söylem çözümlemesinin esas amaçlarından biri, dil kullanımının belirli politik etkiler için izlediği yöntemleri araştırmaktır.⁴³³

Thompson'a göre, ideolojik söylemin yapısını çalışmak demek, 'söylemin anlamını ve bu anlamın sürdürmeye hizmet ettiği egemenlik ilişkileriyle arasındaki bağlantıyı açıklamak' demektir.⁴³⁴ İdeoloji eleştirisi, ideolojik pratiğin bir parçası olan belirli metinlerin, hangi yollarla ve biçimlerle işlev gördüğüyle ilgilenir. "Metinlere toplumsal ürünler ve süreçler olarak yaklaşan ideoloji çözümlemesi, türlü metinler içinde yerleşmiş sistematik anlamlar ve çelişkiler üzerine odaklanır, belirli iletileri sürdüren ve destekleyen anlatısal, türsel stratejileri sergiler."⁴³⁵

Sonuç olarak, Gramsci ve Althusser'in çalışmaları dahilinde ideoloji nosyonuna getirilen farklı bakış açılarıyla, dil, özne, söylem ve anlama yönelik görüşlerin ilişkilendirilmesinin, Marksist kurama dayanan eleştirel yaklaşımları büyük ölçüde zenginleştirdiğinin altı bir kez daha çizilmelidir. Kendi içlerinde gösterdikleri çeşitliliklere rağmen, eleştirel paradigmanın önemi, medyayı bir bütün olarak incelemeyi olanaklı kılmasında yatmaktadır. Çizilen kavramsal ve kuramsal çerçeve ışığında, ideolojinin söylem yoluyla kazanılan, onaylanan ya da yeniden üretilen bir kavram olarak ele alınması, bu çalışma açısından önem taşıyan

⁴³¹ Van Dijk, 1988, s. 23.

⁴³² İnal, 1996, s. 96.

⁴³³ Wilson, 2003, s. 152.

⁴³⁴ Thompson, 1984, s. 199.

⁴³⁵ White, 1987'den aktaran Dursun, 2001, s. 71.

noktalardan biridir. Diğer taraftan, eleştirel paradigmanın genel bir dil perspektifine yönelerek, dil sorununu ideolojik ve söylemsel boyutu içinde ele alışı, bir sonraki bölümde yapılacak çözümlemelerde ideolojinin işleyişini mikro analiz düzeyinde sergileyebilmeyi olanaklı kılması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İCRAATIN İÇİNDEN PROGRAMLARININ ÇÖZÜMLENMESİ

İcraatın İçinden isimli televizyon programları, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'nun, 19. maddesi gereğince yayınlanmaya başlamıştır.⁴³⁶ Hükümet tarafından özel kesime hazırlatılan programlarda⁴³⁷ Turgut Özal, mühendis kimliğini pekiştirecek şekilde elindeki kalemiyle, ayda bir kez halkın karşısına geçmiştir. Özal, 31 Ocak 1984 tarihinde gerçekleşen ilk yayında, programların amacını şöyle anlatmıştır:

“Bu akşam karşınıza yeni bir imkanla gelmiş bulunuyorum...hükümetlere her ay bir program dahilinde, kendi icraatlarını halka tanıtma, halka benimsetme imkanı verilmiş. Hükümetlere böyle bir imkan tanındığı için çok memnunum. Çünkü şuna derinden inanıyorum ki, hükümetlerin hem iyi icraatta bulunmak, hem de icraatı iyi tanıtmak başta gelen vazifeleri arasındadır. Çünkü netice itibariyle maksat, devlet ile milletin bütünleşmesidir. Devleti halk için, halkla birlikte bir bütün olarak idare etmektir...Müteakip aylarda da, bu programı... icraatımızı size izah etme yönünde

⁴³⁶ 11 Kasım 1983 tarihinde kabul edilen ve 14 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nun, 19. maddesi gereğince: “Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’nun yayın esaslarına uymak, cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak ve siyasi çıkar amacı taşımamak kaydıyla, mevzuat veya idari kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek Hükümet uygulamalarının; gerekçelerinin, yararlarının, vecibelerinin, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesini amaçlayan tanıtıcı radyo ve televizyon programları, Hükümet tarafından Türkiye Radyo Televizyon Kurumu dışında hazırlanır ve Kurum tarafından ‘haber bültenleri dışında’ yayınlanır ve bu yayının, Hükümet uygulamasının tanıtılması olduğu yayın sırasında belirtilir. Bu yayınların yayın süreleri, ayda otuz dakikayı geçemez. Hükümet bu süreyi bir defada veya bir aydaki toplamı otuz dakikayı aşmamak üzere birkaç defada kullanabilir. Kullanılmayan süreler, müteakip ay sürelerine eklenemez.” [internet] Mevcut olduğu adres: <http://www.hukukcu.com/bilimsel/genelkanunlar/2954.html>, [veri tabanına danışılan tarih: 18 Eylül 2005].

⁴³⁷ İcraatın İçinden Programı, (27 Ağustos 1987), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Ankara, 1987, s. 158.

kullanmaya devam edeceğiz.” Benzer şekilde, 27 Ağustos 1987 tarihli programda, “Kim ne derse desin...bizim mütevazı İcraatın İçinden Programı, bir iktidarın milletiyle bütünleşmek için nasıl bir ek gayret gösterdiğinin ifadesidir” şeklinde konuşan Özal, programların, halkın desteğini sağlama, icraatları halka tanıtmaya ve benimsetme amacıyla gerçekleştirildiğini öne sürmüştür. Ancak, yapılan icraatların ötesinde, halka benimsetilmek istenen bir diğer olgu, yeni sağ ideolojidir. Bu noktada, program metinlerinde ideolojik anlamların nasıl kurulduğunun, uygulanan politikaların nasıl meşrulaştırıldığının ve rızayı sağlama yolunda nasıl bir yol izlendiğinin çözümlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Oya Tokgöz’ün de belirttiği gibi, uzun yıllar boyunca siyaset adamları, kendi başarılarını vurgulamak ve pekiştirmek için çeşitli yollar denemişlerdir. Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte de, siyasal propagandaya verilen rol ve önem artmıştır.⁴³⁸ Bu bağlamda, Başbakanlığının ilk yıllarında, siyaset sahnesinde olduğu kadar propaganda sahnesinde de tek başına ve rakipsiz olan Özal, televizyonu adeta bir ANAP videosuna çevirmiştir.⁴³⁹ Dolayısıyla, 1980’ler Türkiye’inde ‘alternatifi yoktur’ söylemiyle kamuoyuna sunulan politikaların meşrulaştırılması ve toplumsal uzlaşının sağlanmasında, medyanın ideolojik bir aygıt olarak nasıl iş gördüğünün sergilenebilmesi de önemli bir noktadır.

Özal, diğer partilerin kapatıldığı ve siyasi liderlerin yasaklı olduğu bir dönemde, belli bir ‘farklılık’ görüntüsü vermeye çalışarak, çağın yaşanmış ve yaşanmakta olan ancak henüz Türkiye’ye ulaşmamış yeniliklerine yakınlık duyduğunu⁴⁴⁰ her fırsatta dile getiren bir söylem oluşturmuştur. İktidarın söylemsel

⁴³⁸ Tokgöz, 1989-1990, s. 255.

⁴³⁹ Cemal, 1989, s. 195.

⁴⁴⁰ Kahraman, 1995, s. 167.

hareketinin çoğunlukla ikna edici bir amaç taşıdığı düşünüldüğünde, siyasi önderlerin öncelikle kendilerini halkın çoğunluğuyla özdeşleştirecek stratejiler geliştirmesinin gerekli olduğu belirtilmelidir. Yani, “bir siyasi önderin, gerçekte kaçınılmaz olarak ekonomik, toplumsal bir seçkin olma özelliğini gizleyecek ve halkın değer ve çıkarlarını korumaya, temsil etmeye istekli kişi olmaktan çok, bu değer ve çıkarları paylaşan bir kişi olarak temsil edilmesini sağlayacak stratejileri geliştirmesi zorunludur.”⁴⁴¹

Dolayısıyla, siyasi lider için popülist cazibe unsurları, öncelikle bu önderin seçkinliğini yadsımaya ve bulanıklaştırmaya yönelik olmalıdır. Böylelikle, liderle halk arasındaki benzerlikler öne çıkarılarak, ‘halkla birlikte seçkinlere karşı’ şeklindeki özdeşlik formülünün oluşturulması sağlanacaktır.⁴⁴² Bu çerçevede, Özal’ın insanlara ‘halktan biri’ olduğu görüntüsünü oldukça başarılı bir şekilde verdiği belirtilmelidir. Kuşkusuz, bu başarılı imajın temsil edilmesinde medyanın oynadığı rol kesinlikle yadsınmamalıdır ancak, Özal’ın kendi kişisel özelliklerinin de bu imajla belli bir uyum gösterdiği vurgulanmalıdır.⁴⁴³

“Özal, en edebi eser olarak Red Kit’i beğeniyordu, arabeske bayılıyordu... gazeteleri okumaya spor sayfalarından başlıyordu, pişkinliğine diyecek yoktu, dilinde hiç mi hiç kemik bulunmuyordu...Erdal İnönü ‘iyi herifiti ama boyu uzun aklı kısıydı’, futbolda, politikada sıkı biçimde taraftardı, bilgisayar oyunlarına ve arabalara acayip düşküdü, karısıyla bunca yıl sonra kimseden gizlemeksizin hala büyük bir aşk yaşıyordu, bu arada orucunu, namazını, haccını da ihmal etmiyordu.”

⁴⁴¹ Mutlu, 1995, s. 53.

⁴⁴² a.g.e., s. 53.

⁴⁴³ a.g.e., s. 54.

Diğer taraftan, Özal'ın kişisel özelliklerinin yanında, gördüğü eğitimin ve mesleki deneyimlerinin de halk karşındaki imajı üstünde oldukça etkili olduğu belirtilmelidir. 1950 yılında, İTÜ Elektrik Mühendisliğini bitirmesinin ardından Amerika'ya giderek ekonomi tahsili gören Özal'ın, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına katkıda bulunması, 1967-1971 yıllarında aynı kurumda Müsteşarlık görevini yürütmesi, Ekonomik Koordinasyon, Para ve Kredi Kurullarına başkanlık etmesi ve 1971-1973 yıllarında Dünya Bankası'nda danışman olarak görev yapması,⁴⁴⁴ kendisinin halk karşısında 'ekonomiden anlayan adam' imajını çizmesinde büyük rol oynamıştır.

Paralel şekilde, İcraatın İçinden Programlarına genel olarak bakıldığında da, söylemin hep ekonomik terimler etrafında kurulduğu görülmektedir. Özal, 30 Haziran 1987 tarihli programda şunları söylemiştir: *“Siyaseti bırakıp ekonomiye gelelim. Biliyorsunuz, bu programda benim sizlerle diyalogum, ortak noktam, ortak dilim hiçbir zaman siyasi olmamıştır. Ben sizinle, hep ekonomi konuşmuşumdur.”* Buna göre, Özal söyleminin en önemli özelliğinin, siyaset ile ekonomi arasında bir ayrıma gitmesi olduğunun altı çizilmelidir. Özal'ın, teknik ve pratik bilgisi olan bir teknokrat ve bir ekonomist kimliğiyle öne çıkması ve kendi konumunu ekonomik alan içine yerleştirmesi, uygulanan ekonomik politikaların ve alınan kararların meşruiyetini sağlamak, halkın rızasını ve onayını almak yönünde bir adım olarak da ifade edilebilir.

Yayın süreleri kanun gereği, ayda 30 dakikayı aşmayacak şekilde sınırlandırılan programlarda işlenen konulara bakıldığında ise, genel olarak; Fatura

⁴⁴⁴[internet] Mevcut olduğu adres: http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ozal.htm [veri tabanına danışılan tarih: 23 Mart 2006].

Karşılığı Vergi İadesi Kanunu, İmar Affı Kanunu, enflasyon, şehirleşme, Toplu Konut Kanunu, öncelikli bölgeler, Kamu Ortaklığı Fonu, ithalat gibi konuların, 1984-1985 yıllarındaki programların ana temalarını oluşturduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda da bu konulara sürekli olarak değinilmiş ve süreç içinde hangi aşamalara gelindiğinden bahsedilmiştir.

1985-1986 yıllarında Genel Değerlendirmelere sıklıkla yer verilen programlarda, ‘sosyal adalet’le ilgili unsurlara yapılan vurgunun arttığı söylenebilir. 1987 yılından itibaren daha çok, sağlık reformu, eğitim, spor, turizm, fon kaynakları gibi alanlara kayan konuların yerini, 1988’in sonundan itibaren ‘Gelişen Türkiye’ adı altında, beş yıl boyunca yapılan icraatların vurgulandığı ve Türkiye’nin nasıl ‘değişip-geliştiğiyle’ ilgili programlar almıştır.

Bu noktada, şimdiye kadar bahsi geçen kuramsal ve kavramsal çerçeve ışığında, İcraatın İçinden Programlarına uygulanacak çözümlemenin ana hatlarını çizmek yerinde olacaktır. Öncelikli olarak, hem metnin üretim süreci hem de kültürel metin analizleri ve alımlama çözümlenmeleri üzerine geliştirilen düşüncelerin, iletişim çalışmaları açısından öneminin yadsınmaması gerektiği belirtilmelidir. Özellikle de, medya içeriklerinin kapitalist ekonomi dinamikleri içinde belirlendiğini savunan eleştirel ekonomi politik yaklaşım, Türkiye’ye ilişkin analizlerin çalışılmasında önemli bir yol göstericidir. Ancak, ekonomi politikçilerin üzerinde durdukları noktalar, ideolojik üretimin nasıl gerçekleştirildiğini⁴⁴⁵ açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

İkinci olarak, bu çalışmada çözümlenecek İcraatın İçinden Programlarının birer medya metni olma özelliği taşımadığının da altı çizilmelidir. Söz konusu

⁴⁴⁵ Dursun, 2001, s. 263.

programlar, 1983 tarihinde kabul edilen bir kanun çerçevesinde yayınlanmaya başlanmış ve hükümet tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla da, kültürel metin analizi üzerine çalışanların yoğunlaştığı çeşitli medya formlarından farklı bir özellik göstermektedir. Buna göre, programların hazırlanıp yayınlanmasında, medyanın anlam oluşturmasıyla ilgili değil, siyasetin medyayı doğrudan kontrolüyle ilgili bir durum söz konusudur.

Yapılacak çözümlemede amaçlanan, program metinlerinin söylemi içinde belirli ideolojik anlamların nasıl ve hangi biçimlerde yapılandığının sergilenebilmesidir. Bu nedenle, metinlerin üretilme ve alımlanma süreçlerini içermeyen bir söylemsel çözümleme gerçekleştirilecektir. Çalışmada ideoloji, söylem yoluyla kazanılan, onaylanan ya da yeniden üretilen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Buna göre, toplumsal sistem içinde kurulan egemenlik ilişkilerinin sadece maddi kaynakların dağıtımının denetlenmesiyle değil, aynı zamanda bu ilişkileri haklı ve gerekli gösterecek anlam sistemlerinin üretilmesi yoluyla da kurulduğuna⁴⁴⁶ işaret edilmektedir.

Bu bağlamda, bir önceki bölümde Gramsci ve Althusser'in katkılarıyla oluşan bir ideoloji kavramlaştırmasından yola çıkılmıştır. Yapılacak analizde, başat ya da yönetici ideolojinin onaya dayalı bir hegemonya oluşturduğu ve ideolojinin insanlara özneler olarak seslendiği görüşleri çerçevesinde, yeni sağ ideolojinin Özal'ın söylemi içindeki kuruluşuna odaklanılacaktır. Programlara uygulanan ideolojinin söylemsel çözümlemesiyle hedeflenen, egemenlik ilişkilerini sürdürmeye hizmet eden düzenlenmiş anlamları ve anlamların oluşturulmasında kullanılan stratejileri ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla, söylemin hem biçimsel özelliklerini, hem dilsel yapılarını

⁴⁴⁶ Tekeli, 1994, aktaran Dursun, 2001, s. 262.

hem de bağlamını içerecek kapsamlı bir analiz gerçekleştirilecektir. Uygulanacak çözümleme için, beş ana kategori belirlenmiştir. İlk olarak, programlardaki anlatıya egemen olan siyasal felsefenin ifadelendirilme biçimi ve stili incelenecektir. Böylece, programların söylemindeki başat fikirlerin ve yeni sağın ideolojik anlamlarının anlatıda ortaya çıkış biçimiyle, başat ideoloji içerisine gerçekliğin çeşitli tanımlarının eklenmesi süreci gösterilmiş olacaktır. Siyasal felsefenin hangi biçimlerde ifade edildiğinin çözümlenmesi, söylem içine nelerin dahil edilmediğini ortaya koymak bakımından da önemlidir. Böylelikle, açık şekilde ifade edilen ve maskelenen anlamlar sergilenebilecektir.

İkinci kategoride ise, metinlerin anlatı yapısında kullanılan retorik stratejilere yer verilmektedir. Bu seçim, anlamların inandırıcı, ikna edici ve rıza sağlayıcı biçimde nasıl inşa edildiğini ortaya koyma amacını taşımaktadır. Birer retoriksel araç olarak, söylem içinde geçen metafor ve metonomiye dair örnekler de, yeni sağın anlamsal örgütlenişini sergilemek amacıyla bu bölüme dahil edilmiştir. Üçüncü aşamada, Özal'ın söylemi içerisinde iktidar ilişkilerinin nasıl sürdüğünü gösteren çatışmaların sergileneceği 'karşıtlıklar'a yer verilecektir. Böylece, söylem içinde Özal ve yandaşlarının kendilerini; eylemleri, amaçları ve kuralları bakımından 'öteki'lere kıyasla nasıl konumlandıkları gösterilecektir.

Dördüncü bölüm ise, metinleri oluşturan cümle yapılarını ve bazı sözcük seçimlerini içermektedir. Burada, ideoloji ve dil arasındaki bağlantıyı ortaya koymak ve anlamların hangi şekillerde yapılandırıldıklarını sergilemek amacıyla, mikro bir analiz gerçekleştirilecektir. Beşinci ve son aşamada ise, söylem içinde önelere nasıl seslendiği ortaya koyulacaktır. Bu çaba, yeni sağ ideoloji çerçevesinde bireylerin özneler olarak hangi biçimlerde çağırıldıklarını gösterme amacını taşımaktadır.

4.1. Siyasal Felsefenin İfadelenirilme Biçimi ve Stili

Siyasal Felsefenin İfadelenirilme Biçimi

Özal'ın siyasal felsefesini ifadelendirme biçimi ve stili kapsamında öncelikli olarak belirtilmesi gereken, beş yıl boyunca yayınlanan programlarda işlenen konular farklılık gösterse de, ortak anlatım biçimlerine sıkça rastlandığıdır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken unsur, ANAP'ın siyasi söylemiyle icraatı arasındaki uyumsuzluklara rağmen, Özal'ın ifade biçiminde beş sene boyunca göze çarpan bir değişim olmadığıdır. Dönemin ekonomi politikalarının, “toplumda bir çok olumsuzluk yarattığı, ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay azalırken, rant gelirleri payının arttığı ve bu dönemde oldukça önemli bir sosyo-ekonomik dengesizliğin baş gösterdiği bilinmektedir.”⁴⁴⁷ Yani, ANAP'ın iktidarı boyunca pek de başarılı bir tablo çizmediği söylenebilir.

Bunlara karşılık Özal, Türkiye'nin her alanda gelişip, ilerlediğini ve ekonominin sürekli olarak iyiye gittiğini ifade eden söylemini beş yıl boyunca sürdürmüştür. Başka bir deyişle, ANAP'ın iktidara gelişinden sonraki süreç içinde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, Özal'ın kendi siyasal ideolojisini ifadelendirme biçiminde öne çıkan temalar değişmemiştir. Bu dönemde, ‘seçenek yokluğu’ söyleminin geliştirilmesiyle birlikte savunulan yeni sağ ideolojinin, kendi meşruiyetini sağlamaya yarayacak ideolojik kalıpları da beraberinde getirdiği belirtilmelidir.

⁴⁴⁷ Köker, 1996, s. 1256-1257.

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, yeni sağ ideoloji dünyada iktisadi, toplumsal, siyasi ve kültürel sorunları çözmeye vaadi olarak ortaya çıkmıştır. Yeni liberal politikalar da, ekonomilerde hızlı bir sistem dönüşümünün, ekonomik yenilenmenin ve küresel ekonomiyle bütünleşmenin en iyi aracı olarak gösterilmiştir. Türkiye gibi çevre ülkeler de, bu yeni dünya düzenine eklenmiş ve dikte edilen koşullarda, yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

Bu çerçevede, Özal söyleminde de aynı temalara vurgu yapıldığı görülmektedir. Uygulanan ekonomi politikalarının, Türkiye'yi kapitalist dünyayla bütünleştireceği, kalkındıracağı ve sonuçta toplumun refahını yükselterek, gelir dağılımını düzelteceği ve bundan başka çıkar yol olamayacağı görüşü, Özal söyleminin en belirgin özellikleri olarak göze çarpmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, söylem içinde egemen söylemler doğallaşır ve egemen ideoloji yeniden kurulur.⁴⁴⁸ Bu doğal görünüm ise, metinlerdeki hegemonyacı değerlerin, ortak duyuyu yayma sürecinde etkili olmasını sağlar ve hegemonik süreçte, toplumdaki başat ideoloji içerisinde gerçekliğin çeşitli tanımları sürekli olarak eklenir.⁴⁴⁹

1) Özal dönemindeki uygulamaların gerekçeleri, kapitalist dünyayla yapısal uyum çerçevesinde bütünleşmek ve yeni liberal ilkeler doğrultusunda bir ekonomik sistem oluşturmak şeklinde vurgulanmasına karşın, söylem içinde farklı anlamların kurulması yoluyla, ortak duyunun inşa sürecinin gerçekleştirildiği görülmektedir:

⁴⁴⁸ İnal, 1996, s. 104.

⁴⁴⁹ Dursun, 2001, s. 37.

a) İfadeler içinde yeni liberal öğelere dair anlamların, en ‘akılcı’, en ‘gerçekçi’ ve refaha ulaşmakta ‘yegane yol’ şeklinde kurulduğu, doğal olarak da tercih edilmesi gereken ekonomi politikaları olarak sunulduğu, aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

“Tüm yaptığımız...Bütün ileri ülkeleri refaha kavuşturmuş sistemi ekonomimize getirmektir. Bizim yaptığımız rekabete dayalı serbest piyasa düzenine doğru büyük bir adım atmaktır.” (31 Ocak 1984)

“Yasakçı, engelleyici ve korumacı iktisadi politikalarından, ekonomimiz nihayet kurtarılmaktadır. Türkiye’yi refaha kavuşturmak için, ekonomimizi doğru yola sokmak için, bu yolda yürümeye azimliyiz, kararlıyız. Çünkü...refaha kavuşmanın başka hiçbir yolu yoktur.” (25 Haziran 1984)

“Eğer öngördüğümüz iktisadi gelişmenin temelleri atılmaya başlanırsa, hiçbir kuşku yoktur ki...göç Batı’dan Doğu’ya doğru olacaktır...Çünkü, bu tedbirler akılcı tedbirlerdir, zorlama değil teşvik esas alınmıştır.” (31 Ağustos 1984)

“Mesele ekonomiye yasakçılıkla değil, akılcılıkla yön verme meselesidir.”
(28 Aralık 1984)

“İhracat kadar, ithalata da önem vermemizin nedeni, bütün Batı ülkelerini refaha kavuşturmuş yegane yol olan, serbest piyasa ekonomisini, serbest piyasa nizamını Türkiye’imizde de köklü biçimde tesis etmektir.” (30 Nisan 1985)

“Biz, çağımıza uygun, bütün Batı ülkelerini bugünkü refah seviyesine ulaştırmış olan ekonomik yolu seçtik. Ekonominin meselelerini gene ekonominin akılcı, gerçekçi yol ve yöntemleriyle çözmeyi başardık.” (29 Aralık 1985)

b) Benzer şekilde, yeni sağın temel ekonomik öğelerinden, dışa açılma, rekabet, serbestlik, yasak duvarlarının kaldırılması gibi temalar, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere, ‘halkın lehine olan’ ve ‘fayda sağlayan’ unsurlar olarak sunulmuştur:

“Dış rekabetin dinamizmiyle, sanayimizin hem kendisine, hem memleketeye daha faydalı daha verimli çalışması için bir yol açtık... iç piyasada yabancı mallarla rekabet etsin ki dış piyasada rekabet gücüne sahip olmaya başlasın...” (31 Ocak 1984)

“...sanayimize hem müsait bir zemin hazırladık hem de yasak ile değil, her yönden teşvik ile gelişmesini hedef aldık. Aşırı koruma netice itibariyle tüketicinin aleyhine olur, aleyhine olmuştur.” (31 Ocak 1984)

“...devlet tekellerini kaldıracağımızı söylüyoruz...piyasada siz tek tabanca olursanız, vatandaş ne yapacak? Eli mahkum, istese de istemese de, yüksek fiyata bulduğunu alacak...buna açıkça karşı çıkıyoruz.” (28 Aralık 1984)

“...hürriyet içinde, demokrasi içinde kalkınmış ülkelerin seçtiği yegane iktisadi yol olan ‘rekabete dayalı serbest piyasa nizamı’ nı seçtik. Memleketimiz iktisaden vardığı aşamaya ve varması gereken hedefleri göz önünde tutarak bir anda, gelişmeyi önleyen duvarları yıkmaya giriştik.” (28 şubat 1985)

“Bizim yaptığımız, serbest piyasa nizamını ülkemizde tesis ederek vatandaşı teşvik etmek, vatandaş’a çalışma şevkini canlandırmak olmuştur.” (29 Aralık 1985)

c) Yeni liberal politikaların temel öğelerinden olan özelleştirme konusuna vurgu yapılan ifadelerde KİT'ler; 'enflasyonu arttıran', 'sürekli zarar eden', 'iş yapmayan insanların kadrolaştığı', dolayısıyla da 'devlet üstünde bir yük teşkil eden' kuruluşlar şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, KİT'lerin özelleştirilmesi halinde işsizliğin de ortadan kalkacağı, örtük bir şekilde vurgulanmıştır. Aşağıdaki örneklerde de açıkça görülen, özelleştirmenin zaten yeni liberal politikaların bir gereği olmasına karşılık, söylem içindeki anlamların, -'neden oldukları zararlar' ve 'devlete getirdikleri yükler' üzerine yapılan vurguyla- KİT'lerden kurtulma gerekliliği çerçevesinde örgütlendiğidir:

“KİT ürünlerinin fiyatları ayarlanmazsa ne olur? Durmadan zarar eden bu kuruluşların bütçe açığı, devlet bütçesinden kapatılacaktır...Devlet bütçesinde para yoksa ister istemez aşırı para basılır. İşte o zaman, enflasyon adeta patlar. Ve bunun bedelini de bütün bir millet öder.” (25 Haziran 1984)

“İşsizliği, torba kadrolarla, Kamu İktisadi Teşekküllerini iş yapmayan insanlarla doldurarak, gideremezsiniz.” (30 Kasım 1985)

d) Metinlerde, yeni sağın siyasal öğelerinden olan 'bürokrasinin azaltılması' temasına da oldukça sık vurgu yapıldığı görülmüştür. Söz konusu dönemde, bürokrasinin sadeleştirilmesi çalışmalarıyla birlikte, belediyelere tanınan yetkiler de arttırılmıştır. Özal, aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, bürokrasinin azaltılması söylemini bir anlamda, modernlik ve çağdaşlığın bir gereği olarak sunarken, 'özel mülkiyet' ve yerel yönetim kavramlarını da, demokrasinin temeli şeklinde ifade etmiştir:

“...bürokrasiden şikayetimizi de bir deyimle dile getirmişiz. Bürokrasiye ‘mevzuat hazretleri’ demişiz...Ta Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalmış gelişen, kalkınan Türkiye gerçeklerinin gerisinde kalmış bir mevzuat ile, modern, çağdaş bir toplum olmanın imkanı var mıdır?” (28 Şubat 1985)

“Demokrasinin temeli olan hürriyet içinde mülk edinme, yani özel mülkiyet kavramını bütün milletimiz nezdinde yaygınlaştıran asli unsur toprak sevgisidir. Toprak mülkiyetidir. Türk, toprak sever.” (30 Nisan 1985)

“...mahalli idareler, belediyeler demokrasinin temelidir. Katılımcı demokrasinin en iyi örneği mahalli idarelerin güçlenmesinde yatar.” (28 Nisan 1989)

e) Ortak duyunun inşası sürecinde, ‘sosyal adaletçiliğe’ ilişkin anlamların asli ideolojik öğelere eklenerek kurulduğu görülmektedir. Ayrıca söylem içinde sosyal adaletçilik kavramının, ‘orta direği güçlendirme’ anlayışına indirildiği ve böylelikle, ezilen kesimlerin rızasını kazanmaya yönelik anlamlar üretildiği de aşağıdaki örneklerde ortaya çıkmaktadır:

“Bizim bütün icraatımızın özünde, yani ruhunda yatan esas; sosyal adaletçiliktir. Sosyal adaletçilik lafla olmaz...mesele eşyanın tabiatına, ekonominin kendi tabii akışına göre akılcı yöntemler uygulamaktır. Nitekim sosyal adaletin en önemli yönlerinden biri olan vergi adaleti yoluyla faturalı yaşam, yani vergi vermeyenden vergi almak, vergisini zaten veren çalışan kesime bir miktar vergiyi iade etmek, bunun en güzel misalidir.” (30 Eylül 1985)

“Gerçekçi sosyal adaletçilik, zengini değil dar gelirliyi fakiri kollamak, devletin imkan ve kaynaklarını zenginin lehine değil, dar gelirlinin lehine kullanmaktır.” (30 Eylül 1985)

“Biz sosyal adaletten yanayız...Sosyal adaletten yana olmak, orta direktan yana olmaktır.” (29 Ocak 1986)

“...bütün bu uygulamaları bir kez daha hatırlatmanın amacı, şu gerçeği açık seçik ortaya koymaktır. Rekabete dayalı, serbest piyasa ekonomisi akılcı ellerde, sosyal adaletin en büyük teminatıdır.” (30 Mayıs 1986)

“Hali vakti yerinde olandan alıp ortadireğe, devlet eliyle para transfer ediyoruz. Bu zaten bizim sosyal adaletçi anlayışımızın kaçınılmaz bir gereğidir.” (28 Haziran 1986)

“Serbest faiz politikası bir gerçeği açığa çıkardı. Vatandaşın tasarruflarını ucuz kullanmak devri kapanmıştır. Arkı bundan sonra vatandaşın hissedar ortak olarak almayanlar yüksek faiz ödemek zorundadırlar. Sosyal adaletin en güzel uygulamalarından biri bu olmuştur.” (31 Ocak 1989)

2) Özal’ın söyleminde ortaya konması gereken bir diğer önemli unsur, sürekli olarak birlik, beraberlik, huzur ve güvenin vurgulanıyor olmasıdır. Bu anlamda söylem, ANAP’ın dört eğilimi birleştirme hedefi dahilinde savunduğu ‘uzlaşma’ ve ‘hoşgörü’ kavramlarının üzerine oturtulmuştur. Huzur ve güven konusunun ise daha çok, 12 Eylül öncesi döneme gönderme yaptığı açıktır. İfadelerde, kalkınma ve refaha açılacak yolun, huzur ve güven içindeki bir ortamda sağlanacak birlik ve

beraberlikten geçtiği vurgulanarak, tüm bireylere özgü ortak bir kavrayış yaratılmaktadır. Bunlara yönelik örnekler aşağıda gösterilmektedir:

“...Türkiye’imizin çözülemeyecek hiçbir meselesi yoktur. Yeter ki milli birlik ve beraberlik içinde huzur ve güven içinde devlet ve millet birbirimize sarılalım. Devlet ve millet birbirimize destek olalım. Teker teker her meselemiz çözülecektir.”

(30 Nisan 1984)

“Ekonomi güçlendikçe Türkiye’imiz sahip olduğu maddi ve manevi değerlerle dünyada layık olduğu yeri alacaktır. Yeter ki, milli birlik ve beraberlikten ayrılmayalım. Yeter ki layık olduğumuz iyimserliği her zaman muhafaza edelim.”

(27 Eylül 1984)

“Millet olarak hep birlikte bastığımız toprak titrer...Yeter ki birliğimizi bozmak isteyenlere fırsat tanımayalım...”

(28 Şubat 1985)

“...biz milli birlik ve beraberliğimize dört elle sarıldıkça, kavgadan yana değil, barıştan yana oldukça, doğru ekonomik politikalara sadık kaldıkça, Avrupa’nın refah devletleri arasına muhakkak gireceğiz. Bundan hiç kimsenin kuşkusu olmasın.”

(30 Eylül 1985)

“Türkiye ekonomik anlamda doğru yoldadır. Ekonomimiz güçlendiği sürece dış politikadaki sorunlarımız da aynı oranda ve aynı hızda çözülecektir. Yeter ki biz, milli birlik ve beraberliğimize dört elle sarılalım.”

(29 Ekim 1985)

“...her türlü iktisadi refahımızın da, sosyal kalkınmamızın da temeli huzur ve güvendir. Milli birlik ve beraberliktir.”

(28 Şubat 1986)

3) Paralel şekilde, ortak duyunun inşası sürecinde, bireylerin ‘ortak bir çıkar’ ve ‘ortak bir payda’ etrafında toplanması önemli bir hegemonik stratejidir. Özal’ın ifadelerine bakıldığında, icraatların bir bütün olduğu ve her uygulamanın, tüm fertleri bir şekilde mutlaka etkileyeceği gibi anlamların kurulduğu görülmektedir. Buna göre Özal’ın, söyleminde toplumsal uzlaşının sağlanmasına yönelik anlam üretimlerine oldukça sık başvurduğuna dikkat çekilmelidir. Uygulanan politikalar çerçevesinde, tabi sınıfların çıkarlarını birleştirecek bir ortak paydanın nasıl yaratıldığı aşağıdaki örneklerde sergilenmektedir:

“Şimdi sorabilirsiniz. Bankada parası olmayan vatandaş bu uygulamadan yararlanmaz mı? Olur mu öyle şey aziz vatandaşlarım, enflasyonun frenine basıldıkça, hayat pahalılığı kontrol altına alındıkça bundan herkes yararlanır, herkes faydalanır.” (31 Ocak 1984)

“...bu kanun, sadece gecekondularda yaşayan insanlarımızı değil, büyük şehirlerde oturan bütün vatandaşlarımızı derinden etkileyecek bir kanundur. Çünkü, gecekondular imar affi...bir insani adımdır. İnsaf, izan ve mantık gereğidir.” (30 Nisan 1984)

“Her zaman olduğu gibi, her icraatımızda olduğu gibi, konumuz Türkiye’dir. Konumuz Türkiye’nin meseleleridir. Ve daha da ötede, konumuz, tek tek, ferden her birinizi ilgilendiren meselelerdir.” (31 Ağustos 1984)

“İcraat bir bütündür... Eğer icraat bir bütünsel, bu bütünden etkilenmeyecek vatandaş var mıdır? Büyük belediyeler için bir kanun çıkarırsınız. Ucu gider taa Doğu’daki işsiz vatandaşın iş derdine kadar dayanır.” (31 Ağustos 1984)

“...hükümet icraatı, her vatandaşı tek tek, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, ama muhakkak er ya da geç etkiler.” (28 Şubat 1985)

“...bir devletin ekonomisi iyiye gittikçe, bu iyilik milletin her kesimi ve her ferdi tarafından paylaşılır. Bunu böylece bilesiniz.” (30 Eylül 1985)

4) Özal, iktidarı sırasında milletin devletin hizmetinde değil, devletin milletin hizmetinde olması gerektiğine ve millet-devlet bütünleşmesinin önemine dair bir söylem geliştirmiştir. Bu anlamda, ‘efendi devlet’ anlayışını reddederek, devletin halka hizmet için var olduğunu sürekli dile getirmiştir. Böylelikle, icraat kavramı üzerine yapılan vurguyla, devlet ya da hükümet bir anlamda icraatla özdeş tutulmuş ve ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin öne çıkarıldığı bir söylem geliştirilmiştir. Aşağıda da örneklendirildiği gibi, devlet ve milletin bütünleşmesine dair anlamlar, hem yeni sağın siyasal öğelerinden olan ‘demokrasinin bir gereği olarak’ hem de ‘bireysel özgürlüklerin kazanılması için sahip çıkılması gereken bir anlayış’ olarak kurulmuştur:

“...biliyoruz ki, demokrasilerde iktidarlara düşen millet için milletle birlikte bir bütün olarak devleti yönetmektir. Başka hiçbir sağlıklı yol yoktur.” (30 Nisan 1984)

“Hükümet programımızda olduğu gibi, bizim icraatımızın temelinde ‘millet devlet için değil, devlet millet için vardır’ prensibi yatar.” (31 Ağustos 1984)

“...bizim anlayışımıza göre, devlet, millet için, millet ferdi için vardır. Millet, devlet için değil. Millet, devletini nasıl baş tacı ediyorsa, devlet de milleti, millet ferdini baş tacı etmelidir. Batı dünyasındaki ferdi hürriyetlerin, fert ile devlet

arasındaki ilişkilerin özlemini çekiyorsak, bu anlayışa hep birlikte sahip çıkmalıyız.”
(28 Şubat 1985)

5) Özal’ın, söylemi içinde sürekli olarak Türkiye’nin dış itibarını yükseltmekle ve dış kredi akışını sağlamakla övündüğü görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, uygulamaya geçirdiği politikalar nedeniyle Batılı ülkelerin büyük ölçüde desteğini kazanan Özal, bu desteği halk karşısında açıkça kendi lehine kullanmıştır. Oysa, 20. yüzyılda özel sektörün öncülüğünde ekonomik atılım yapmış görünen ülkelerin durumlarına biraz dikkatle bakıldığında, kapitalist dünya sisteminin merkezini oluşturan zengin ülkelerin, öncelikle kendi çıkarlarını gözeterek, sistemle bütünleştirmek istedikleri üçüncü dünya ülkelerine önerdikleri reçetelerle bunalımlı bir çevre ülkeleri grubu yarattıkları ve bu ülkeleri acemi doktorun deneme tahtası gibi kullandıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁴⁵⁰

Türkiye’nin de içinde bulunduğu söz konusu ülkeler, özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından verilen kredilerle, sürekli olarak dış borç altına sokulmakta ve giderek dışa bağımlı bir ekonomik yapıya büründürülmektedir. Oysa Özal’ın bu durumu söylemi içinde, ‘övünülmesi gereken’, ‘Türkiye’nin her anlamda iyiye gittiğini gösteren’ ve ‘itibarını yükselten’ bir gelişme biçiminde sunduğu, aşağıda yer alan örneklerde de görülmektedir:

“...Türk ekonomisi pek çok alanda patlama yapmaktadır. Ve güçlenen, sağlığına kavuşan ekonomimizin bize verdiği bir nimet daha vardır. O da, Türkiye’mizin layık olduğu uluslararası ekonomik itibar patlamasıdır.” (27 Eylül 1984)

⁴⁵⁰ Ulagay, 1987, s. 272-274.

“Bu son 8 ayda, bakıyorum da, 6 yabancı ülkeye gitmişim...bunu sağlayan elbetteki sadece benim mütevazı şahsiyetim değil, Türkiye’imizin bütün dünyada artan ağırlığı, itibarıdır. Ülkemizin her yönde ve her alanda yükselen saygınlığıdır.”
(27 Eylül 1984)

“Dış sermaye gireceği ülkede sosyal barış, yasadışıktan uzak bir ekonomi anlayışı ve kapsamlı bir istikrar arar. Bugün Türkiye’imiz dış sermaye akımına uğramaya aday bir ülkedir.” (27 Eylül 1984)

“...yatırımları daha da hızlandırmak için, akılcı, ticari tekliflerimizle dış sermayeyi ve dış krediyi Türkiye’ye çekmek için çalışıyoruz ve çekiyoruz da.” (27 Eylül 1984)

“Çok şükür ki; borç para bulmak kredi almak için kırk kapının ipini çektiğimiz günler geride kalmıştır. Bugün kredi vermek isteyenler, bizim kapımıza gelmektedir.” (29 Ekim 1985)

6) Benzer şekilde, özellikle enflasyon gibi sorunlu konularda, halka sürekli olarak güven duygusunun aşılması ve geleceğe dair inanılması oldukça güç bir parlak tablo çizilmesi, Özal’ın uygulanan politikalarla ‘aydınlık geleceğe’ mutlaka ulaşılacağına ilişkin, ideolojik bir anlam inşa etmeye çalıştığının bir kanıtıdır. Ayrıca, kullanılan ifadelerde enflasyon, ‘mutlu sona’ ulaşma yolunda ödenmesi gereken bir bedel olarak nitelendirilmekte ve ekonomiyi tabii dengesine kavuşturmak için zorunlu olarak yapıldığı vurgulanmaktadır. Buna göre, ekonomik anlamda yaşanan zorluklar doğallaştırılarak sunulurken, ekonominin de teknik bir konu olarak ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla, aşağıda gösterilen örneklerde önem taşıyan

nokta, ekonominin teknik rasyonalitesinden dolayı, karşı çıkılamaz bir ‘bilimsel geçek’ olarak kurulmasıdır:

“Ekonomimiz sağlığa kavuşunca bunun mutlu sonuçlarını hep beraber göreceğiz, bugün ödediğimiz bedelin yarın ödülünü alacağız. Bundan hiçbir kimsenin şüphesi olmasın.” (31 Ocak 1984)

“Biliyoruz ki, yenilik zaman zaman, direnç uyandırır. Çünkü alışkanlıklara ters düşer. Ama biraz zaman geçerse çok daha iyisine alışacağımız günler yakındır. Bundan hiç şüpheniz olmasın.” (15 Şubat 1984)

“Yılın ikinci yarısında, bu enflasyon rakamları, aşağıya doğru inecek. Şimdiden sonuca varmak, hele hele kötümserliğe kapılmak, milletçe kendimize haksızlık etmektir.” (25 Haziran 1984)

“...Nisan’da KİT ürünlerinin fiyatları yeniden ayarlanmıştır. Ekonomik dengeyi yeniden kurmak için, bu ayarlamalar şarttı.” (25 Haziran 1984)

“...Zaman aleyhimize değil, lehimize çalışıyor. Ekonomimiz, geriye değil, ileriye gidiyor. Bunun bilincinde olalım...geleceğe endişeyle değil, güvenle bakmak, ümitle bakmak hakkımızdır.” (25 Haziran 1984)

“...Enflasyonun dizginleri, bizim elimizdedir. Bu gün bir enflasyon var. Olmamasına zaten imkan yok. Ama her şey bile bile, adım adım, şuur ve idrakte, Türkiye’nin parlak istikbalini hazırlamak için planlanmış ve uygulanmıştır.” (25 Haziran 1984)

“İleri sanayi ülkeleri ise, bakın ne yaptılar? Petrol fiyatını dengelemek için, ürettikleri bütün petrole bağlı mal ve hizmetlerinin fiyatlarını, kimsenin gözünün

yaşına bakmadan, yükselttiler. Ekonomilerinin tabii dengesini bozmadılar.” (25 Haziran 1984)

“...bu memlekette iyimser olmak için bir değil, bin sebep vardır. Doğru iktisadi politikaları cesaretle, metanetle izlediğimiz sürece, Türkiye mutlak Batılı ülkelerin refah seviyesine ulaşacaktır.” (31 Temmuz 1984)

“Hayat pahalılığını önlemek için aldığımız önlemleri uygulamaya cesaretle, kararlılıkla ve tutarlılıkla devam edeceğiz...hayat pahalılığı artış hızı kontrol altındadır. Bunu böylece bilesiniz.” (27 Eylül 1984)

“...seçtiğimiz politikaları, hiçbir taviz vermeden, kimsenin gözünün yaşına bakmadan işin üstüne üstüne giderek uyguladıkça, Türkiye 10 yıl içinde Avrupa'nın en müreffeh ülkeleri arasında yer alacaktır...Bunu böylece bilesiniz.” (30 Nisan 1985)

“Her ödülün bir bedeli vardır. Ödülümüz mutlu geleceğimizdir. Bedelimiz bugün ödemek zorunda olduğumuz...nispi hayat pahalılığıdır. Eyvallah onun da hakkından gelinecektir.” (30 Kasım 1985)

“Ya ihracat rakamlarımız nereye ulaşmış? Onu da bir görelim: ...böyle bir gelişme dünyada görülmemiştir.” (30 Kasım 1985)

“Eriştığımız sonuçlar, çıkarılan kanunların ve bu kanunlara bağlı akılcı bir icraatın ürünüdür. Avrupa kapılarını zorluyoruz...Bugünün Türkiye'sinde karamsarlığa kapılmak, kendimize haksızlık etmektir.” (27 Eylül 1987)

“Hayat pahalı, para yetişmiyor...Refaha doğru yürüyen bir toplumda bu şikayetlerin olması kaçınılmazdır.” (27 Eylül 1987)

“Önümüzde aydınlık bir gelecek var. Yavrularımız bizden çok daha iyi yaşayacak...” (8 Kasım 1987)

“Kötümser olmak için, hiçbir gerçek sebebimiz yoktur. İyimser olmamız için, pek çok sebep vardır. Yeter ki enflasyona kızıp, sahip olduğumuz değerleri görmezden gelmeyelim.” (31 Ağustos 1989)

7) Yeni sağ ideoloji içinde liberal öğelere eklenen muhafazakarlığın, Özal söyleminde tutuculuk olarak değil, çağa uygun örf ve adetlerin korunması şeklinde savunulduğu görülmektedir. Özal, Batıyla bütünleşmenin esas olduğunu vurgularken bir yandan da bunun, Türk örf, adet ve geleneklere olan bağlılığın bir tarafa bırakılması anlamına gelmediğinin altını çizmektedir. Bu, Özal’ın yerel ile global arasında söylemsel düzeyde kurduğu uyumlu bitişikliğin bir göstergesi olarak da ifade edilebilir. Ek olarak, aşağıdaki örneklerde Özal’ın muhafazakar yanını, aile kavramı üzerindeki vurgusuyla sıkça ortaya koyduğu görülmektedir:

“...İşte bu fon, bu amaç için ihdas edilmiştir. Türk’ün örfüne, adetine uygun olarak, vakıf şeklinde yürütülmektedir. Yüce milletimiz, elbette ki, kendi güçsüzünü koruyacak, kollayacak, bağışlarını bu vakıflardan esirgemeyecektir.” (28 Haziran 1986)

“Ne mutlu bize ki, geleneklerimizin, örf, adet ve göreneklerimizin etkisiyle toplumsal dayanışmaya, toplumsal yardımlaşmaya büyük önem veren bir milletiz. ‘Komşusu aç yatarken’ tok olmanın huzursuzluğunu duyabilen asil, cömert bir milletiz.” (29 Temmuz 1986)

“Toprak ve tarım, cemiyetimizin en temel ve en kutsal müessesesi olan aile müessesesinin de temelidir. Çünkü, bizdeki tarımın esas yapısı aile tarımına dayanır.” (30 Nisan 1985)

“İki ana hedefimiz vardır...ve köylümüzü, kendi örf, adet ve geleneği içinde, daha çağdaş bir yaşam düzeyine kavuşturacaktır.” (30 Nisan 1985)

“Çocuklarımız artık bilgisayar çağını yaşıyorlar. Türk örf, adet ve gelenekleri içinde Batılı çocuklar, gençler gibi yetişiyorlar.” (30 Ekim 1989)

“Aile kavramı, en kutsal müessesemizdir. Türk, örf, adet ve geleneklerine bağlı, Avrupa Topluluğu üyesi bir Türkiye olmak en büyük tutkumuzdur.” (30 Ekim 1989)

8) Diğer taraftan, Özal söyleminde milliyetçilik, “1980 öncesi söylemde öne çıkan ırkçı, şoven ve anti-komünist vurgulardan arındırılarak, milletine iyi hizmet vererek, çağdaşlaşma yarışında Batı’ya ulaşma şeklindeki bir ilerlemecilik olarak yeniden formüle edilmiştir.”⁴⁵¹ Bu anlamda, milliyetçiliğin öne çıkarılması aynı zamanda, siyasi kaygıların bir yana bırakılması suretiyle, ortak bir siyasal dil paydası oluşturma sürecine de hizmet etmektedir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta da, her zaman Batıdan övgüyle söz eden Özal’ın, milli değerler söz konusu olduğunda, Batılı ülkelerle karşıtlık kurarak, milliyetçiliği ön plana çıkardığıdır. Bu çerçevedeki örnekler aşağıda gösterilmektedir:

⁴⁵¹ Özkazanç, 1996, s. 1221.

“İstanbul’da tertiplenen...Bulgaristan’ı lanetleme mitingine, hiçbir siyasi kaygı duymadan, Türk’e özgü faziletle katılan tüm siyasi parti sözcülerine, kurum ve kuruluş sözcülerine...teşekkürlerimi sunarım.” (27 Haziran 1989)

“Biz, dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin ahfadıyız. Hoşgörü, tolerans bizim milli vasfımızdır.” (28 Eylül 1989)

“...Bu konuda bir noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim. Batı dillerinde, gecekondular mahallelerinin adı, teneke mahallesidir. Çünkü gerçekten de, Batıda gecekondular varil saçlarından yapılmış barakalardan doğmuştur. Biz de ise gecekondular, küçük de olsa bir bahçe içindedir. İlkel bir inşaat türü de olsa bir ya da iki katlı müstakil bir evdir. Türk’ün konut anlayışının bir simgesidir. Bunu milletimize gecekondular sahiplerimize çok görmeyelim.” (30 Nisan 1984)

“...ailelerimiz benim dönemimde de, sizlerin döneminde de türlü zorluklara katlanarak; icabında arsasını evini satarak, icabında daha az yiyerek, oğlunu, kızını bir yerde okutabilmeye çalışıyor. Bu fedakarlık dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bu bizim milletimize has bir duygudur..” (30 Mayıs 1985)

9) Söylem içinde, özellikle çatışmalı ve sorunlu konuların, halk tarafından kolaylıkla anlaşılacak ya da kafa karışıklığına neden olacak ifadelerle birlikte sunulduğu görülmektedir. Genelde rakamsal ifadelerin kullanılması yoluyla, bir takım anlamların-bilgilerin üstünün örtüldüğü ve bazı anlamların söylem içine dahil edilmediği aşağıdaki örneklerde açıkça görülmektedir:

“Ülkemizde devlet bütçesine dahil memur sayısı 1 milyon 218 bin 908’dir. Bütçeye dahil işçi sayısı ise, 258 bin 192’dir. Sözleşmeli personel sayısı ise, 7 bin

994'tür...bu kesim gelirlerine yaptığımız zamların toplamı 4 trilyon 387 milyar 851 milyon liradır.” (31 Temmuz 1989)

Örneğin bu ifadede, yapılan zammın yüzdesine, bu zammın enflasyon artış hızıyla karşılaştırıldığındaki oranına ve gelir düzeyinin yükseltilmesi sonucunda sağlanan refah artış miktarına dair herhangi bir veri sunulmaksızın, kümülatif değerler kullanılarak, zamlar konusunda belirli anlamların örtüldüğü görülmektedir.

“Şimdi, en önemli iki iktisadi gösterge olan enflasyonu artış hızıyla, Türkiye'nin kalkınma hızı rakamlarına bir göz atalım...1976'dan bu yana enflasyon yükselirken, kalkınma hızımızın nasıl aşağıya gittiği açıkça görülüyor. Enflasyon yükseldikçe, kalkınma hızımız düşüyor...bu tahribat, 1980'de de devam etmiş. Kalkınma hızımız % -1.1 olmuştur. Aynı tarihte ise enflasyon % 100'lere yaklaşmaktadır. 1981'den itibaren durum tersine dönmeye başlamıştır. Bir yandan enflasyon aşağı inerken, kalkınma hızımız...toparlanmaya başlamış, büyüme hızımız % 4.1 olmuştur. 1982'de daha da dirilmişiz. Büyüme hızımız % 4.6'ya yükselmiş. 1983'te %3.3 olan büyüme hızımız, 1984'te 5.9 olmuştur. 1985'te, büyüme hızımızın %4.9 olma beklentisi içindeyiz.” (30 Kasım 1985)

Bu örnekte, 1976 yılından 1981'e kadar olan enflasyon artış oranlarını rakamsal olarak belirten Özal, 1981'de enflasyonun inişe geçtiğini söylemekle yetinmiş ve 1985'e kadar geçen süreçte herhangi bir oransal ifade kullanmamıştır. Bu süreçte, kalkınma hızının artışına vurgu yaparak ve oransal olarak da belirterek, daha önce bahsettiği ters orantı bağlamında enflasyonun düştüğü anlamının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu ifade, enflasyonu, iki yıl içinde yüzde 10'lara düşüreceğini

vaat ederek iktidara sahip olan ANAP'ın, beş yıl içinde enflasyonu, yüzde 90'lara tırmandırdığı⁴⁵² düşünülecek olursa, metinlerde inşa edilen anlamların iktidarın lehine nasıl yapılandırıldığına dair iyi bir örnek olarak gösterilebilir.

“...fazladan para basmanın...faturasını bütün millet olarak ve çok pahalı öderiz. Çünkü enflasyon fırlar, ama zam yapılırsa faturasını o malları satın alanlar öder, bütün millet değil...” (31 Ocak 1984)

“Biz, asla bu yola gitmeyeceğiz. Birinin kullandığı malın bedelini, bu malı kullanmayan diğer vatandaşın cebinden ödetmeyeceğiz. Bu böylece bilinsin.” (25 Haziran 1984)

Bu iki örnekte görülen ise, yapılan zamların sadece o malı satın alanları ilgilendirdiği ve bunun genel olarak halkın lehine bir durum olduğu gibi bir anlamın oluşturulduğudur. Buna göre, zamların aslında herkesin zorunlu olarak kullandığı temel tüketim mallarına yapıldığının üstü örtülerek, sadece belli bir kesimin rağbet edeceği mallara uygulandığı ve bunun, alım gücü olmayan insanlara çok da zarar vermeyeceği gibi bir anlam yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir.

⁴⁵² Ülgen, 1989, s. 15.

Siyasal Felsefenin İfadelenirilme Stili

1) Söylem içinde ‘Biz ve Ben’ arasındaki geçişlilik

Programlarda yer alan ifadelendirme stillerine bakıldığında vurgulanması gereken başlıca unsur, Özal’ın ‘Biz’ ve ‘Ben’ arasında kurduğu geçişlilikdir. Bu özellik, söylem içinde sıkça başvurulan bir ifade stili olarak nitelendirilebilir. Özal’ın uygulamaya geçirilen icraatlardan bahsederken, sürekli olarak ‘Biz’ kavramına yaptığı vurgu, bir şeyin apaçık bir ‘gerçek’ olduğunu belirtme ve bilgi verme noktasında, ‘Ben’ olgusuna kaymaktadır. Bu bağlamda, ‘Biz’ üzerindeki vurgu, icraatların ardında bir ekip işinin yattığının ifade edilmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla, kendisinin söylediği ‘gerçekleri’ realize eden bir grubun varlığından bahsedilmesi söz konusudur.

‘Bilgi vermek’, ‘halkı aydınlatmak’, ‘açık açık ve dobra dobra gerçekleri söylemek’ işini üstlenen Özal’ın, ‘Ben’ olgusunun altını çizmesi ise; sözüne inanılır, güvenilir, işinin uzmanı, güçlü ve bilgili bir lider figürü çizmek bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, Özal aşağıdaki örneklerden da anlaşılacağı üzere, icraatların başında kendisinin olduğunu da ifade etmeyi ihmal etmemiştir. Bu bağlamda Özal’ın söylemi içinde, hem siyasal kararları verme hem de eyleme geçme işini kendi kimliğinde birleştiren bir ifade stili yarattığı söylenebilir:

‘Biz’

“İlk iş olarak, birbiri ardına birçok önemli kararname yayınladık.” (31 Ocak 1984)

“Sanayimizi desteklemek için bir çok sanayi hammaddenin gümrük verisini indirdik, hatta bazılarını sıfırladık.” (31 Ocak 1984)

“Bu kanunun uygulanmasının sabit gelirli, memur ve sigortalı vatandaşlarımıza yaygınlaştırılması için bazı ek düzenlemeler yaptık.” (30 Kasım 1986)

“...bir dizi reform mahiyetinde, yani yeniden inşa mahiyetinde kanun çıkardık.” (27 Ağustos 1987)

‘Ben’

“...Başbakan olarak bilgi vermek istiyorum.” (31 Ocak 1984)

“Ben, bu akşam...Gerçeği ve bizi bekleyen geleceği açık seçik gözlerinizin önüne sermek istiyorum.” (25 Haziran 1984)

“Bu arada, bir başka gerçeği de dile getirmek isterim...” (25 Haziran 1984)

“Hükümet icraatı hakkında sizlere açık-seçik, herkesin anlayacağı berraklıkta bilgi vermeye, sırasında gerçekleri dobra dobra dile getirmeye devam edeceğim.” (22 Ocak 1985)

“...icraatın başı olan ben...bunu huzurunuzda açıkça beyan ediyorum.” (22 Ocak 1985)

“Size, Katma Değeri Vergisi ile ilgili birkaç basit gerçeği ifade etmek isterim.”

(28 Şubat 1985)

“Ben bütün sorunlarınızın çok iyi farkındayım, merak etmeyin.” (26 Nisan

1987)

“İcraatın başı olarak, sizi aydınlatmak, size hesap vermek zaten benim tabii görevim.” (30 Haziran 1987)

2) ‘Akılcılık ve işbitiricilik’ temaları

Özal söyleminde ortaya çıkan bir diğer siyasal stil unsuru da, devlet kavramına dair anlatının, ‘akılcılık’ ve ‘işbitiricilik’⁴⁵³ temalarıyla birlikte kurulmasıdır:

“Hükümetlerin görevi, mazeret üretmek değil, iş bitirmektir” (25 Haziran 1984)

“Devlet yönetiminde dokunulmazlıklar yoktur. Akıl mantık ve işbitiricilik vardır.” (31 Ağustos 1984)

“Bugün dünya, ekonomi konuşuyor. Bugün dünya, laf değil iş üretiyor. Bizim de seçtiğimiz yol, yöntem budur.” (29 Aralık 1985)

“...hükümete düşen...suyun akışını, işin bitirilişini kolaylaştırmaktır.” (30 Temmuz 1987)

⁴⁵³Kimi yorumcuların uzlaşmacı siyaset anlayışının bir uzantısı olarak anladığı, ideolojik kamplaşmalardan uzak bir biçimde, doğru politikaların tespiti ve etkin bir biçimde uygulanması anlamına gelen ‘iş-bitiricilik’, kamuoyunun önemli bir kesiminde devlet kaynaklarının yolsuz kullanımıyla kısa yoldan ‘köşe-dönücülük’ olarak anlaşılmıştır. (Köker, 1996, s. 1256-1257.)

3) Atatürk'e yapılan göndermeler

Yeni sağa dair anlamların üretilmesi sürecinde, siyasal stil olarak göze çarpan bir diğer özellik de, tek bir referans cümlesiyle Atatürk'e göndermede bulunularak, uygulamaların meşrulaştırılmaya çalışılmasıdır. Bu çabada, 12 Eylül döneminin ve Özal'ın asker baskısını hala üzerinde hissetmesinin rolünün de bulunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır:

“Bütün bunların hepsinin amacı memleketi ileriye, Batı ülkelerinin seviyesine ulaştırmaktır. Atatürk'ün çizdiği yol da budur. Bunun ilk gereği, bütün Batı ülkelerini refaha kavuşturmuş olan, serbest piyasa ekonomisini benimsemektir. Bu yapılmıştır.” (25 Haziran 1984)

“Gerek iktisadi, gerek sosyal alanda alışılmamış, başlangıçta yadırganan bir çok icraata birden giriştik. Böyle davranmamızın ve bu yolda hiçbir taviz vermeden ilerleme kararımızın dayandığı temel ilke...Atatürk'ün çizdiği yolda, Türkiye'mizi bütün siyasi, iktisadi ve sosyal müesseseleriyle Batı dünyasının en ileri ülkelerinden biri haline getirmektir.” (28 Şubat 1985)

“Türkiye'nin dış politikasını değiştirilmez bir biçimde Ulu Önder Atatürk çizmiştir. ‘Yurtta sulh, cihanda sulh!’ demiştir. Yani bir bakıma ne kimseyi ez, ne de kimseye ezil demiştir. Bizim de icraat olarak izlediğimiz yol, haliyle budur. Herhalde biliyorsunuz...” (29 Ekim 1985)

“...Yüce Önderimiz Atatürk'ten miras kalan bir başka inancımızı da ifade edeyim: Öyle bir an gelir ki, millet menfaati için, milletin gündelik beklentilerinin dışına, hatta karşısına çıkarsınız. İşte icraatta devrimcilik budur. Reform mahiyetindeki kanunların esas anlamı budur.” (30 Ekim 1989)

4.2. Anlatı Yapısında Kullanılan Retorik Stratejiler

Gerçekliğin inşasının inandırıcı ve ikna edici yönünün etkili olabilmesi, seçilen retoriksel stratejiler yoluyla sağlanır. Belirli anlamların ortak duyuya hitap edebilmeleri ve böylece amaçlanan etkiyi yaratabilmeleri içinse, doğal, olağan ve normal görünmeleri gerekir. Programlarda yer alan ifadelerle bakıldığında, gündelik deyimlere sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Yani, gündelik konuşmada yer alan, atasözlerine, deyimlere ve özlü sözlere söylem içinde sıklıkla yer verilmiştir. Buna göre Özal'ın retoriksinin önemli bir özelliği, ortak duyuda (halk dilinde) hemen yankısını bulacak, halk arasında kolaylıkla anlaşılacak ve dolayısıyla da üretilen anlamların etkili olmasını sağlayacak söz gruplarından yararlanmasıdır.

Hegemonyanın kuruluşu da tam olarak bu noktada gerçekleşmektedir. Çünkü, ortak duyuda yer eden söz gruplarının kullanılması, tüm bireylere özgü bir kavrayışın yaratılmasında ve böylelikle toplumsal rızanın sağlanmasında önemli bir hegemonik strateji olarak iş görmektedir. Bu da, Özal'ın kendi dünya görüşünü, toplum bünyesine yaymasının önemli yollarından biridir. Söz konusu ifadeler, metinler içinde şöyle geçmektedir:

“...İthalatta alınacak bu yeni vergi...tümüyle konut yapımına aktarılacaktır. Yoksa, konut işinde havanda su dövmeye devam ederiz.” (31 Ocak 1984)

“...KİT ürünlerine zam yapmayalım derken, aradaki açığın bedelini, saçıt bitmedik yetim de öder.” (25 Haziran 1984)

“Eğer işin kolayına kaçarsın, bol bol para basarsın, herkese şirin görünmek isterseniz...O zaman işte, kaşıkla verip kepçeyle almak dediğimiz durum ortaya çıkar.” (27 Eylül 1984)

“Türkiye dövizle köşeyi dönmüştür.” (28 Aralık 1984)

“... ‘bana dokunmayan yılan, bin yaşasın mantığı’ nı, memleket meselelerine tamamen bigane bir anlayışı kim hoşgörüyü karşılayabilir?” (28 Şubat 1985)

“Bürokrasi ile mücadele... mevzuatın arkasına saklanıp yolsuzluk yapanlarla mücadele demektir...Devletin şanına gölge düşürenleri adaletle tevdi ettik...Kötü mü yaptık? Ateşin üstüne kül mü atmalydık? Kol kırılsın, yen içinde kalsın mı demeliydik.” (28 Şubat 1985)

“Ekonomik hayatta, hiçbir şey rastlantıya bağlı değildir. Ekonomik hayatın dayanağı, ‘ne ekersen, onu biçersen’ gerçeğinden ibarettir.” (29 Ağustos 1985)

“Her zaman olduğu gibi açık açık, hem nalına, hem mihına konuşacağım.” (30 Kasım 1985)

“Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme diye bir atasözümüz vardır. Çünkü kimi kısa kesiyorsun dermiş, kimi de uzun kesiyorsun. Elbette ki her konuda, herkesi aynı şekilde memnun etmek mümkün değildir.” (23 Şubat 1989)

“Milletimiz kendisine yürekten hizmet edenleri canı gibi sever. ‘Hasta ol benim için, öleyim senin için’ sözünü bile etmiştir.” (23 Şubat 1989)

“Karacaoğlan ‘ölüm Allah’ın emri ayrılık olmasaydı’ demiş. Vatandaş da bize diyor ki, ‘büyük işler yapıyorsunuz, iyi hoş da şu pahalılık olmasaydı.’ (23 Şubat 1989)

Diğer taraftan, Özal söyleminin ikna ve etkileme gücünü; ‘gelişme’, ‘yenileşme’, ‘kalkınma’ ve ‘değişme’ gibi, halkın gözünde ülkenin genel gidişatıyla ilgili olarak olumlu anlamlar yaratacak kavramlardan aldığı söylemek de mümkündür. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, yeni sağ ideolojinin içine eklenen bu öğeler, metinlerin genelinde sürekli olarak vurgulanmıştır:

“Milli refah yolunda esas dayanağımız, sizlerin edindiği bu yeni iktisadi bilinçtir.” (31 Temmuz 1984)

“Memleket ekonomisi için, çok hayırlı, çok faydalı bir teşebbüsün başlangıcındayız. Milletçe, ekonomik zihniyetimize yepyeni bir ufuk açacak...bir ilk adımı atmaya hazırlanmaktayız.” (30 Kasım 1984)

“Türkiye’imiz her yönde, değişiyor, modernleşiyor, çağdaşlaşıyor...” (28 Haziran 1986)

“Hızla kalkınıyoruz, hızla büyüyoruz. 1986 yılı itibariyle, dünyanın en hızlı gelişen ülkesi biz olmuşuz.” (30 Haziran 1987)

“Gelişen, değişen Türkiye’yi beş yıl önceki gözle görmenin yararlı olacağına inanıyoruz.” (31 Ocak 1989)

Öte yandan, Özal’ın başvurduğu en önemli meşruiyet ve ikna etme araçlarından birini de, rakamların oluşturduğu görülmektedir. Özal’ın söyleminde oldukça sık yer verdiği rakamsal ifadeler, tarihler ve istatistiksel değerler, belirli bir konuyla ya da sorunla ilgili olarak, söylemin içindeki nesnelliğin üretilmesinde önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla rakamların, Özal tarafından kendi bilgi ve görüşlerinin güvenilirliği ve doğruluğunu kanıtlamak adına kullanıldığı söylenebilir.

Bu anlamda metinlerde başvuru rakamsal ifadeler, uygulanan yeni sağ politikalar lehine inşa edilen anlamların ‘doğruluğunu’ ve ‘gerçeğliğini’ kanıtlama işlevi görmektedir. Konuyla ilgili örnekler aşığıdaki gibidir:

“...Bu konuyu rakamlarla biraz deşmek, içinde yaşadığımız gerçeği rakamlarıyla önünüze sermek istiyorum.” (31 Temmuz 1984)

“...Size her zaman olduğu gibi, rakamlarla gerçeği ifade edeyim.” (29 Ağustos 1985)

“...rakamlar ile Türk ekonomisine bakıldığında her alanda iyiye gittiğimizi görmemek mümkün değildir.” (30 Kasım 1985)

“Türk sanayinin haksız ve öldürücü bir dış rekabete maruz bırakıldığını düşünenleri rakamlarla aydınlatmaya çalışacağım...” (31 Ağustos 1989)

Aşığıda yer verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Özal’ın, çok basitçe ifade edilebilecek konularla ilgili olarak bile, bilimsellik, nesnellik ve ikna edicilik adına rakamsal ifadelerden vazgeçmediği görülmektedir:

“Bu kanun, 1 milyon 400 bin memur vatandaşımin, 2 milyon 500 bin işçi kardeşimi, 260 bin memur emeklisi, 480 bin işçi emeklisi, 500 bin emekli dul ve yetimleri, 180 bin Bağ-Kur emeklisiyle, dul ve yetimlerinin keselerini doğrudan doğruya ilgilendiriyor. Aile efradını da hesaba katınca, bu kanun yaklaşık 10 milyon insanımızı doğrudan ilgilendiriyor demektir.” (15 Şubat 1984)

“Doğu ve Güney Doğu’daki ...illerimizin yapısına göre, özel vergi indirimini, 4 misline, 3 misline, 2 misline çıkardık...Özel indirimin 4 katı günde 600, ayda 18,000, yılda 216.000 liradır. Yani o bölgede, bilfiil çalışanlarımız bu miktar

paranın vergisinden muaf tutulacaktır. Özel indirim 3 katı ise, günde 450, ayda 13,500, yılda 162.000 liradır. Özel indirim iki katı ise, günde 300, ayda 9.000, yılda 108.000 liradır...bu yörelerde çalışan yaklaşık 250.000 işçiyle 204.000 memurumuzun eline, ayda 2 milyar liranın üstünde daha fazla para geçecektir... (31 Ağustos 1984)

“Türkiye’imizde mevcut köy yollarımızın toplamı 243.000 kilometre...Mevcut orman yollarımızın toplamı 100.000 kilometre. Her ikisini birbirine eklediğimizde, köy yollarımızla orman yollarımızın toplamı, buradan aya ulaşır. Dünya ile ay arasındaki mesafe de zaten 243.000 kilometre değil mi?” (30 Nisan 1985)

Diğer taraftan, aşağıdaki ifadelerde yine rakamlar yoluyla, ‘yükseliş’ ve ‘artış’ temalarının üzerine vurgu yapıldığı ve halkın gözünde Türkiye’nin ekonomik gidişatı hakkında, olumlu bir hava yaratacak anlamların üretildiği görülmektedir:

“...1979 sonunda bütün yıl 2 milyar dolar civarında olan ihracatımız, 1982’de 6 milyar dolara yükselmiştir. İki yılda 3 misline çıkmış.” (31 Ocak 1984)

“Bakınız...ihracatımız son 6 yılda 2 milyar 200 milyon dolardan, 8 milyar dolara yükselmektedir. Böylesine bir ihracat artış hızının dünyada benzeri yoktur.” (29 Ekim 1985)

“Bakınız rakamlar nasıl eksiden artıya yükseliyor?” (31 Temmuz 1989)

Bunlara ek olarak, iletilerin ideolojik anlamlarının kodlanmasında başvurulan dilsel araçların en önemlilerinden olan metafor ve metonomiler⁴⁵⁴, Özal retoriği içinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Fiske'nin de belirttiği gibi, metafor ve metonomileri birbirine karışmış ve birbirinin yerine kullanılmış olarak görmek olanaklıdır. Ancak metaforlar, nitelikleri gerçekliğin bir düzleminden diğerine aktararak işlerken, metonomiler, anlamları aynı gerçeklik düzlemi içinde bir araya getirmek suretiyle birleştirerek ve bütünü kurarak işler.⁴⁵⁵ Fiskeye göre metaforlar, hem başat değerleri topluma yaymanın hem de düşünceleri iş-merkezli kapitalist toplumun ideolojisine uygun hale getirmenin bir yoludur.⁴⁵⁶

Bu bağlamda, Özal retoriği içinde de 'halkın dili' kullanılarak, metaforlar üretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylelikle, yarattıkları anlamlar, kolaylıkla toplumun ortak duyusunun bir parçası haline gelebilmekte ve sorgulanmadan kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla da, hegemonik işlevleri bulunmaktadır:

Metafor örnekleri

"...Devlet gemisine yeni bir rota çizmektir...İşte yaptığımız budur." (31 Ocak 1984) : Ülkeye yeni bir ideolojik düzen getirme hedefi.

"...Sağlıklı bir ekonomi ancak kendi tabii kanunlarına göre yürür. Nerede bir ekonomik yasak varsa, işte o suni teneffüsün ta kendisidir." (31 Ocak 1984) : Tabii olmayan, ekonominin doğal dengesini bozan, gelişip-ilerlemesini önleyen.

⁴⁵⁴ Dursun, 2001, s. 236.

⁴⁵⁵ Fiske, 1990 aktaran a.g.e., s. 236-237.

⁴⁵⁶ Fiske, 1996, s. 125-127.

“Enflasyonla mücadelede, **en tesirli silah** halkın elindeki tasarrufun fuzuli tüketime gitmesini önlemektir.” (31 Ocak 1984) : Enflasyonu ortadan kaldıracak en etkili yol.

“Hastalığı önlemek için acı da olsa, tatlı da olsa **ilaç** alınacaktır.” (31 Ocak 1984) : Ekonominin iyileşmesi adına ödenmesi gereken bedeller, yapılan zamlar.

“Yalnız kanun çıkarmakla **devlet gemisi** yürümez.” (15 Şubat 1984) : Devletin işlevleri, görevleri, etkinlikleri.

“...artık ülkemizde **kanayan bir büyük sosyal yara** kapanma yoluna girmiştir.” (30 Nisan 1984) : Gecekondu sorunu.

“Bütün mesele mevcut zenginliğimizin idrakine varmak. Bu zenginliğin **kapısını açacak anahtarı** bulmaktır.” (30 Nisan 1984) : Yeni sağ politikalar.

“...ekonomide, **kestirme yol** yoktur.” (25 Haziran 1984) : Kısa vadeli çözümler.

“...Şehirlere doğru **akan sel**, önünde ne kadar hesap kitap varsa, hepsini silip süpürmüştür.” (31 Temmuz 1984) : Göç, hızlı kentleşme.

“Şimdi, ülkemizin ekonomik açıdan gerice yönlerinde **ayrı bir rüzgar, ayrı bir heyecan esiyor.**” (31 Ağustos 1984) : Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki büyük yatırımlar, ekonomik kalkınma beklentisi yüksek projeler.

“Ekonomimiz, **kabuk** değiştiriyor.” (31 Temmuz 1984) : Biçim olarak değişme, yenilenme, gelişme.

“Artık millet olarak, **soğanın günlük fiyatından** ekonominin genel gidişatı hakkında sonuç çıkarmamayı öğrenmekteyiz.” (31 Temmuz 1984) : Enflasyon.

“Amaç, milletin paradan kaçmasını önleyerek, parasını tasarrufa dönüştürmesini teşvik ederek, sanayici, tüccar ve esnafımızı bir rekabet ortamına iterek, **hayat pahalılığını frenlemektir.**” (27 Eylül 1984) : Enflasyon.

“Bizim yaptığımız, sizin önünüzdeki **umutsuzluk duvarlarını** yıkmaktır.” (28 Aralık 1984) : Gümrük duvarları, korumacılık, yasakçılık zihniyeti.

“...çıkarılan her yeni kanun, toprağa yeni atılan tohum gibidir. Bu yeni kanunlar, kısa zamanda **meyvelerini** verecektir.” (28 Şubat 1985): Uygulanan yeni politikaların yaygınlaşması, gelişmesi ve hedefe doğru, yolunda ilerlemesi.

“...**çarşı pazar meselelerini**, işçi, memur ücretleri, taban fiyatlar hakkındaki gerçekleri sizlere açıklayacağım.” (30 Haziran 1985) : Enflasyon.

“Yeter ki, **su kendi akışına, tabii mecrasına** bırakılsın.” (29 Ağustos 1985): Ekonominin doğal kanunları, serbestleşme.

“Amacımız, **orta direğin satın alma gücünü** devamlı arttırmaktır.” (29 Ağustos 1985) : Çiftçi, memur, işçi, küçük esnaftan oluşan kesim./ Bir varlığın en önemli dayanağı, onu ayakta tutan asal etken.

“Türkiye'nin dış ödemeler dengesiyle, **evde kaynayan tencere** arasında ne ilişki var diye sormuştum.” (30 Eylül 1985) : Aile bütçesi.

“**Gündelik sıkıntılarımızla**, dünya ekonomisi içinde işgal ettiğimiz yeri birbirlerinden ayırmalıyız.” (29 Ekim 1985) : Enflasyon, işsizlik.

“**Devlet değirmeninin suyu nereden gelecek?**” (29 Ocak 1986) : Para.

“**Eli sopalı devlet...bizim anlayışımızın içinde yoktur.**” (30 Temmuz 1987): Şiddet, baskı, kaba güç gösteren.

“*Kuraklıktan canı yanmış çiftçimize, devlet baba hemen sahip çıkmıştır.*” (31 Temmuz 1989) : Koruyucu, otoriter, güvenilir devlet.

Metonomi örnekleri

-**İcraatlar**...Yeni sağ politikalar çerçevesindeki uygulamalar.

-**İcraat**...Hükümet. (“*İcraat olarak bizim en çok kaçındığımız husus budur.*”) (29 Ekim 1985)

-**Planlı Dönem**...1963’te, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasından itibaren başlayan dönem. (31 Temmuz 1984)

-**Yarım tedbir**...Ülkeyi geri bırakan, kanunların sadece kağıt üstünde bırakıldığı uygulamalar, yasadışıya dayanan ekonomik model. (31 Ağustos 1984)

-**Tam tedbir**...Bir bütün olarak, tüm meselelere çözüm üretmek, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi. (31 Ağustos 1984)

-**Faturalı yaşam**...Fatura Karşılığı Vergi İadesi Kanunu ve vergi sistemi. (22 Ocak 1985)

4.3. Karşıtlıklar

Söylem içinde bir iktidar ilişkisinin süregittiğini gösteren çatışma, anlamı belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Bu iktidar ilişkisi içinde taraflar, kendi anlamlarını üretirlerken, öncelikle reddettiği konu, olay veya kişiyi kurarak kendilerini konumlandırırlar.⁴⁵⁷ Özal'ın söylemine bakıldığında, bu türden bir kutuplaşmayı ortaya koyan stratejinin, 'biz' ve 'onlar' karşıtlığının inşa edilmesiyle sağlandığı görülmektedir. Önceki bölümlerde vurgulandığı gibi, iki elin baş üzerinde kenetlenmesiyle verilen ANAP selamı, kaynaşma ve uzlaşmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla, söylem içerisinde bu uzlaşımın dışında kalanlar ve farklılıklar tanımlanmalıdır.

Dursun'un da belirttiği gibi, popülist söylemin bir özelliği olarak görülen 'biz ve onlar' karşıtlığının kurulması, aslında 'iyi ve kötü' ikililiğinin üretilmesiyle eşanlı olarak süregitmektedir. Burada, olumsuz değerlerin merkezi bir konumu bulunmakta ve olumsuz tavır ve davranışlar, 'onlar'ın niteliği olarak örneklendirilmektedir.⁴⁵⁸ Gerçekten de Özal'ın söylemine bakıldığında, kendisini ve yandaşlarını 'biz ve onlar' karşıtlığına sıkça baş vurarak tanımladığı ve bunu toplumun büyük bir bölümü için geçerli, kabul edilir bir araç olarak kullandığı görülmektedir.

Kuşkusuz bu karşıtlık, özellikle 12 Eylül öncesi dönemle ilgili olarak, 'yeni ve eski' kavramları ekseninde gelişen bir karşıtlık düşüncesidir. Bu anlamda Özal'ın karşıtlığı 12 Eylül öncesi dönemle kurması, aynı zamanda askeri rejimi meşrulaştırmasıyla da ilgili bir durumdur. "Yeni, eski olmayandır. Yani, bu iki

⁴⁵⁷ Dursun, 2001, s. 230.

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 230-231.

kavram arasında birbirlerini karşılıklı olarak gerektiren, olmazsa olmaz bir ilişki söz konusudur. Buna göre, Özal söyleminin bilişsel dayanağını, ‘eski’ ve ‘yeni’nin uzlaşmaz karşıtlığının”⁴⁵⁹ oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında kurulan bu karşıtlıklar temelde, yeni sağın ideolojik inşası süreciyle paraleldir. Bu anlamda Özal, bir takım ideolojik adlandırmalar ve sabitlemelerle, hem kendini hem de karşıtlarını konumlandırmış, söylemi içindeki bu karşıtlıkları da, olumsuz içerikli ifade ya da sözcükler yoluyla belirginleştirmiştir:

‘Onlar’

-12 Eylül öncesi politikacılar

-Eski dönemde, eski politikalar uygulayanlar (*“Eskiye kıyasla, bugün Türkiye’nin çehresi aynı mı?”*) 29 Aralık 1985

-Güvensizlik/huzursuzluk yaratanlar

-Bölünme yaratanlar

-Devletçi politikacılar (*“Bizim anlayışımıza göre, devlet millet için vardır. Millet devlet için değil.”*) 30 Temmuz 1987

-Devlet tekeli savunan politikacılar (*“Biz bir yandan devlet tekellerini kaldıracağımızı söylüyoruz. Çünkü hiçbir alanda, hiçbir biçimde tekelliliğe inanmıyoruz.”*) 28 Aralık 1984

-Bürokratik işlemleri arttıran politikacılar (*“Önceden devlet katında bir işlemin bitirilmesi için, 14 ayrı makamdan geçmesi gerekiyordu.”*) 31 Ağustos 1984

⁴⁵⁹ Mutlu, 1995, s. 59.

-Lafazanlık yapan politikacılar (“...İcraatın görevi iş üretmektir. Laf üretmek, mazeret üretmek değil.”) 30 Temmuz 1987

-Dış itibarı zedeleyen politikalar uygulayanlar (“1979 senesi,...Türkiye borçlarını ödeyemiyordu, alacaklılar kapıya dayanmıştı. Dışarıda ise, Türkiye'nin istikbali yoktur, bu memleket bu çukurdan zor çıkar deniyordu.”) 30 Mayıs 1985

-Ezik toplum yaratanlar (“Evvvelce olduğu gibi, ne versen ona rıza gösteren, ezik bir toplum değil, şimdi her şeyin en iyisini isteyen ve bunalıya layık, canlı, dinamik bir millet var.”) 27 Eylül 1987

-Ülkenin geri kalmasına neden olan politikacılar (“Evvvel emirde Türkiye'nin, kalkınma yolunda milletlerarası refah yarışında ne kadar geri kaldığını hepimiz biliyorsunuz.”) 31 Ocak 1984

-Yanlış ekonomi politikaları uygulayanlar (“Kök salmış, yanlış ekonomik alışkanlıkları değiştirmek istiyoruz...”) 15 Şubat 1984

-Statükocu anlayışa sahip politikacılar (“...eski statükocu anlayışı yıkıp attık...”) 30 Ekim 1989

-Slogancılık yapanlar (“...geçmişte, sahillerin halka açılması ideolojik slogan haline getirilmişti ve slogan olarak kalmıştı. Son beş yılda slogancılık yerine icraat yapıldı.”) 31 Ocak 1989

-Kavga, anarşi ve terör ortamı yaratanlar (“...Bizi 12 Eylül öncesine, anarşi terör dönemine kim tekrar çekmek isterse onun gözünü yaşına bakmıyoruz.”) 31 Ocak 1984

-İktisadi ve siyasi kargaşa yaratanlar (“...bedelini, hem iktisadi hem de kaçınılmaz bir siyasi kargaşayla ödedik.”) 25 Haziran 1984

-Karaborsa ve sıkıntı ortamı yaratan politikacılar (*"1979 senesi,...bu memlekette anarşiden, karaborsadan...geçilemeyen bir yıldır. Her tarafta sıkıntı vardı."*) (30 Mayıs 1985)

-Türkiye'yi darlık/yokluk/kuyruk ülkesi haline getiren politikacılar (*"...Türkiye gibi bir bolluklar ülkesi 1978'in 79'un darlıklar, yokluklar, kuyruklar ve yitirilen bir dış itibar ülkesi haline gelmişti."*) 25 Haziran 1984

-Ülkeyi karanlık günlere sürükleyen politikacılar (*"Türkiye, geliştirdiği ihracat ve turizm hamlesiyle bir daha asla o karanlık günlere dönmeyecektir."*) 30 Temmuz 1987

-Kapalı ekonomiyi benimseyerek, ülkeye zor günler yaşatan politikacılar (*"Kapalı ekonomiye dönersek, hiçbir şüpheniz olmasın gene o zor günlere döneriz."*) 30 Temmuz 1985

-Türkiye'nin başına musibet saran politikacılar (*"Geçmişin musibetlerini unutursak, günümüzün nimetlerini kavrayamayız."*) 30 Temmuz 1985

-Oy kaygısına düşen politikacılar (*"Geçmişten ders almak zorundayız...Eğer rey kaygısına düşülürse memleketimizin gelişemeyeceğini hepimiz biliyorsunuz."*) 25 Aralık 1988

-Ülke meselelerine el sürmeyen politikacılar (*"Memlekette dev meseleler birikmiştir. O kadar birikmiştir ki, artık dokunulmaz olmuş."*) 15 Şubat 1984

-Türkiye'nin gelişmesini istemeyenler (*"Türkiye'nin gelişmesini istemeyenler, Türk turizmini baltalamak için, en kolay yolu seçeceklerdir...Milletçe aynı oyuna bir daha gelmeyelim. 80 öncesinin hatalarını bir daha tekrarlamayalım."*) 29 Mayıs 1987

'Biz'

- ANAP iktidarı politikacıları

-Yeni/yenilikçi politikacılar ("*...Böyle büyük reformlar, yenilikler yadırganır. Dirençler doğar. Ama bunlara katlanmazsak, bunlara göğüs germezsek, her şey eski tas eski hamam olarak kalır.*") 25 Haziran 1984

-Huzur ve güven ortamı yaratan politikacılar ("*İcraatımız ile çok şükür memleketimizde sıkıyönetimsiz bir huzur ve güven ortamı yaratılmıştır.*") 29 Mayıs 1987

-Milli birlik ve beraberliğe, bütünlüğe sahip çıkan politikacılar ("*Memlekette kurulmuş bulunan huzur ve güven ortamına, milli birlik ve beraberliğimize devlet olarak, hükümet olarak, her bakımdan sahip çıktık.*") 29 Aralık 1985

-Millete, halka hizmet eden politikacılar ("*Devletin varlık nedeni ne? Millete hizmet*") 30 Temmuz 1987

-Serbest piyasa rekabetini savunan politikacılar ("*...Çünkü, ancak rekabet yoluyla sınai malların kalitesi yükselir, fiyatları nispi olarak daha az artar.*") 28 Aralık 1984

-Bürokrasiyi azaltan politikacılar ("*Bugün,...Vatandaşın devletle olan ilişkisi en çok 7 makam ile sona erdirilecektir.*") (31 Ağustos 1984)

-İş bitirici politikacılar ("*Bu iktidar dönemimizde pek çok icraatımız olmuştur. Pek çok iş bitirilmiş, pek çok meseleye çözüm getirilmiştir...çünkü, hükümetlerin görevi laf üretmek değil, iş bitirmektir.*") 28 Şubat 1986

-Türkiye'ye itibar ve takdir kazandıran politikacılar (*"Son seyahatlerim ise, mahiyet itibariyle çok farklıdır. Ekonomisi hızla gelişen, güçlü dünyanın takdirini toplamış, her yönde itibarı yüksek bir Türkiye'nin Başbakanı olarak yurt dışına çıktım."*) 27 Eylül 1984

-İlerici, modern politikacılar (*"Bugün artık daha ileri, daha modern bir Türkiye'nin temelleri atılmaktadır."*) 27 Ağustos 1987

-Doğru ekonomik politikaları uygulayanlar (*"Uyguladığımız doğru ekonomik politikalarla, yakın gelecekte, Avrupa ülkelerinin refah seviyesine ulaşacağız."*) 30 Haziran 1987

-Statükoya karşı politikacılar (*"Bizim en büyük reformumuz, insanların ufuklarını açmak, sizleri dünya vatandaşı, Batılılar gibi düşünür yapmak olmuştur. İlerici, yenilikçi, statükoya karşı bir gençlik yetişmesi için altyapıyı tamamlamak olmuştur."*) 30 Ekim 1989

-İcraat yapan politikacılar (*"...Son beş yılda slogancılık yerine icraat yapıldı. Sonuç ortadadır."*) 31 Ocak 1989

-Geleceğe yönelik ve geleceği kavrayarak hareket eden politikacılar (*"Biz geleceğe bakan bir iktidarız."*) 30 Haziran 1987

-Barış, dirlik, kardeşlik ortamı yaratan politikacılar (*"Çok şükür, biz barış içinde, dirlik içinde, huzur ve kardeşlik içinde yaşıyoruz."*) 28 Şubat 1986

-İçeride ve dışarıda barıştan yana olan politikacılar (*"Her şeyden önce, içeride de, dışarıda da, kavgadan yana değil, barıştan yana olduk."*) 29 Aralık 1985

-Ülkede; güçlenen, sağlığına kavuşan, uluslararası itibar kazandıran ekonomik düzeni yaratanlar (*"...Türk ekonomisi pek çok alanda patlama*

yapmaktadır. Ve güçlenen, sağlığına kavuşan ekonomimizin bize verdiği bir nimet daha vardır. O da, Türkiye'mizin layık olduğu uluslar arası ekonomik itibar patlamasıdır.”) 27 Eylül 1984

-Darlık, yokluk, karaborsa ve iktisadi kargaşayı ortadan kaldıran politikacılar (*“Bugün, ...yokluk, darlık, kıtlık, kuyruk var mı? Türkiye’de karaborsa, kaçakçılık var mı? Türkiye’de döviz sıkıntısı manzarası görülüyor mu?”*) 29 Aralık 1985

-Reformist politikacılar (*“Biz esas itibariyle, reformist bir hükümetiz.”*) 23 Şubat 1989

-Akılcı politikalar uygulayanlar (*“Turizmde gösterdiğimiz büyük başarının bir diğer nedeni de, izlediğimiz akılcı ekonomik politikalar.”*) 29 Mayıs 1987

-Gelişme, kalkınma, büyümeye önem veren politikacılar (*“Büyümeye adanmış Türkiye'nin...önündeki gelişme yolları, kalkınma yolları açılmıştır.”*) 29 Aralık 1985

-Ülkeye çağ atlatan politikacılar (*“Kanunlara dayanan bütün icraatımızın tek bir hedefi vardır: Türkiye'ye çağ atlatmak.”*) 27 Eylül 1987

-Ülkede köklü bir değişim yaratan politikacılar (*“Biz devlet idaresinde, bürokraside, hatta Bakanlar Kurulunun teşkilinde tadili temel değişiklikler yapma vaadiyle iş başına geldik. Ekonomide yapısal bir değişiklik vaadiyle iş başına geldik.”*) 31 Ocak 1984

-Çağdaş ve dinamik politikacılar (*“Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri süregelen bir bürokrasiyi, ...çağdaş, dinamik bir şekilde dönüştürmek istiyoruz.”*) 15 Şubat 1984

-Ülkeye yeni bir yaşam biçimi getiren politikacılar (“...köylerde, kentlerde başlayan yeni yaşam biçimidir.”) 8 Kasım 1987

-Ülkeye demokrasiyi getiren politikacılar (“İktisadi ve siyasi kargaşadan demokrasinin fazileti idaresine geçmiştiz.”) 25 Haziran 1984

-Sosyal adaletçi politikalar uygulayanlar (“Ülkemizde çok iyi çalışan bir sistem sayesinde...ceplerinden bir kuruş para çıkmayacaktır. Bu sosyal adaletçi bir uygulama değil midir?”) 8 Kasım 1987

-Metanetli, cesaretli, kararlı ve tutarlı politikacılar (“Enflasyonla mücadele, metanet ister. Cesaret ister. Ve en önemlisi kararlılık ve tutarlılık ister.”) 25 Haziran 1984

-Ülke meselelerin üstüne giden politikacılar (“Biz ne kadar el sürülmemiş mesele varsa, üstüne üstüne gitmeyi şiar edinmiş bir iktidarız.”) 31 Temmuz 1984

-Türkiye’ye nimet dağıtan politikacılar (“Geçmişin musibetlerini unutursak, günümüzün nimetlerini kavrayamayız.”) 30 Temmuz 1985

-Her türlü olanağı sağlayan politikacılar (“Bu toplum önünde, her türlü çalışma, yaratma ve iş başarma imkanını veren bir icraat var.”) 30 Haziran 1987

-Polisiye tedbirlerle hareket etmeyen politikacılar (“...Biz bu noktalara, polisiye tedbirlerle gelmedik. Çünkü ekonomiyi, polisle, polisiye tedbirlerle idare edemezsiniz.”) 29 Aralık 1985

-Hukuk devletini savunan politikacılar (“Diğer bir temel inancımız kanundur, hukuktur. Hukuka dayalı, kanunlara dayalı bir devlettir. Bütün icraatımızın altyapısı çıkardığımız kanunlara dayanır.”) 8 Kasım 1987

-Hayalleri gerçeğe dönüştüren politikalar uygulayanlar (*“Beş yıl önce...Ülke bu yeni hükümetten çok şeyler bekliyordu. O zamanlar hayal gibi görünen pek çok şey var ki, bugün gerçek.”*) 31 Ocak 1989

4.4. Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimleri

Bir mücadele alanı olarak dil ve söylem, toplumda var olan güç/iktidar ilişkilerinin kurulduğu ve sürdüğü alana işaret etmektedir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla, dildeki cümle yapıları (sentaks) ve sözcük seçimleri (lexicalization) de, metin içindeki anlamların nasıl yapılandırıldığına ortaya konulması bakımından büyük önem taşımaktadır. Buna göre, söylem içinde yeni sağ ideolojiye ilişkin kapanmanın nasıl oluşturulduğu, hangi cümle yapılarının ve sözcüklerin seçildiğiyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenle, dilin mikro bir çözümlenmeye tabi tutulması gerekir. Bir şeyin betimlenebilmesi anlamında kişiye bir çok seçenek sunan dildeki geçişlilik sistemi, etkin ve edilgen cümle yapıları olmak üzere ikiye ayrılmakta ve metnin ideolojik amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır.

Etkin cümle yapılarında eylemin failine açık bir sorumluluk yüklenirken, edilgin cümlelerde fail silinir ve sorumluluk bir faile atfedilmeyecekse kullanılır. Diğer taraftan, sentaktik çözümlenelerde yer alan bir başka işlem de, ‘isimleştirme’dir (nominalization). İsimleştirme, yüklem olmadığı için katılımcıları ve kimin kime ne yaptığını ortadan kaldırır. Bu anlamda, iktidar ilişkilerini gizleme ve potansiyel olarak ‘gizemleştirici ve şeyleştirici’ etkileri bulunduğu söylenebilir.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ İnal, 1996, s. 102.

⁴⁶¹ Fowler, 1991, aktaran Dursun, 2001, s. 171.

İnal'ın da belirttiği gibi, kapalı bir metin, yapısı içinde öne çıkan ve inanırlılık kazanan egemen söylemlerle kurulur. Yani, metin içinde egemen söylemler temsil edilir ve metin egemen söylemler etrafında kapanır. Metin içinde alternatif veya karşıt açıklamalar, çoğu kez inanılır bir konuma yerleşmekten çok egemen söylemlerin içinde eritilir. Metinsel kapanma söylemsel hiyerarşi içinde oluşur.⁴⁶² Bu çerçevede, Özal'ın söylemi içerisinde hangi cümle yapılarının ve sözcük seçimlerinin kullanıldığına ilişkin örneklerin sergilenmesi, anlamsal kapanmanın nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır.

1) Özal'ın söylemine bakıldığında; yapılan icraatların ya da getirilen yeniliklerin faillerini açıkça öne çıkaran ve onaylanan eylemlere vurgu yapan anlamların etkin cümle yapılarıyla kurulduğu görülmektedir. Buna göre, aşağıdaki örneklerde yeniliklerin, getirilen çözümlerin kimin tarafından uygulandığının vurgulanması ve bunun metin içinde kurulma biçimi oldukça önem taşımaktadır:

*“Şimdi bakınız **biz** ithalata yepyeni bir boyut **getirdik**.”* (31 Ocak 1984)

*“**Biz**, ihracatın önünde ne kadar füzuli mevzuat engeli varsa, hepsini **kaldırdık**.”* (31 Ocak 1984)

*“Bugünkü bolluk, piyasadaki bugünkü **sizin lehinize rekabet**, bizim uyguladığımız gerçekçi bir döviz mevzuatı sayesinde **gerçekleşmiştir**.”* (30 Eylül 1985)

*“...korumacılık duvarları arkasına sığınmış, Batı ekonomileriyle uyumsuz bir iktisadi nizamın bütün duvarlarını **yıktık**.”* (30 Kasım 1985)

⁴⁶² İnal, 1996, s. 100.

“Geçmiş uygulamada büyük sorunlar yaratan, işçi ve işveren sendika aidatları meselesi vardı. Bunu da **biz çözüme kavuşturduk.**” (29 Ocak 1986)

“...**iktidar olarak**, gelişen Türkiye'nin, büyüyen Türkiye'nin eskimiş müesseselerini de **yeniliyoruz.**” (29 Ocak 1986)

“**12 Eylül yönetimi** Türkiye’de kısa zamanda huzur ve güven ortamını **tesis etmiştir.**” (28 Şubat 1986)

“Bizi bu kabustan, iç savaşın eşiğine getirmekten, Devletimizi göz göre göre bölünüp parçalanmaktan, **Türk Silahlı Kuvvetleri kurtarmıştır.**” (28 Şubat 1986)

“...yepyeni bir Türkiye olarak, dış ilişkilerimize de yepyeni bir boyut **kazandırmışız.**” (29 Mart 1986)

“Eğer hükümet olarak...bu işte bir temel başarımız varsa; bu ihracat patlamasına imkan verecek kanuni altyapıyı **hazırlamış olmamızdır.**” (28 Haziran 1986)

“**Dünya bankaları** kuyruğa girmiş, bize **para satmaya çalışıyor.**” (30 Temmuz 1987)

“Bir zamanlar Türkiye, darlıklar, yokluklar, kuyruklar ülkesi değil miydi? Onu da **hallettik.**” (8 Kasım 1987)

“**Köylerimiz de dünyaya açıldı.**” (25 Aralık 1988)

“**Türkiye gelişiyor...Dünyada pek çok sahada örnek oluyor.**” (31 Ocak 1989)

“Telefon sayesinde köylümüzü bile ihracatçı **yaptık...**” (23 Şubat 1989)

“Bugün, yasalar, sorumluluğu da, yetkiyi de, parayı da Yerel Yönetimlere, yani Belediyelere vermiştir.” (28 Nisan 1989)

2) Metinler içinde belediyelere ve yerel yönetimlere yönelik anlamların edilgin cümle yapılarıyla kurulduğu görülmektedir. Bu bulgu, hem yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırıldığına vurgulanması hem de söylemsel hiyerarşinin nasıl oluşturulduğunun sergilenmesi bakımından önem taşımaktadır:

“Büyük başkanlar, yeterli yetkiyle donatılmıştır.” (31 Temmuz 1984)

“İlçe Belediye Başkanları, Büyükşehir Belediye Başkanı isterse, onun tüm yetkilerini kendisinde toplayacak, kanuni altyapıya sahip kılınmıştır.” (31 Temmuz 1984)

“Kentlerimizin belediyelerine, daha etkili bir icraat için, kapı ardına kadar açılmıştır.” (31 Temmuz 1984)

“Bugün bütün belediyelerimize kanun yoluyla daha fazla imkanlar verilmiştir...” (30 Mayıs 1985)

“Ülkemizin tüm Belediyeleri, sorumlulukları oranında yetkiyle donatılmıştır.” (28 Nisan 1989)

“Emlak Vergisinden başlamak üzere, tüm Belediyelerimiz kaynak sahibi, para sahibi kılınmıştır.” (28 Nisan 1989)

“...Türk Belediyelerinin, bir kanunla makus talihi yenilmiştir.” (28 Haziran 1986)

3) Diğer taraftan, metinler içinde edilgin cümle yapılarına sıkça rastlanmaktadır. Aşağıda örneklerle gösterilen cümle yapılarındaki genel özellik; eylemi yapanların kaybedilmesi yoluyla dikkatin, ‘yeni liberal politikalar’, ‘bürokrasinin azaltılması’, ‘özel sektöre yönelik teşvikler’ gibi yeni sağa dair anlamlara çekilmesidir:

*“Bankadaki paranıza sağlanan gelirin oranı, her üç ayda bir gözden **geçirilecektir.**”* (31 Ocak 1984)

*“Yasak yoluyla bir türlü önlenemeyen, bir tür kangren haline gelen kaçakçılık, ekonomik yoldan köşeye **sıkıştırılmıştır.**”* (31 Ocak 1984)

*“Açıkçası bazı zamlar **yapıldı.** Elbette ki bu zamlar gönül rızasıyla **yapılmamıştır.** Mecburiyetten **yapılmıştır.**”* (31 Ocak 1984)

*“Devlete, belediyeye bilgi verin, tapunuzu alın. İş, bu kadar **basitleştirilmiştir.**”* (30 Nisan 1984)

*“Şunu size temin ederim ki, böyle bir altyapı ile, KİT zararlarının kapatılmasından, bürokrasi çarkına kadar her alanda, devletin ürettiği mal ve hizmette **çalışılıyor.**”* (25 Haziran 1984)

*“Bir taraftan polisiye tedbirlerle, ama en önemlisi ekonomik tedbirlerle, bugün memlekette bütün karaborsaların...teşkilatları **çökertilmiştir.**”* (28 Aralık 1984)

*“Gerek ferdi, gerek milli üretimi arttırmada en büyük itici güç olan rekabet ekonomisi, Türk ekonomisinin hakim unsuru **kılınmıştır.**”* (30 Nisan 1985)

*“Dış krediler sayesinde, benim Doğu ve Güneydoğu’daki işsiz vatandaşına yeni iş kapıları **açılmaktadır.**”* (30 Eylül 1985)

“...krediler kara gözlerimizin hatrına değil, izlenen akılcı ekonomik politikalara **verilmektedir.**” (29 Ekim 1985)

“Türkiye’nin, Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa’nın en istikrarlı ve en güçlü ülkesi olduğu **idrak edilmiştir.**” (29 Ekim 1985)

“Ehliyet, pasaport ve benzeri gündelik hayatımızın içindeki pek çok işlem son derece **basitleştirilmiş, işler hızlandırılmıştır.**” (29 Aralık 1985)

“Memleket ekonomisini duraklamaya, atalete...işin kolayına kaçmaya teşvik eden ağır korumacılık duvarları **kaldırılmıştır.**” (29 Aralık 1985)

“Türkiye gelişen iktisadi gücüyle, gelişen siyasi gücüyle Avrupa Konseyi’nde sesini dik çıkarmaya başlayınca, dönem başkanlığı Türkiye’ye **verildi.**” (30 Nisan 1986)

“...Özel sektörün yatırımlarına, şimdiye kadar görülmemiş büyük oranda teşvik tedbirleri **getirilmiştir.**” (30 Nisan 1986)

“2.5 yılda memlekette gelir dağılımı dengesini sağlamada, sosyal adaleti yaygınlaştırmada, ve nihayet bölgelerarası dengesizliği gidermede önemli adımlar **atılmıştır.**” (30 Mayıs 1986)

“İnancım odur ki, bu üç yılda size söz verdiğimiz pek çok işler **bitirilmiş, pek çok meseleye çözüm getirilmiştir.**” (30 Ocak 1987)

4) Özal'ın söylemi içinde yeni sağın temel temaları isimleştirmenin değişik biçimlerinden yararlanılarak kurulmuş, eylemlerin ve gelişen sürecin katılımcıları gizlenmiştir:

“Dış sermaye, gerek kanun kapsamında, gerek önüne dikilen bürokratik mevzuattan ürkmüştür, yeterince gelmemiştir.” (27 Eylül 1984)

“Döviz işine serbestiyet kazandırdığımız.” (22 Ocak 1985)

“Konumuz, Türkiye'nin, Türk dış itibarının, Türk ekonomisinin dış seyahatleridir.” (30 Temmuz 1985)

“İslam alemi ile bütünleşmeye kararlı bir Türkiye.” (29 Ağustos 1985)

“Gündelik sıkıntılarımız bir yana, gelişen Türkiye, büyüyen Türkiye bir yana.” (30 Kasım 1985)

“Sadece başımızdaki musibetlerin değil, biraz da sahip olduğumuz sayısız nimetlerin dökümünü yapmaya hak kazanmış Türkiye'miz.” (29 Mart 1986)

“Bir anda kendilerini dünya rekabetiyle karşı karşıya bulan ve dünya rekabeti karşısında şevke gelmiş bir sanayimiz olmasaydı.” (28 Haziran 1986)

“Dövizini bol, canının istediği her malı çatır çatır ithal eden ekonomi.” (30 Ekim 1989)

5) Dış ülkelerden alınan borç ve kredilerle ilgili konularda, belli sözcük seçimleri aracılığıyla, olumlu anlamların kurulduğu görülmektedir. Örneğin, 'itibar' kelimesinin bu temalarla birlikte kullanılması, program geneline ait ortak bir özelliktir. Bu yolla, uluslararası sermaye merkezlerinin ülkede tam egemenlik kurma

aracının, ‘itibar artışı’ şeklinde anlamlandırılacak bir kavrayışla birlikte üretildiği gözlenmektedir:

“Türkiye’imiz bugün dış kredi itibarı olarak son derece yüksek bir düzeydedir. Bir zamanlar borç almak için çaldığımız kapılar, şimdi borç vermek için bizim kapımızı çalıyor. Düünün borç arayan Türkiye’si bugün bazı dost ülkelere 700 milyon dolar borç verecek aşamaya gelmiştir.” (27 Eylül 1984)

“Artan dış itibarımızla kredi alacağız ve bu kredileri Türkiye’nin önemli projelerine yatıracacağız.” (27 Eylül 1984)

“Batı ülkeleriyle bugünkü iktisadi, ticari ilişkilerimize, sürekli güçlenen durumumuza, artan kredi itibarımıza Batı’lıyla ters düşen bir iktisat anlayışıyla ulaşabilir miydik?” (28 Şubat 1985)

“Türkiye’nin dış kredi itibarı fevkalade yüksektir. Son 1.5 yıl içerisinde sağladığımız dış kredi miktarı 4 milyar dolardır...Bu dış krediler sayesinde benim Doğu ve Güneydoğu’daki işsiz vatandaşıma yeni iş kapıları açılmaktadır.” (30 Eylül 1985)

“Kredi adı üstünde iktisadi itibar demektir.” (29 Ekim 1985)

“İtibarı olmayana kim borç verir.” (29 Ekim 1985)

“Mesele, borç ödeme kabiliyetinde, kredi bulma itibarındadır.” (30 Kasım 1985)

“Türkiye’nin her alandaki büyük gelişmesi dünya çapında takdir edildikçe, kredi itibarı da alabildiğine yükselmektedir.” (23 Şubat 1989)

“Bugün Türkiye,...borç bulma kabiliyeti açısından dünyanın ileri ülkeleri anasına girmiştir. İleri ülke olmanın temel koşullarından biri de kredi bulabilmektir.” (30 Ekim 1989)

6) İfadelerde, bireyin parayla özdeşleşen boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, yeni liberal teorilerde para, sistemin istediği akılcı davranışları düzenleyen bir toplum ilkesi olarak sunulmaktadır.⁴⁶³ Buna göre, Özal söyleminde de para kavramının yüceltilerek, yeni bir yaşam biçimi ve refahla özdeşleşen şekilde kurulduğu gözlenmektedir. Aşağıdaki örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, ‘kar elde etme’, ‘paraya para katma’, ‘daha çok kazanma’ gibi temalar, olumlu anlamlarla birlikte kullanılmaktadır:

“...biz tasarruf sahiplerinin karşısına akılcı bir teklifle çıktık. Dedik ki, diyoruz ki, yatırım paranızı bankaya enflasyonun üstünde bir gelir alın, paranız para kazansın.” (31 Ocak 1984)

“Vatandaşlarım, paramızın da refahımızın da en büyük düşmanı, enflasyondur.” (31 Ocak 1984)

“...Parasını bankada toplayan kaybetmeyecek, daima karlı çıkacaktır. Bunu böyle bilirsiniz.” (31 Ocak 1984)

“Fatura Karşılığı Vergi İadesi Kanunu ile esas amacımız, memleketimizde yeni bir hayat biçimini, herkesin işlere ekonomik zihniyetle bakacağı bir hayat tarzını başlatmaktır.” (15 Şubat 1984)

⁴⁶³ Altvater, 1985, s. 61.

“Nedir iktidar olarak bizim yaptığımız?...her ferdin daha çok çalışma, daha uygar koşullar içinde yaşama ve daha çok kazanma bilincine yeni yeni yollar açmaktır.” (8 Kasım 1987)

7) Bu bölümde son olarak belirtilmesi gereken, söylem içinde soru cümleleri yoluyla belirli anlamların kurulmasına oldukça sık başvurulduğudur. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, soru soran kişi aslında kurmaya çalıştığı anlamı cümle içinde kendisi oluşturmakta ancak, yanıt verme işini zorunlu olarak karşı tarafa bırakmaktadır. Dolayısıyla, bu tarz cümle yapılarının hegemonik stratejilerden biri olarak iş gördüğünün de altı çizilmelidir:

“Çarşı-pazarda, sanayide-tarımda, her isteyen, istediği malı bulabildiği bir dönem içinde değil miyiz?” (30 Kasım 1985)

“Eskiye kıyasla bugün Türkiye'nin çehresi aynı mı?” (29 Aralık 1985)

“Türkiye'mizin iktisadi yapısı kökten değişmemiş midir?” (28 Haziran 1986)

“Türkiye'miz, 5 yıl önceki Türkiye mi?” (8 Kasım 1987)

“Türkiye'nin vitrinlerinin Avrupa ülkelerinin vitrinleri gibi olması Türkiye'nin çağı yakalaması değil midir?” (8 Kasım 1987)

“Bu kadar hızlı bir değişim olacağına inanır mıydınız?” (31 Ocak 1989)

“Hayaller ne çabuk gerçekleşti değil mi?” (31 Ocak 1989)

“Bugün, yolsuz köyümüz mü var? Bugün elektriksiz köyümüz mü kaldı? Bugün, telefonsuz, televizyonsuz köyümüz mü var?” (28 Eylül 1989)

“Türkiye’nin turizm girdileri son yıllarda niye durup dururken patladı?... Eğer Türkiye’imiz son 5 yılda gerek iktisadi, gerek siyasi alanda güçlü bir ülke olarak Avrupa gündemine gelmeseydi...bu ilgi birdenbire doğar mıydı?” (31 Temmuz 1989)

“Hatırlarsınız en çok görülen bürokratik işlemlerin bile sadeleştirilmesi yapılamamıştı. Beş yıl önce size ehliyet, pasaport, doğum, evlenme, tapu, tarım ve esnaf kredisi işlemlerinin sadeleşeceği söylense inanır mıydınız?” (31 Ocak 1989)

4.5. Öznenin Çağırılması

İdeolojinin bireyleri öznel olarak çağırdığını vurgulayan Althusser’e göre, özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisidir. Yani ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde, somut bireylere somut öznel olarak seslenir.⁴⁶⁴ İdeoloji, bu şekilde bizi belirler ve bireyler içinden bizzat bize işaret edip çağırarak, bireysel öznel olarak var olmamızı sağlar. Öznelerin nasıl çağırıldığı, ortak duyunun inşası bakımından da önemli bir noktadır. Özal’ın söylemine bakıldığında da, yeni sağ ideolojinin bireylere çeşitli şekillerde seslendiği görülmektedir. Bu seslenişlerle, bireyler belli tarzlarda adlandırılarak, özne olarak inşa edilmektedir:

1) Hükümet uygulamalarına itibar eden ve onları benimseyen bireylere; ‘şuurlu’, ‘haklarını savunan’, ‘devletine sahip çıkan’, ‘menfaatçi olmayan’, ‘birlik ve beraberliğe önem veren’, ‘dürüst’ öznel olarak seslenilmektedir:

⁴⁶⁴ Althusser. 2003, s. 99-102.

“Hedef, fatura verenin de, alanın da memleket ekonomisine şuurulu biçimde katılmasıdır.” (15 Şubat 1984)

“Vatandaş...alışverişinde behemahal fiş alarak, devletinin hakkını korumalıdır. En nihayet bu paralar, milletin ortak menfaatleri için harcanacaktır.” (29 Ocak 1986)

“...Demek oluyor ki, dürüst esnafımız seve seve fatura vererek, vatandaşa yardımcı olmuştur. Demek oluyor ki, faturalı yaşam konusunda vatandaş ile esnaf arasında menfaat değil, bir anlayış birliği oluşmuştur. Faturalı yaşamın şimdiden kazandığı bu yaygınlığın başka hiçbir mantıksal izahı yoktur.” (30 Nisan 1984)

“Yeter ki, fatura alınız. Kendi kesenize de, devlet bütçesine de sahip çıkınız.” (30 Temmuz 1985)

2) Aşağıdaki örneklerde, yeni sağ politikalara atfedilen özellikler vurgulanmaktadır. Dolaylı olarak da, uygulamalara katılan ve istenileni yerine getiren bireylere, ‘akılcı’ ve ‘tutarlı’ olarak seslenilmektedir:

“...millet karşısına akılcı, tutarlı iyi bir teklifle çıkarsanız, millet bu teklife itibar eder...” (31 Ocak 1984)

“ Türk milletinin karşısında yasakçı, zorlamacı tedbirlerle değil, akılcı tedbirlerle çıkarsanız, millet de o icraata sahip çıkar.” (30 Nisan 1984)

“Bütün bu teşviklere, sağlanan avantajlara, hatta imtiyazlara rağmen, özel sektör yatırımları acaba Doğu’ya akacak mı? Biz, hükümet olarak, bu konuda iyimseriz. Çünkü, bu tedbirler akılcı tedbirlerdir.” (31 Ağustos 1984)

3) İfadelerde bireylere, uygulanan yeni sağ politikalar sonucunda kazanılan başarıların, ilerlemenin ve gelişmenin asıl sahipleri olarak seslenilmektedir. Bu, hem Özal'ın toplumda iktidar güdüsü yerine başarı güdüsünü etkin hale getirmeye çalışmasına hem de ortak duyunun inşası sürecine işaret etmektedir:

“Bu başarıyı sağlayan, elbette ki, hükümet olarak bizler değiliz. Sizlersiniz...” (28 Aralık 1984)

“Bu yılki ihracatımız 8 milyar doları bulacaktır. Bunu başaran kimdir? Bunu başaran vatandaştır.” (29 Aralık 1985)

“Türk ekonomisi batma noktasından çıkma aşamasına sizin, Türk milletinin fedakarlığı, anlayışı ve çalışkanlığıyla ulaşmıştır.” (30 Kasım 1985)

“Eğer siz, eğer benim güzel vatandaşım o kanununu benimsemese, kanunun kendisine sağladıklarını görmese, bir sonuç alabilir miydik?” (8 Kasım 1987)

4) Benzer şekilde aşağıdaki örnekte, bireyler itibar edilen bir ülkenin vatandaşları olarak çağrılmaktadır. Burada, bir yandan izlenen politikalar sayesinde ülke olarak büyük itibar kazanıldığı vurgulanırken, bir yandan da yeni sağ yandaşları, itibar sahibi bireyler olarak kurulmaktadır:

“Gösterilen itibar, Türkiye'dir. Gösterilen itibar size Türk milletinedir.” (29 Ağustos 1985)

5) Söylem içindeki ifadelerde, memur kesimi millet için fedakarlık yapan, her türlü derdi sıkıntıyı çeken, vefakar, onurlu özneler olarak çağrılmaktadır:

“Bürokrasiden şikayet dediğimiz zaman, yiğidin hakkını da vermeliyiz. Fedakar, cefakar, vefakar devlet memurunun hakkını vermeliyiz.” (28 Şubat 1985)

“Devlet memuru, Türkiye’imizin en ücra köşelerinde dahi, vatandaşa hizmet sunan...Türkiye’imizin her tarafında, devlet çarkının dönmesini sağlayan fedakar, onurlu ve sabırlı insanlarımızdır.” (31 Temmuz 1989)

“Bugün, ülkemizin Başbakanı da olsam en temel onurum, bu büyük devletin bir memuru olabilmeyi başarmamdır.” (31 Temmuz 1989)

6) Paralel şekilde, yeni sağ ideolojinin temel niteliklerinden olan bürokrasinin azaltılması konusuyla ilgili olarak aşağıda yer alan ifade, öznelerin ortak duyunun inşası sürecinde nasıl çağrıldıklarına dair çarpıcı bir örnektir. Burada, bürokratlara karşı olacak bir uygulamanın başarı sağlayamayacağı açıkça ifade edilerek, bu kesime, yürütülen politikaların yandaşları olarak seslenilmiş ve bürokratlar, kendi fikirlerine değer verilen, vatandaşın işini kolaylaştıran ve onları memnun eden özneler olarak çağırılmıştır:

“Bürokrat dediğimiz memur arkadaşlarımıza yani vatandaşla yüz yüze gelen ve işi bitiren esas elemanlara rağmen, onlara karşı olacak bir icraat başarıya ulaşamaz. Biz bürokrasiyi azaltma çalışmalarımızda da yeni ve gerçekçi bir yol edindik. Bürokrasiyi nasıl azaltacağımıza dair bizzat bürokratlarımızdan fikir, öneri istedik...ortaya çıkan eser, bürokratin kendi eseridir. Herkes eserine sahip çıkar. Eserinden memnuniyet duyar. Vatandaşın işinin daha kısa sürede, daha az eziyetle görülmesi, bizi de, bürokratlarımızı da memnun etmektedir.” (31 Ağustos 1984)

7) 30 Nisan 1985'te yayınlanan programdan seçilen iki örnekte ise, orta direk diye adlandırılan kesimin büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçi ve köylülere, yeni sağın en temel temalarından olan 'özel girişimciliğin' kaynağı olan bireyler olarak seslenildiği görülmektedir:

"Hür teşebbüs ruhunun en büyük kalesi, toprakla boğuşan, alın terini, tüm yaratıcı gücünü toprağa eken o mütevazı köylü, o küçük çiftçidir." (30 Nisan 1985)

"Hürriyet içinde kalkınmamızı sağlayacak, en güçlü motor teşebbüs ruhu, toprakla, tabiatla boğuşan insandan kaynaklanır." (30 Nisan 1985)

8) Benzer şekilde, aşağıdaki örneklerde çiftçi kesimi, yeni liberal uygulamaların sağladığı avantajlarla ithalata yönelmesi gereken özneler olarak çağrılmaktadır:

"...çiftçi kardeşlerime de iyi bir haber vereyim. Kaliteli tohumluk, kaliteli damızlık ithaline büyük kolaylıklar tanıdık" (31 Ocak 1984)

"Doğu'da-Batı'da, Kuzey'de-Güney'de ihracat aşkına kapılan çiftçilerimiz olmasaydı." (28 Haziran 1986)

9) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde zorunlu hizmet yapacak veya yapmakta olan devlet memurlarına, gelirleri yükseltilecek ve böylelikle gönüllü olarak söz konusu bölgelerde çalışmayı arzu edecek bireyler olarak seslenilmektedir. Bilindiği gibi bu bölgeler, gerek yaşam şartları gerekse terör eylemleri nedeniyle Türkiye için her zaman 'sorun' teşkil eden yerlerdir. Dolayısıyla, aşağıdaki ifadelerde bireyler, hükümet tarafından iyileştirilen koşullar sayesinde zorla değil,

kendi istekleriyle çalışacak öznelere olarak kurulmaktadır. Egemen bloğun, rızayı sağlamak için bütün pratiklerde etkili olması gerektiği göz önüne alındığıdaysa, burada onaya dayalı bir hegemonya kuruluşunun izlerinin görüldüğü belirtilebilir:

“...daha çok doktor, daha çok hemşire, ebe, öğretmen, bilim adamı, uzman gitmesini sağlamak için bir dizi teşvik tedbirleri aldık.” (28 Eylül 1989)

“...Bu bölgelerde görev yapacak doktor, öğretmen gibi devlet memurları zorlama ile değil, daha iyi bir gelirle, gönüllü olarak da çalışmaya yönlendirilmiştir.” (31 Ocak 1984)

“Genç işçi ve memurlarımız, özel teşvik tedbirleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da çalışmaya özendirilmiştir.” (30 Nisan 1986)

10) Aşağıdaki ifadede ise öznelere, kar elde etme güdüsüyle hareket eden bireyler olarak seslenilmektedir. Esas anlamda vatandaş, gelir ortaklığı senetlerini satın almak suretiyle ekonomisini düzeltmeye davet edilmektedir. Ancak, bilindiği gibi halkın büyük bölümünün bunları satın alacak parasal gücü bulunmamaktadır. Karlı olduğu belirtilen bu senetler, büyük ölçüde bankalar ve belli bir sınıf tarafından alınmaktadır. Dolayısıyla, özne olarak seslenenler ve kullananlar sermayeye sahip olan sınıfa yani burjuva sınıfına ait olan bireylerdir:

“...Pek yakında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı idaresi, piyasaya, Keban ve Oymapınar Barajlarının gelir ortaklığı senetlerini sunacak. Biliyorsunuz bu senetler, size iyi gelir sağlar...senet sahipleri bu işten iki taraflı karlı çıkar. Yastık altında para tutmayın. Bu senetlerden edinmeye bakın, benden söylemesi.” (30 Haziran 1985)

SONUÇ

Yeni sağ ideoloji, 1980'ler Türkiye'sinde çok boyutlu dönüşümlere neden olan uygulamaların, siyasal ve felsefi kaynağıdır. Bu dönemde, yeni sağ bünyesinde birbirine eklemlenen liberal ve muhafazakar öğretilerin 'yeni' biçimleri, çözülen refah devletinin bıraktığı boşluklarda yerlerini almaya çalışmış ve tüm dünya ülkelerinde egemen hale gelmiştir. Uluslararası sermaye merkezleri tarafından, üçüncü dünya ülkelere bir 'çözüm önerisi' olarak sunulan yeni sağ politikalarla birlikte, beynelmilel sermaye merkezlerinin çevre ülkeler üzerinde tam anlamıyla egemenlik kurduğu bir süreç başlamıştır.⁴⁶⁵

Aynı dönemde, ekonomik anlamda büyük zorluklar yaşayan Türkiye de, sermayenin bu yeni sisteminin etkisi altına girerek, ekonomide liberal bir yapıyı devreye sokacak adımları atmıştır. Uygulamaya konulan yeni sağ politikalarla Türkiye, iktisadi liberalizm, siyasi otoriterlik ve kültürel muhafazakarlık temelinde, yeni bir ulusal birlik ve kimlik tanımına girişmiştir.⁴⁶⁶ Bu anlamda, sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda Özal tarafından atılan ilk adım niteliğindeki 24 Ocak kararları, salt bir istikrar paketine değil, çok boyutlu bir yapısal uyum sürecini beraberinde getiren bir politikalar bütününe işaret etmektedir.

1946 yılında çok partili yaşama geçişle birlikte toplumdaki ağırlıklarını arttıran sermaye sınıflarının ideolojik saldırısı, 1983 yılında ANAP'ın iktidara gelişiyle tam anlamıyla bir başarıya dönüşmüştür.⁴⁶⁷ Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin belli bir noktaya kadar getirdiği fakat, liberalleştiremediği burjuvaziyi bu

⁴⁶⁵ Ulagay, 1987, s. 270.

⁴⁶⁶ Özkazanç, 1996, s. 1223.

⁴⁶⁷ Ulagay, 1989, s. 96

aşamaya taşıma misyonunu üstlenen ANAP, Türk burjuvazinin 1980'lerdeki uluslararasılaşma sürecindeki siyasal örgüt olmuştur.⁴⁶⁸ Buna göre, Türkiye'de yeni sağın ortaya çıkışını ve gelişimini, Türk burjuvazisinin gelişebilmesiyle de beraber düşünmek gerekmektedir.

Diğer taraftan, böylesine etkili bir yapısal dönüşüme neden olan politikaların, bu uygulamalardan olumsuz yönde etkilenen kitlelerin desteğini nasıl sağladığı ve hangi biçimlerde meşrulaştırıldığı, araştırılması gereken önemli bir konudur. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, 80'li yıllarda Özal'ın temsilciliğini üstlendiği yeni sağ ideolojinin Türk halkına hangi biçimlerde 'sunulduğu', 'doğallaştırıldığı' ve 'haklılaştırıldığı' analiz edilmektedir.

Medya çalışmalarında eleştirel yaklaşımın gelişimine büyük katkı sağlayan Gramsci ve Althusser'in ideoloji nosyonuna getirdikleri farklı bakış açısıyla birlikte bu çalışmada ideoloji, maddi bir olgu olarak ele alınmış, dil, anlam ve söylemle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. İdeolojinin söylemsel bir fenomen olarak ele alınması, hem onun maddiliğinin hem de anlamlarla ilişkili olduğunun vurgulanması⁴⁶⁹ bakımından önem taşımaktadır.

Anlamın yapısal kapanımına ve öznenin sabitleştirilmesine doğru eğilim gösteren ideolojinin işleyişi, belirli tür çıkarların siyasi iktidarın belirli biçimleri adına maskelendiği, rasyonalize edildiği, doğallaştırıldığı ve meşrulaştırıldığı süreçler boyunca gerçekleşmektedir.⁴⁷⁰ Buna göre ideoloji, iktidarın belirli anlamlar üzerinde etkide bulunduğu durumları da ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır.

⁴⁶⁸ Kahraman, 1995, s. 181.

⁴⁶⁹ Eagleton, 1996, aktaran Dursun, 2001, s. 264.

⁴⁷⁰ Eagleton, 1996, s. 280.

Çalışmada, belirli anlamların örgütlendiği ve yeniden üretildiği bir maddi pratik olarak ideolojinin işleyişi, farklı kavramsal ve kuramsal temellere dayanarak oluşturulan kategoriler ışığında, İcraatın İçinden program metinleri üzerinden incelenmektedir. Gramsci'nin, zora başvurmadan inşa edilen iktidarı ve rızayı sağlama biçimlerini içeren hegemonya kavramından hareketle, metinlerdeki hegemonyacı değerlerin ortak duyuyu yayma sürecinde etkili olduğu üzerinde durulmakta ve toplumdaki başat ideoloji içerisine gerçekliğin çeşitli tanımlarının sürekli olarak eklenildiği⁴⁷¹ vurgulanmaktadır. Metin içinde anlamların hangi stratejiler yoluyla üretildikleri, yapılan söylemsel analizle sergilenmekte ve mikro çözümleme düzeyinde ortaya konulmaktadır.

Yapılan çözümleme sonucunda öne çıkan bulgular şunlardır:

* Öncelikle, söylemin hep ekonomik terimler etrafında kurulduğu böylelikle, siyaset ve ekonomi arasında net bir ayrıma gidildiği, tüm program metinleri içinde görülmüştür. Bu anlamda, Özal'ın kendi konumunu ekonomik alan içine yerleştirerek, teknik ve pratik bilgiye sahip, bir teknokrat ve bir ekonomist kimliğiyle öne çıkmasının, uygulanan ekonomik politikaların ve alınan kararların meşruiyetini sağlama, halkın rızasını ve onayını alma yönünde bir adım olarak düşünülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

* Beş sene boyunca programlarda, siyasal ideolojinin ifadelendirilme biçiminde öne çıkan temaların değiştirilmediği ve ortak anlatım özelliklerine sıkça

⁴⁷¹ Dursun, 2001, s. 37.

başvurulduğu görülmüştür. Buna göre, söylem genelinde belli tarz anlamların üretiminde değişimler ya da kırılmalar değil, süreklilikler egemendir.

- Egemen söylemlerin temsil edildiği metinlerde, belirli anlamların, sistematik şekilde dışlanırken, başka anlamların içerilmesiyle söylemin sıkı şekilde kapatıldığı görülmüştür.

* Türk ekonomisinin yapısal sorunlarının çözümü için, yeni sağ politikaların kaçınılmaz olarak uygulanması gerektiğine ilişkin genel bir anlamın üretimi, tüm programlardaki ortak noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politikaların tek çözüm yolu olarak sunulması, yeni sağ ideolojinin temelde tüm dünya ülkelerindeki iktisadi, toplumsal, siyasi ve kültürel sorunları çözmeye vaadiyle ortaya atılmasından kaynaklanmaktadır.

* ‘Gelişme’, ‘yenileşme’, ‘kalkınma’ ve ‘değişme’ gibi kavramların direkt olarak ya da metinlerde eğretilendiği şekliyle bir kabuk değiştirme süreci olarak vurgulandığı ve anlamların bu kavramlar etrafında kapandığı görülmüştür.

* Özal dönemindeki uygulamaların gerekçeleri, kapitalist dünyayla yapısal uyum çerçevesinde bütünleşilmesi ve yeni liberal ilkeler doğrultusunda bir ekonomik sistem oluşturulması olarak vurgulanmasına karşın, çeşitli anlamların üretilmesi yoluyla, ortak duyunun inşa sürecinin gerçekleştirildiği görülmüştür:

- Yasak duvarlarının kaldırılması, dışa açılma, rekabet, serbestlik gibi yeni sağın temel ideolojik öğeleri, en ‘akılcı’, en ‘gerçekçi’ ve ‘refaha ulaşmakta tek yol’ olmaları üzerine yapılan vurguyla, doğal olarak tercih edilmesi gereken ekonomi politikaları olarak sunulmuştur.

- KİT'lere dair anlamlar, 'neden oldukları zararlar' ve 'devlete getirdikleri yükler' üzerine yapılan vurguyla, bunlardan kurtulma gerekliliği çerçevesinde örgütlenmiştir.

- Bürokrasinin azaltılması teması, modernlik ve çağdaşlığın bir gereği olarak sunulurken, özel mülkiyet kavramı da, demokrasinin temeli olarak ifade edilmiştir.

* Uygulanan politikalar çerçevesinde icraatların bir bütün olduğu ve her uygulamanın tüm fertleri bir şekilde mutlaka etkileyeceği gibi anlamların kurulması yoluyla, bireyler için 'ortak bir çıkar' yaratıldığı görülmüştür. Böylece, en önemli hegemonik stratejilerden biri gerçekleştirilmiş ve uygulanan politikalar çerçevesinde, tabi sınıfların çıkarlarını birleştirecek bir ortak payda oluşturulmuştur.

* İcraat kavramı üzerine yapılan vurguyla, devletin ya da hükümetin bir anlamda icraatla özdeş tutulduğu ve böylece, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerleri ön plana çıkartacak anlamların üretildiği görülmüştür.

* Muhafazakar, yeni liberal ve popülist öğelerin birbirine eklemlenmesiyle kurulan yeni sağın ideolojik dilinin, sınıf temelli olduğu dikkat çekmektedir. Kahraman'ın da işaret ettiği gibi, toplumun dönüştürülmesi; belli kesimlerin tercih edilmesi, onların öne alınması, toplumun öteki kanatlarının da tercih edilen kesimin ardına dizilmesi yoluyla gerçekleştirilir.⁴⁷² Buna göre metinlerdeki anlamlar, sermayeye sahip olan sınıfın, yani burjuvazinin çıkarlarını koruma amacı güdülerek oluşturulmuştur.

* Halka sürekli olarak güven duygusu aşılması ve geleceğe dair inanılması oldukça güç parlak tablolar çizilmesi yoluyla, uygulanan politikalar sayesinde

⁴⁷² Kahraman, 1995, s. 196.

‘aydınlık geleceğe’ mutlaka ulaşılacağına ilişkin ideolojik bir anlam inşa edildiği görülmüştür. Burada, enflasyon gibi sorunlu bir konunun, ‘mutlu sona’ ulaşma yolunda ödenmesi gereken bir bedel olarak nitelendirildiğine, ekonomik zorlukların doğallaştırılarak sunulduğuna böylece, ekonominin teknik bir konu olarak ele alındığına dikkat çekilmiştir. Bu anlamda ekonomi, yeni sağ ideolojiyle bağlantısı olmayan, teknik rasyonalitesi bulunan, dolayısıyla da karşı çıkılması olanaksız ‘bilimsel bir gerçeklik’ olarak inşa edilmiştir.

- Özal söyleminin rakamsal ifadelerle dayalı anlatsal yapısı, ideolojinin meşrulaştırılması ve halkın ikna sürecindeki en önemli araçlardan biri olarak kullanılmıştır. Özünde ideolojik olan anlamlar, ‘bilimsel doğruluk’ iddiasını içerecek şekilde temsil edilmiştir.

- Sayılara dayalı anlatının, bir takım bilgilerin üstünün örtülmesinde ve anlamların başat fikirler adına maskelenmesinde de önemli bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür.

* Gerçekliğin inşasının inandırıcı ve ikna edici yönünün etkili olabilmesi amacıyla, çeşitli retoriksel stratejilerin kullanıldığı gözlenmiştir. Metinlerdeki anlamın ideolojik inşasında, ortak duyuda hemen yankısını bulacak, halk arasında kolaylıkla anlaşılacak söz gruplarından sıklıkla yararlanılmıştır.

* Yerel yönetimlere verilen yetkilerin artırılması konusunda, edilgin cümle yapıları aracılığıyla söylemsel bir hiyerarşinin kurulduğu görülmüştür.

* Dış ülkelerden alınan borç ve kredilerle ilgili konularda, belli sözcük seçimleri aracılığıyla olumlu anlamlar üretildiği gözlenmiştir. Örneğin, ‘itibar’ kelimesinin bu temalarla birlikte kullanılması, program geneline ait ortak bir

özelliğidir. Bu yolla, uluslararası sermaye merkezlerinin ülkede tam egemenlik kurma aracının, 'itibar artışı' şeklinde anlamlandırılacak bir kavrayışla birlikte kurulduğu görülmüştür.

Sonuç olarak denilebilir ki, çok uluslu sermayenin belli çıkarları için uygulanan ekonomi politikalarının beslendiği siyasal ve felsefi kaynak olan yeni sağ ideoloji, İcraatın İçinden Programlarının söylemi içinde güçlü bir şekilde işlemeye devam etmiş ve televizyon gibi etkili bir kitle iletişim aracı yoluyla yaygın şekilde dağıtılabilmektedir. Çalışmanın varsayımı doğrultusunda ortaya konulduğu gibi, Özal söyleminde toplumsal uzlaşının inşa süreci, gerek ideolojik adlandırmalar ve seslenişlerle, gerekse kurulan kesin karşıtlıklar ve eklemlenmeler yoluyla tanımlanan anlamların üretilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, anlamın egemen söylemler etrafında kapandığı bulgusunu da içerecek bir çerçevede, Özal söylemi içinde inşa edilen anlamların, ideolojik ve hegemonik projenin birer parçası olduğu ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Althusser, L., **Marx İçin**, ev. Işık Ergüden, İstanbul, İthaki Yayınları, 2002.
-, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, ev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
- Ashford, D.E., **Policy and Politics in Britain**, Philadelphia, Temple University Press, 1981.
- Barrett, M., **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji**, ev. Ahmet Fethi, İstanbul, Doruk Yayımcılık, 2004.
- Barry, N. P., **Yeni Sağ**, ev. Dr. Cevdet Aykan, Ankara, TİSAMAT, 1989.
- Boratav, K., **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1991.
-, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, Ankara, İmge Kitapevi, 2004.
- Cemal, H., **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1989.
- Coward, R., ve Ellis, J., **Dil ve Maddecilik**, ev. Esen Tarım, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- Coxall, B., ve Robins L., **Contemporary British Politics**, London, MacMillan, 1989.
- Dijk, T. V., **News as Discourse**, New Jersey, Hillsdale, 1988.

- Dubiel, H., **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1998.
- Dursun, Ç., **TV Haberlerinde İdeoloji**, Ankara, İmge Yayınları, 2001.
- Eagleton, T., **İdeoloji**, çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Eatwell, R., ve O'Sullivan, N., **The Nature of the Right: European and American Politics and Political Thought since 1789**, London, Pinter Publishers, 1992.
- Erdoğan, İ., **İletişimi Anlamak**, Ankara, ERK Yayınları, 2002.
- Erdoğan, M., **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1998.
-, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.
- Ersoy, U., **Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, H.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Fairclough, N., **Media Discourse**, London, Edward Arnold Publications, 1995.
- Fiske, J., **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev. Süleyman İrvan, Ankara, ARK Yayınları, 1996.
- Gamble, A., **The Free Economy and the Strong State**, Duke University Press, 1988.
- Giddens, A., **Sociology**, UK, Polity Pres, 1997.
- Gray, J., **Liberalism**, England, Open University Press, 1989.
- Gül, S. S., **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!**, İstanbul, Etik Yayınları, 2004.
- Güner, E., **Özal'lı Yıllarım**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2000.
- Habora, B., **Turgut Özal Dosyası**, İstanbul, Habora Kitapevi Yayınları, 1989.

- Hall, S., Lubble, B., ve McLennan, G., **Siyaset ve İdeoloji: Gramsci**, çev. Sadun Emrealp, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Hawkes, T., **Structuralism & Semiotics**, London, Routledge, 1991.
- İnal, A., **Haber Okumak**, İstanbul, Temuçin Yayınları, 1996.
- Kafaoğlu, A. B., **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1994.
- Kahraman, H. B., **Sağ, Türkiye ve Partileri**, Ankara, İmge Kitapevi, 1995.
- Kansu, G., **Planlı Yıllar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.
- Kepek, Y., **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, Ankara, V Yayınları, 1987.
- Keyder, Ç., **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.
- King, D. S., **The New Right**, Chicago, The Dorsey Press, 1987.
- Lehtonen, M., **The Cultural Analysis of Texts**, London, Sage Publications, 2000.
- McLellan, D., **İdeoloji**, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Parla, T., **Demokrasi, Anayasalar, Partileri ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi**, İstanbul, Onur Yayınları, 1986.
- Piaget, J., **Yapısalcılık**, çev. Ayşe Şirin Okyayuz Yener, Ankara, Doruk Yayınları, 1999.
- Potter, J., **Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction**, London, Sage Publications, 1996.

- Savran, S., **Dünya Kapitalizminin Bunalımı**, der. Sungur Savran ve Nail Satlıgan, İstanbul, Alan Yayınları, 1988.
- Saybaşı, K., **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992.
- Sezgin, F., **Sistemin İntikamı: Bir 12 Eylül İncelemesi**, Ankara, Yeni Düşünce Yayınları, 1990.
- Şaylan, G., **Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974.
-, **Post-Modernizm**, Ankara, İmge Kitapevi, 2002.
- Thompson, J.B., **Studies in the Theory of Ideology**, Cambridge, Polity Press, 1984.
- Tokatlı, O., **Kırmızı Plakalar Türkiye’nin Özal’lı Yılları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999.
- Tuncer, A., **Lider Özal ve Anavatan**, İzmir, Doğruluk Matbaacılık, 1986.
- Ulagay, O., **24 Ocak Deneyimi üzerine**, İstanbul, Hil Yayın, 1983.
-, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
-, **Özal’ı Aşmak İçin**, İstanbul, AFA Yayıncılık, 1989.
- Uras, T. G., **Ekonomide Özal’lı Yıllar: 1980-1990**, İstanbul, AFA Yayıncılık, 1993.
- Ülgen, M. N., **Özalizm Çıkmazını Aşmak İçin Alternatif Politikalar**, İstanbul, ARBA Araştırma Basın Yayın, 1989.
- Üşür, S. S., **İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, Ankara, İmge Yayınları, 1997.

Vincent, A., **Modern Political Ideologies**, Cambridge, Blackwell, 1992.

Yeldan, E., **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Yüksel, M., **Modernite, Post-Modernite ve Hukuk**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2002.

Zarakolu, R., **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985.

Makaleler

Altvater, E., “Yeni Liberal Karşı Devrimin Mübtezelliği”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 42-64.

Aral, B., “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Ya da Kopuş”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 221-245.

Ataman, M., “Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 353-384.

Barthes, R., “The Structuralist Activity”, in **Critical Essays**, Trans: R. Howard. Evanston, Ill: Northwestern University Press, 1972, s. 148-167.

Belsey, A., “Yeni Sağ, Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları”, **Mürekkep 1**, Çev. H. İçeren, Ankara, Özyurt Matbaacılık, 1994, s. 3-13.

- Boratav, K., “Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 257-275.
- Bozkurt, V., “Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 171-196.
- Büber, O. A., ve Söğüt, M., “Siyaset Merdivenleri ve Özal”, **Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi**, İstanbul, Tempo Kitapları, 1993, s. 51-73.
- Curan, J., Micheal G., ve Janet W., “İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar”, çev. Meral Özbek, **A.Ü. BYYO Yıllık**, 1989, s. 229-253.
- Çaha, Ö., “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Yeni Türkiye**, 25, 1996, s. 38-56.
- Çalış, Ş. H., “Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Özal, Balkanlar ve Neo-Osmanlılık!”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 387-423.
- Çaylak, A., “1980 Sonrası Türkiye’inde Neo-Liberal Canlanma”, **Yeni Türkiye**, 25, 1996, s. 473-491.
- Davis, M., “Yeni Sağın Yükselişi ve Yeni Sağ”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 119-136.
- Dijk, T. V., “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der. ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, ARK Yayınevi, 1994, s. 271-315.

....., “Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım”, **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, çev. Nurcan Ateş, der. Barış Çoban-Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s. 13-112.

Dursun, Ç., “Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Kitap, 2004, s. 37-67.

Ekzen, N., “1980 Stabilizasyon Paketinin, 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 165-187.

Erdoğan, M., “Türk Politikasında Bir Reformist: Turgut Özal”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 17-31.

Fairclough, N., “Dil ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji**, der. Barış Çoban-Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, 155-171.

Gamble, A., “Özgürlüğün Ekonomi Politikası”, **Mürekkep**, (1) Çev. H. Yetkiner, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 44-56.

Göle, N., “80 Sonrası Politik Kültür”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der: Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu-Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 509-519.

Hall, S., “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, der ve çev. Mehmet Küçük, Ankara, ARK Yayınevi, 1994, s. 57-97.

..... “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar”,
Kitle İletişim Kuramları Okuma Parçaları, der ve çev. Erol Mutlu, A.Ü.İ.F.,
 1997, s. 134-148.

Helvacıoğlu, B., “Neo-Liberal Siyasi Ahlak: Beterin Beteri Vardır”, **Birikim Dergisi**,
 (Haziran), Ankara, 2002, s. 44-49.

Iyengar, S., “Siyasette Erişim Yanlılığı: Televizyon Haberleri ve Kamuoyu”, **Medya**,
Kültür, Siyaset, der. Süleyman İrvan, Ankara, ARK Yayınları, 1997, 233-251.

Kalaycıoğlu, E., “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-
 Partimonyalizm ve İstikrar”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der.
 Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu-Prof.Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları,
 (tarihi belirtilmemiş), s. 469-491.

Kazancıgil, A., “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, **Türkiye’de**
Siyaset: Süreklilik ve Değişim, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ve Prof. Dr.
 Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarihi belirtilmemiş), s. 185-200.

Kazdağlı, H., “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat**,
Zihniyet, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 445-
 470.

Keyder, Ç., “Kriz Üzerine Notlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik**
Bunalım, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 29-55.

Köker, L., “Anavatan Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl**
Biterken, Cilt:15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1253-1257.

- Laclau, E., “Discourse”, **The Blackwell Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. by. Prof. Robert Goodin and Philip Pettit, çev: M. Küçük, The Australian National University, Philosophy Programme, s. 1-8.
- Leadbeater, C., “İktidar Kişiyi”, **Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 127-141.
- Mardin, Ş., “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, çev: Şeniz Gönen, der: Prof.Dr. Ersin Kalaycıoğlu- Prof.Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (tarih belirtilmemiş), s. 123-150.
- Morley, D., “Psikanalitik Teoriler: Metinler, Okurlar ve Özneler”, **Kitle İletişim Kuramları Okuma Parçaları**, der ve çev. Erol Mutlu, A.Ü.İ.F., 1997, s. 152-158.
- Mouffe, C., “Demokrasi ve Yeni Sağ”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 65-86.
- Murray, R., “Fordizm ve Post-Fordizm”, **Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 46-57.
- Mutlu, E., “Özal ve Özalıcılık”, **Mürekkep**, sayı: 3-4, Kış-Bahar 1995, s. 49-62.
- Müler-Platenberg, U., “Kapitalizmin Üçüncü Büyük Bunalımının Tarihsel ve Siyasal Bir Yorumu”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayınları, 1985, s. 23-41.

Özal, T., “Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, (Rop: Mustafa Çalık), **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1992, s. 5-23.

Özkazanç, A., “Yeni Sağ,” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken**, (15) İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 1218-1224.

Pekel, V., “Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası”, **Mürekkep**, (1), Ankara, 1994, s. 21-31.

Sakallıoğlu, Ü. C., “Türkiye’de Yeni Sağ, Siyasallaşma, Meşruiyet ve Sivil Toplum İlişkisi: Hayaller ve Gerçekler”, **Toplum ve Bilim**, (68), 1995, s. 66-85.

Sarıbay, A. Y., “Özal’ın Toplumunu, Toplumun Özal’ı”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 153-159.

Sezal, İ., “Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrim”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 163-168.

Shoemaker, P., ve Reese, S. D., “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi”, **Medya, Kültür, Siyaset**, der. Süleyman İrvan, Ankara, ARK Yayınları, 1997, s. 99-135.

Tekeli, İ., “Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 229-255.

Tokgöz, O., “Türkiye’de Siyasal Reklamcılık: Bir Örnek Olarak Anavatan Partisi Gazete Siyasal Reklamları”, **A.Ü. BYYO Yıllık**, Ankara, 1989-1990, s. 255-273.

- Turan, İ., “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu-Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Der Yayınları, (yıl belirtilmemiş), s. 439-465.
- Ülkü, G., “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, der. Çiler Dursun, Ankara, Elips Kitap, 2004, s. 371-391.
- Wilson, J., “Politik Söylem”, **Söylem ve İdeoloji**, der. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s. 131-153.
- Wolff, A., “Reaganizmin Anatomisi/ Sosyoloji, Liberalizm ve Radikal Sağ”, **Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, Der. Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1985, s. 136-160.
- Woods, R., “Discourse Analysis: The Work of Michel Pecheux”, **Marxist Journal İdeology and Consciousness**, 2, 1971, s. 57-79.
- Yayla, A., ve Seyitdanlıoğlu, M., “Türkiye’de Liberalizm”, **Liberal Düşünce**, 10-11, 1998, s. 52-63.
- Yayla, A., “Liberal Siyaset- Liberal İktisat: Özal Çizgisi”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 427-442.
- Yılmaz, A., “Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal”, **Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet**, der. İhsan Sezal-İhsan Dağı, İstanbul, Boyut Kitapları, 2001, s. 91-102.

İnternet Kaynakları

Gray, J., **Küresel Kapitalizmin Aldatmacaları**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Om Yayınevi, 1999, s.35-79, [internet] Mevcut olduğu adres: <http://www.turkab.net/kure/wjgray2.htm> [veri tabanına danışılan tarih: 26 Ekim 2003].

<http://www.hukukcu.com/bilimsel/genelkanunlar/2954.html>, [veri tabanına danışılan tarih: 18 Eylül 2005].

http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ozal.htm [veri tabanına danışılan tarih: 23 Mart 2006].

Diğer Kaynaklar

İcraatın İçinden (1984-1987), *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı*, Ankara, 1987.

İcraatın İçinden, (1988-1989) *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı*, Ankara, 1989.

İnal, A., **Haber Sosyolojisi Ders Notları**.

ÖZET

Bu çalışmada, yeni sağ düşüncenin temel nitelikleri sergilenmekte ve bu olgunun, İcraatın İçinden isimli televizyon programlarındaki ideolojik kuruluşu analiz edilmektedir. Çalışmanın öncelikli amaçlarından biri, yeni sağ ideolojinin temel niteliklerini, hem ulusal hem de uluslararası bağlamda ortaya koyabilmektir. Yeni sağ ideoloji, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar süregelen refah devleti politikalarının çöküşüyle birlikte, 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada hegemonyasını kurmuştur.

Turgut Özal ise, İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika'da Ronald Reagan tarafından uygulanan politikaların Türkiye temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, yeni sağın dünya çapında hangi dönüşümler sonucunda ortaya çıktığını, bu olgunun ekonomik ve siyasal bağlamları ile Batı dünyasındaki örneklerini kapsayan bu çalışma, Türkiye'de yeni sağın ideolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik çerçevesini, 80 sonrası Özal'lı yıllarda ANAP örneği üzerinden yola çıkarak ortaya koymaktadır.

Ek olarak; ideoloji, dil, anlam ve söylem üzerine geliştirilen farklı görüşler ışığında, medya ve ideoloji ilişkisini eleştirel bir perspektifle ele alan bu çalışmada, yeni sağ ideolojinin söylemsel kuruluşu, İcraatın İçinden program metinleri üzerinden gerçekleştirilen bir çözümlemeyle sergilenmektedir. Böylece, Özal söylemi içinde hegemonyanın kuruluşu ve toplumsal uzlaşımın inşa ediliş süreci açığa çıkarılmaktadır.

ABSTRACT

This study will seek to analyze the major premises of the neo-right ideology in Turkey and demonstrate the ways it was constructed through a series of television programme called 'İcraatın İçinden'. One primary purpose of this study is to discuss the foundation of the neo-right ideology vis-à-vis both national and international settings. Since 1980's onward, the neo-right movement established a global dominance with the fall of welfare state model, which lasted roughly from the Second World War up until 1970's.

Turgut Özal, is perceived as the Turkish spokesperson of the aforementioned policies, which were being pursued by Margaret Thatcher in Britain and by Ronald Reagan in the US. By doing so, the thesis seeks to examine the circumstances of the transformation in the world, under which the neo-right ideology was founded, by referring to examples in the Western Hemisphere as well as political and economic issues. In addition, the thesis analyzes the political, socio-economic and ideological framework of the new right movement in Turkey by a meticulous scrutiny with the Motherland Party being its subject matter.

Another aim of this study is to demonstrate how the ideology been structured in the programmes, which had been started to be held during the ANAP government period. Due to the affiliation of this thesis with the notion of conceptualization of ideologies, would lay out the divergent perceptions of language, meaning and discourse in media scripts. On this regard, the examination of the new right ideology is been materialized by the discourse analysis rendered over the programme texts. Thus, the establishment of the hegemony and the construction of the social consensus on the theme of new right right are set forth from a critical perspective.